

Deutsche Wacht

Beitrag

Wochenschrift des Vereins der Deutschen in Istrien
Nr. 1. Preis halbjährlich 1.50, jährlich 3.00. Die Zusendung
ist franco. Bestellungen an den Herausgeber, Herrn Dr. J. Čuček, in
Trieste, oder an die Buchhandlung, in Wien, bei
M. Peroldi & Co. No. 11, im Prater.

Trieste, am 1. März 1878. Nr. 1. Preis halbjährlich 1.50, jährlich 3.00. Die Zusendung ist franco.
Bestellungen an den Herausgeber, Herrn Dr. J. Čuček, in Trieste, oder an die Buchhandlung, in Wien,
bei M. Peroldi & Co. No. 11, im Prater.

Nr. 1.

VIII. Jahrgang.

Des Freitages wegen
scheint die nächste Nummer
der „Deutschen Wacht“ bereits Samstag
erscheinen zu müssen.

Anlässlich der Titeländerung
Erweiterung unseres Blattes sind
so viele herrliche Glückwünsche
Ermaunterungsschreiben zuge-
kommen, dass wir dieselben einzeln
antworten nicht in der Lage
sind, danken daher unseren
Lesern aus vollem Herzen für
ihre freundlichen Sympathie-
ausdrücke, und gleichzeitig die-
sen sagen, dass wir ohne
Zögern, wie immer sich
die Verhältnisse gestalten mö-
gen, die deutsche Deutschthum für

29 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Filip Čuček

SVOJI K SVOJIM

Na poti k dokončni
nacionalni razmejitvi na
Spodnjem Štajerskem
v 19. stoletju

Deutschthum für
die deutsche Deutschthum für

Das wir wollen
In dieser Zeit begibt die
ihren Besten als Hütern der
Deutschthum in Istrien, die
nicht sie zugleich als Streitkräfte
um kräftig zu wirken, zu der
die Förderung des nationalen
ihren Wohl, wobei man sich
wollen der deutschen Deutschthum
nicht sie zugleich als Streitkräfte
um kräftig zu wirken, zu der
die Förderung des nationalen
ihren Wohl, wobei man sich
wollen der deutschen Deutschthum

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO
Ljubljana 2016

Inštitut za novejšo zgodovino

29 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Filip Čuček

SVOJI K SVOJIM

**Na poti k dokončni
nacionalni razmejitvi
na Spodnjem Štajerskem
v 19. stoletju**

ZALOŽBA INZ

Odgovorni urednik dr. Aleš Gabrič
Založnik Inštitut za novejšo zgodovino
ZBIRKA RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES 29
ISSN 2350-5664

Filip Čuček
SVOJI K SVOJIM
Na poti k dokončni nacionalni razmejitvi
na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju

Recenzenta dr. Andrej Studen
dr. Rok Stergar

Jezikovni pregled Polona Kekec
Prevod povzetka Borut Praper
Oblikovanje Barbara Bogataj Kokalj

Tisk Medium d.o.o.

Naklada 300 izvodov
Izid knjige je Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike
podprla Slovenije

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4-18)"18"

323.1(497.4-18)"18"

ČUČEK, Filip

Svoji k svojim : na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju / Filip Čuček ; [prevod povzetka Borut Praper]. - Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2016. - (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones, ISSN 2350-5664 ; 29)

ISBN 978-961-6386-73-9

287984128

VSEBINA

- 6 PREDGOVOR
- 11 PREDZGODOVINA IN ZGODNJI NACIONALIZEM**
- 12 Na prelomu 18. in 19. stoletja nacionalne identitete še ni
- 20 Med tradicionalno deželno in nastajajočo nacionalno identiteto (predmarčni čas)
- 26 Prvi pljuski nacionalizma (marčna revolucija) in obdobje (zaviralnega) absolutizma
- 41 NACIONALIZEM NA POHODU**
- 42 Začetki nacionalne diferenciacije
- 60 Obnova lokalne samouprave
- 66 Zaostrovanje nacionalnih razmer
- 75 Slovenski »napad« na okrajne zastope ...
- 83 in na občine
- 94 Štajerski deželni zbor
- 98 Nacionalna homogenizacija
- 105 Dokončen mednacionalni razkol
- 118 Splošna volilna pravica
- 126 Zadnji nemški poskusi
- 139 EPILOG**
- 147 POVZETEK
- 157 SUMMARY
- 169 VIRI IN LITERATURA
- 189 IMENSKO KAZALO

PREGOVOR

Dolgo 19. stoletje, ki sta ga s svojimi reformami »sprožila« že Marija Terezija in Jožef II., se je v Avstriji končalo z razpadom dvojne monarhije leta 1918. Seveda je dejansko trajalo sto let, toda procesi, ki so ga zaznamovali, so se začeli sredi 18. stoletja, tisti pa, ki so sledili v naslednjem stoletju, so se zaključili pred prvo svetovno vojno. Centralizacija države, gospodarska in socialna modernizacija so načele tradicionalno družbeno podobo, razvoj industrije in vzpon meščanstva sta zahtevala večjo vlogo novega sloja, tj. sloja z določenim premoženjem ali izobrazbo oziroma tistih, ki niso obogateli zgolj z dedovanjem, temveč predvsem s svojim delom in znanjem. A novo meščanstvo je s seboj prineslo tudi politične zahteve, ki so se odrazile v dveh glavnih političnih procesih 19. stoletja, procesih nacionalizma in demokratizacije. Oba procesa sta postopoma, a temeljito spremenila mednacionalne odnose v Avstrijskem cesarstvu (oziroma po letu 1867 v avstro-ogrski monarhiji) in habsburško monarhijo ne nazadnje tudi usodno zaznamovala.

Že naslov knjige, ki je pred vami, pove, da delo ne govori o spodnještajerski zgodovini kot taki, v njem tudi ne boste našli zgodovine Maribora, Celja ali Ptuja (oziroma katerega drugega spodnještajerskega mesta ali trga), prav tako v monografiji ni vseh podrobnosti (številnih volitev), ki so se zgodile v obrav-

navanem obdobju, kakor tudi ne vseh posameznikov (slovenskih in nemških politikov), ki so delovali v tistem času. Študija si prizadeva pregledno, jasno in sintetično »povezati« proces politične demokratizacije (oziroma modernizacije) v Avstriji z nacionalnim procesom na Spodnjem Štajerskem in pokazati, kako sta oba procesa v stoletju meščanstva prebivalstvo nacionalno popolnoma razmejila (demokratizacija je vsekakor vplivala na moč in potek mednacionalnega »spopada«). V jezikovno mešanih deželah sta vzporedno tekla dva procesa nacionalizma (na Spodnjem Štajerskem nemški in slovenski), ki sta dejansko soustvarjala drug drugega (oziroma nista mogla obstajati eden brez drugega). Nemci so imeli lažje »delo«, saj so se lahko oprli na tradicionalno posestno stanje (češ da so bila mesta od nekdej nemška) in nemški jezik (ki je bil v mestih sredstvo komunikacije), na drugi strani pa so imeli Slovenci v mestih precej težje izhodišče (nekoliko lažje na podeželju). Mobilizacija prebivalstva je potekala vse do preloma stoletja, ko je bil proces nacionalnega oblikovanja že zaključen, prebivalstvo pa več ali manj definirano po nacionalnem principu. Zadnje desetletje dvojne monarhije so spodnještajerski vsakdan zaznamovale številne provokacije (v obliki nenehnih izgrediv) pa tudi klasično strankarsko politično življenje (ki pa ni več predmet te knjige). Delo sledi predvsem slovenskemu nacionalnemu procesu, ob slednjem pa so na več mestih strnjeno predstavljene tudi glavne poteze nemškega nacionalizma (ki ga je sicer temeljito obdelal že Janez Cvirn).

Dolgo 19. stoletje je bilo v Avstriji čas oblikovanja povsem novih (nacionalnih) identitet, ki so počasi izrinjale dotedanje tradicionalne (deželne) oblike pripadnosti. Na eni strani se je postopoma oblikovala nemška, na drugi strani pa več nenemških nacionalnih identitet.¹ Ta proces je pospešila politična de-

1 Fenomen oblikovanja nacionalizmov v habsburški monarhiji (natančneje v avstrijskem delu cesarstva), ki je bil od dežele do dežele sicer specifičen, toda precej podoben proces, je v zadnjih (deset)let(jih) (v širšem smislu) predmet številnih (predvsem tujih) raziskav. Na tem mestu velja izpostaviti več avtorjev, ki se problematike lotevajo širše (komparativno) ali pa se posvečajo predvsem teoretskemu vidiku. Glej npr. Gellner, *Nations*; Breuilly, *Nationalism*; Judson, *Exclusive*; Hobsbawm, *Nacije in nacionalizem*; isti, *Izmišljanje tradicije*; Hroch, *Das Europa*; Kamusella, *The Politics*; Deak, *Forging*; prim. tudi King, *Budweisers* (študija primera).

mokratizacija, ki se je začela leta 1848, ko je bil izvoljen prvi avstrijski parlament, medtem ko je treba »korenine« nacionalizmov iskati že v 18. stoletju. Za slovenski nacionalizem je značilno, da je vsestransko znanstveno in kulturno ukvarjanje na prelomu 18. in 19. stoletja dalo tiste nastavke, na katere so se lahko oprli kasnejši nacionalisti. A takratni znanstveni in kulturni ustvarjalci nikakor niso delovali v smislu kolektivne nacionalne identitete, ki je tedaj še ni bilo. Njihovo udejstvovanje je temeljilo predvsem na odkrivanju deželne zgodovine in kulture, to pa je pogojevala tradicionalna deželna identiteta. Znanstveno-kulturno udejstvovanje je v nekaj desetletjih »preraslo« v zgodnji nacionalizem elit. Leto 1848 je prineslo vse nastavke za politično modernizacijo (kakor tudi za nacionalizem množic), obnova ustavnega življenja pa je čez dobro desetletje sprostila vse zaviralne mehanizme neoabsolutizma. Nacionalizem elit se je s »pomočjo« politične demokratizacije, ki je dvojno monarhijo postavila na primerljivo raven z ostalo (parlamentarno) Evropo, vedno bolj spreminjal v nacionalizem množic, ki jih je do konca stoletja tudi »prežel«.

Pri teh procesih je eno ključnih vlog odigrala lokalna samouprava (občina), ki je po obnovi ustavnega življenja postala temelj demokratične ureditve v Avstriji. Občinski odbori so predstavljali t. i. »šolo demokracije«, saj so se morali odborniki naučiti delovati v korist skupnosti. V odborih so se kalili in začeli svojo kariero mladi politiki in z leti prevzemali vidne funkcije tudi v bolj reprezentativnih predstavniških telesih. Občine so bile vseskozi pomemben sestavni del političnega sistema; bile so institucije, ki so bile usmerjene k reševanju problemov, bolj pragmatične in manj ideološke, kot je bilo značilno za deželne zbornice in državni zbor. A vse močnejša nacionalna penetracija se je pred prelomom 19. in 20. stoletja (nekje še prej) občutila tudi v občinskih odborih, nacionalna nota pa je dokončno zaznamovala občinsko politiko. Tedaj je bilo dejansko konec tudi zadnjih ostankov mednacionalne koeksistence na Spodnjem Štajerskem. Obojestranski nacionalizem je privedel do točke, ko je tako javno

kot zasebno življenje obvladovalo geslo »Svoji k svojim« (»Hie Deutsche, hie Slowenen«). Slovenci so obiskovali pretežno svoje lokale, trgovine ali prireditve, Nemci pa svoje. Nihče ni hotel več priznati, da je morda kljub temu še zmeraj ravnal povsem ekonomsko in kupil najcenejše blago (ne glede na to, ali ga je prodajal slovenski ali nemški trgovec), saj ga je družba na tej podlagi lahko kaj hitro izobčila. A ne samo to. Takšna politika je ne nazadnje vodila tudi do vse pogostejših pretefov (in strelskih obračunov) na spodnještajerskih mestnih ulicah.

Večina del, ki v širšem časovnem loku obravnavajo proces slovenskega nacionalnega oblikovanja, se problematike loteva precej kranjsko-centristično, prikaz ostalih dežel pa je bolj obrobno (oziroma še nimajo povsem celostne slike). Bralec lahko tako hitro dobi občutek, da je slovenski nacionalni proces bolj ali manj vodila Kranjska. A ni bilo povsem tako. Na Slovenskem je bila politika globoko v ustavno dobo deželno pogojena (deželni »centri moči« so bili vse do propada monarhije deželni zbori), zato je tudi nacionalni proces potekal precej specifično. Zaradi tega sem k problematiki pristopil nekoliko drugače in skušal procese politične modernizacije prikazati na spodnještajerskem (deželnem) primeru, hkrati pa zasledovati tudi skupno (slovensko) politično usmeritev. (Specifičen (deželni) razvoj so imeli tudi Nemci na Slovenskem, a se (v nasprotju s Slovenci) med seboj niso nacionalno povezovali; svoje nacionalne »centre«, s katerimi so simpatizirali, so imeli namreč drugod v monarhiji.) Za lažje razumevanje sem ob podajanju spodnještajerskih primerov komparativno (in precej sintetično) analiziral tudi ostale (»slovenske«) dežele, ki so se v obravnavanem času soočale s podobnimi, a sebi lastnimi problemi.

Z obravnavanimi temami se je (tako ali drugače) doslej ukvarjalo več (slovenskih) avtorjev, med katerimi velja izpostaviti Janeza Cvirna, njegovi študiji o spodnještajerskem nemštvu in o avstrijskem parlamentarizmu ter več parcialnih člankov iz nacionalne tematike, prav tako pa tudi Vasilija Melika, njegove volitve in obsežen zbornik člankov in razprav. Vse to sem pri

svojem delu dosledno upošteval in raziskovalne rezultate na več mestih sintetično prikazal ali jih citiral v opombah pod črto. Seveda se mi ni zdelo smiselno navajati vsega, saj to niti ni namen te študije, prav tako pa to ne bi bistveno spremenilo rdeče niti knjige. Bralec, ki si bo želel podrobnejših razlag, naj poseže po relevantni literaturi, ki jo najde v opombah oziroma v seznamu na koncu knjige. (V delu sem upošteval tudi številna dela t. i. »teoretikov nacionalizma« in sledil uveljavljeni modernistični paradigmi, četudi se s samo teorijo nisem preveč ukvarjal.)

**PREDZGODOVINA
IN ZGODNJI
NACIONALIZEM**

NA PRELOMU 18. IN 19. STOLETJA NACIONALNE IDENTITETE ŠE NI

Prelom 18. in 19. stoletja, predmoderni čas fevdalizma, nacionalne identitete ni poznal. Ko je avstrijski diplomat in orientalist Joseph Hammer-Purgstall leta 1798 potoval v Benetke, je na Spodnjem Štajerskem opazal, da se je (čeprav še vedno na Štajerskem) znašel med povsem drugim ljudstvom, ki da govori slovanski jezik (wendische Sprache).² Tudi saški pisatelj in pesnik Johann Gottfried Seume je v svojem potopisu *Spaziergang nach Syrakus im Jahre 1802* zapisal, da je od Maribora naprej namesto nemščine zaznal slovansko narečje (ki ga je sicer opisal kot »kreinische Rotwelsch«).³ Prav tako je Dunajčan Joseph Kreil leta 1815 (na poti v Lombardsko-beneško kraljestvo) v Mariboru ugotavljal, da je življenje v mestu povsem »nemško«, hitro pa mu je postalo jasno, da je podeželsko prebivalstvo povsem slovansko. »S prijaznim mestecem Maribor se končuje tudi štajerska urejenost, kar naenkrat pa se znajdeš na meji s slovansko (wendisch) umazanijo. Dejansko obstaja malo področij, kjer je meja med dvema različnima ljudstvom tako ostra, kot tukaj med nemškim in slovanskim.«⁴ Ko je prispel v Sloven-

2 Hammer-Purgstall, *Zeichnungen auf einer Reise*, str. 73–74.

3 Seume, *Spaziergang nach Syrakus*, str. 36

4 »Mit dem freundlichen Städtchen Marburg endigt auch die steyerische Reinlichkeit, und du stehst mit einem Male auf der Gränzlinie zwischen derselben und der wendischen Unsauberkeit. Es wird in der That wenig Punkte auf der Landkarte geben, wo die Gränze

sko Bistrice, je naletel na ljudi, ki še zdaleč niso spominjali na »nemške« meščane, s kakršnimi je kramljial v Mariboru. »*Tukaj je nemške urejenosti in poštenosti dokončno konec. Kar naenkrat se počutiš kot v čeških ali moravskih vaseh med umazanimi Slovani, ki jim že skoraj na obrazu piše, da so podložniki.*«⁵ Podobni občutki so ga spremljali vso pot do Celja, kjer je ponovno srečal »nemško« meščanstvo, kot ga je bil vajen.⁶ Nič drugače ni Spodnje Štajerske doživljal Georg Matthias Martens, član Poljedelskega društva würtemberške in bavarske botanične družbe v Regensburgu, ki je leta 1818 potoval proti Benetkam in že pred Mariborom ugotavljal, da vse bolj prevladujejo slovanski običaji in navade. V Mariboru, ki se mu je zdel urejen, prijeten in velik kot običajna »nemška« deželna mesta, še ni imel nikakršnih jezikovnih težav, saj je večina prebivalstva govorila nemško. Toda na deželi je bila slika povsem drugačna. »*Prijazna in mlada gostilničarka je bila v Zgornji Polskavi dobra Nemka, kar je kazala z zaničevanjem ‚Slovencev‘ (Winden). Toda od nje sem izvedel, da govori že tam prebivalstvo v veliki večini slovensko (wendisch) in da bom od Maribora naprej srečeval Nemce le še v mestih in dobrih gostilnah.*«⁷ Po številnih težavah z jezikom je le prispel v Celje, kjer je ponovno srečal nemško govoreče prebivalstvo.⁸ Kljub temu da tam ni imel večjih preglavic s sporazumevanjem, pa se zdi, da je bila prisotnost slovenskega jezika v Celju v predmarčni dobi večja kot v Mariboru, saj si je prav v Celju kupil Šmigovčevo slovensko slovnico, ko je spoznal, da si samo z nemščino ne bo mogel pomagati.⁹

zwischen zwey verschiedenen Volksstämmen so scharf und schneidend gezogen ist, wie hier zwischen dem teutschen und slavischen.«

- 5 »*Wie du in das Städtchen Windisch=Feistritz eintrittst, so hat teutsche Reinlichkeit und Offenheit ein Ende, und du befindest dich auf einmal in einem böhmischen oder mährischen Dorfe unter den unsaubern Slaven, auf deren Antlitz die Natur selbst den Stämpel der Leibeigenschaft aufgedrückt zu haben scheint.*«
- 6 Kreil, Ein vaterländisch Gemüthe, str. 84–85.
- 7 »*In Ober-Pulsgau war die freundliche junge Wirthin noch eine gute Deutsche, und gab solches auch gleich durch ihre Verachtung der Winden zu erkennen. Ich erfuhr von ihr, dass schon in dieser Gegend das Landvolk durchaus windisch spreche und ich von Marburg aus nur noch in Städten und guten Wirthshausern Deutsche antreffen werde.*« Martens, Reise nach Venedig, str. 168–169.
- 8 Prim. Ilešič, Poročilo o slovenskih deželah iz l. 1818, str. 94.
- 9 Cvirn, Trdnjavski trikotnik, str. 11.

Glede na takšne (zgolj jezikovne) oznake in razmejitve je seveda jasno, da je bila identiteta prebivalstva na začetku 19. stoletja največ deželno, med kmečkim prebivalstvom pa zgolj lokalno »obarvana«. Deželno identifikacijo je spremljala pripadnost določenemu jeziku. Spodnještajerski Slovan je sicer vedel, da ni Nemec, toda občutka povezanosti s koroškimi ali kranjskimi Slovani ni čutil. Publicist Franz Sartori, ki je leta 1807 potoval po Koroškem, je ugotavljal, da »Korošec svoje sosede, Štajerce in Kranjce, imenuje inozemce; zgornji Korošec obravnava prebivalce spodnje Koroške kot tujce; ‚Slovenec‘ (Wende) pozdravlja kot sodeželane samo svoje jezikovne tovariše, ki ne stanujejo na nemški strani«. ¹⁰ Na drugi strani je bil spodnještajerski meščan (ne glede na izvor) v prvi vrsti Štajerc in lokalpatriot, ki je (brez kakršnekoli nacionalne identitete) govoril po vsakdanji potrebi nemško in (vsaj za silo) tudi slovensko. Če v kontekstu jezikovne identifikacije torej govorimo o spodnještajerskih Nemcih in Slovencih, so bili vse do srede 19. stoletja (in še čez) Slovenci zmeraj podeželsko (razen v Apaški kotlini) in Nemci mestno in trško prebivalstvo. Pri tem seveda ni šlo za »pranemška mesta«, ki bi ohranila svoj »nemški značaj« vse do začetka modernih nacionalnih gibanj, temveč se je le-ta kazal zgolj v obliki jezikovnih razlik s podeželjem ter kot znamenje pravne in socialne drugačnosti. ¹¹ Nemški občevalni jezik v mestih je bil le zunanji znak meščanstva proti okoliškemu kmetstvu, ki je bilo po svojem jeziku večinoma slovensko, prav tako pa so slovensko govoreče osebe, ki so prišle v mestno okolje, hitro privzele mestnemu okolju primeren nemški jezik. Tudi v povsem slovenskem okolju je nemščina že zgodaj postala jezik prestiža, meščani in tržani, ki so v vsakdanjem življenju komunicirali nemško, pa so se (zaradi gospodarskih potreb) morali sporazumevati tudi v slovenskem krajevnem narečju. Mari-

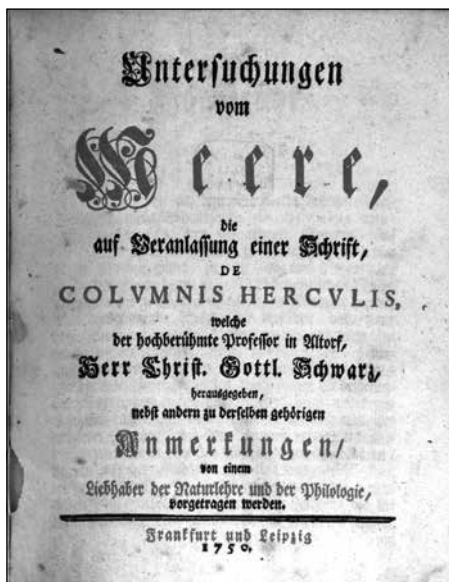
10 »Der Kärntner nennt seine Nachbarn, den Steyrer und Kreiner, Ausländer; der Oberkärnthner behandelt den Bewohner des Unterlandes als einen Fremdling; der Wende grüsst nur seinen Sprachgenossen als Landsmann, der nicht auf der deutschen Seite wohnt.« Sartori, *Neueste Reise*, str. 357.

11 Prim. Golec, *Regionalne razlike*, str. 18.

borski gimnazijski profesor Rudolf Gustav Puff je pri navajanju jezikovnih razmerij v Mariboru še v drugi polovici štiridesetih let zapisal, da je življenje v mestu »vseskozi nemško, dasiravno je mesto sredi med Slovenci. Skoraj vsi Mariborčani razumejo nemški in slovenski jezik. Posli se nauče nemškega jezika večidel koj v prvem letu, ko so v mesto došli.« (Podobne razmere je navajal Franz Xaver Hlubek, ko je sredi štiridesetih let v *Augsburger Allgemeine Zeitung* opisoval nemško-slovensko jezikovno mejo na Štajerskem.) Tudi v manjših spodnještajerskih trgih, ki so se le malo razlikovali od podeželske okolice, je bilo prebivalstvo več ali manj dvojezično. V družini Josipa Vošnjaka v Šoštanju so »med seboj navadno nemško govorili, toda znali smo tudi slovensko. Čutili pa se nismo ne za Nemce ne za Slovence, ker se za narodnost sploh nikdo ni menil do l. 1848.« Takšne jezikovne »navade« so vladale tudi v družini Josipa Serneca v Slovenski Bistrici. »Moj oče je govoril prav gladko slovenski, mati je tudi znala naš jezik, vendar je rada mešala v našo govorico germanizme, kakor je bilo to pri Mariborčankah tiste dobe navadno. Doma z otroki pa so starši govorili nemški. Slovenski smo se učili toliko, kolikor je bilo to mogoče pri občevanju z družino in s šolskimi kmetiškimi tovariši.«¹²

Tradicionalna deželna pripadnost (in občutek pripadnosti določenemu jeziku) sta na drugi strani že relativno zgodaj spodbudila znanstveno-raziskovalno vnemo intelektualcev, da se deželni »domači« jeziki (in prebivalstvo, ki jih je govorilo) klasificirajo in postavijo na nove (znanstvene) temelje. Toda začetki tovrstnih prizadevanj so pogosto ubirali (povsem svojske) pristope. Štajerski filolog (oziroma polihistor) Johann Siegmund Valentin Popowitsch je leta 1750 v svojem delu *Untersuchungen vom Meere* opisoval slovanske (windisch) dialekte, ki so jih govorili med Dravo, Savo in Donavo, med seboj pa jih (kljub temu da je zaznal sorodnost med njimi) ločeval (oziroma povezoval) po povsem (južno)slovanski regionalno-lokalni tipologiji. Čeprav

12 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 9–12; prim. isti, *Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark*, str. 111–113.

Naslovnica Popowitscheve knjige (MDZ-Reader | Band | Untersuchungen vom Meere / Popowitsch, Johann Siegmund Valentin, http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10058651_00009.html.)

je za svoje »rojake« iz celjskega okrožja zapisal, da se imenujejo »Slowenzi« in da govorijo »slowenski« jezik, je pri tem mislil zgolj na slovansko jezikovno orientacijo, ki ni imela nikakršne zveze s (tedaj še neobstoječim) nadregionalnim mišljenjem.¹³ Nekoliko drugače so k znanstvenemu delu (v smislu kultiviranja in standardizacije jezika) pristopili nekateri razsvetlensko usmerjeni izobraženci iz vrst plemstva, uradništva, duhovščine in premožnega meščanstva, ki so v drugi polovici 18. stoletja (sprva na Kranjskem, kjer so bile razmere za to najboljše)¹⁴ podprli reformne ukrepe razsvetljenega absolutizma. (Oblast si je prizadevala izobraziti večinsko kmečko prebivalstvo iz povsem pragmatičnih razlogov.) V sedemdesetih letih 18. stoletja je središče novega duha postala Ljubljana, del izobraženih (»slovenskih«) kranjskih patriotov pa je prevevalo razsvetlensko prepričanje, da je elementarna izobrazba v »domačem« jeziku (mišljen

13 Popovič, *Untersuchungen vom Meere*, str. 336–337.

14 Prim. Höslér, *Von Krain zu Slowenien*, str. 86–138; isti, »...In der Wiege der Slowenizität«, str. 72–93.

je kranjski »slovenski« dialekt) nujno potrebna. Z razglasitvijo splošne šolske obveznosti leta 1774 so bile tudi na Slovenskem ustvarjene razmere za edukacijo širšega kroga ljudi in za prehod v opismenjevanje prebivalstva, s tem pa je tudi vse večja knjižna produkcija (ki je bila seveda namenjena izobrazbi kmeta) dosegla svoj namen. Pri pisanju najrazličnejših koristnih besedil za kmeta so se izobraženci (Marko Pohlin, Jernej Japelj, Blaž Kumerdej) trudili dokazati, da »kranjski« jezik po gibčnosti, okretnosti in melodiji prav nič ne zaostaja za drugimi jeziki. Toda kmalu so naleteli na problem standardizacije jezika. Razen Pohlina, ki se je v *Kranjski gramatiki* (1768) naslonil na jezikovno različico Ljubljane s predmestji, se je večina drugih avtorjev navezala na staro protestantsko (osredneslovensko) tradicijo (pridpadniki Zoisovega kroga Japelj, Kumerdej, Anton Tomaž Linhart, Valentin Vodnik, Jernej Kopitar). Ne glede na to so številna dela, ki so temeljila na »najnovejših znanstvenih dognanjih«, hitro pripeljala do ugotovitve sorodnosti kranjskega slovenskega dialekta s koroškim in štajerskim. Perspektiva se je iz (južno) slovanskega okvira počasi ožila na slovenske dialekte v Notranji Avstriji. Linhart je notranjeavstrijske »Slovane« označil za jezikovno celoto, ki da govori enoten (windisch) jezik, drugačen od hrvaškega (brez poimenovanja in določitve natančnega ozemlja jih je opredelil tudi kot zgodovinsko in kulturno skupnost z nespornim izvorom v Karantaniji). To stališče so postopoma prevzeli ostali jezikoslovci. Pod vplivi Dobrovškéga in Schläzerja je Kopitar v svoji slovnici slovanskega jezika (*Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, 1808*) ugotavljal, da govorijo kranjski, koroški in štajerski Slovani isti jezik, ki ga sicer na Kranjskem imenujejo »kranjščina«, v drugih deželah pa »vindščina«. ¹⁵

Ne glede na to sta se kljub obveznemu šolstvu pismenost in splošna omika prebivalstva na Slovenskem le počasi večali. Na celotnem Štajerskem so poldrugo desetletje po razglasitvi splo-

15 Kosi, *Kako je nastal*, str. 89–104, 142–161; prim. Studen, *Z vzgojo*, str. 9–21; glej tudi Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 9–19.

šnega šolskega reda našteli 376 šol s približno 21.000 učenci, toda šolski obisk je bil v »spodnjem« delu dežele slabši kot v »zgoršnjem«, saj starši niso hoteli pošiljati otrok v šolo (tudi iz jezikovnih razlogov).¹⁶ V času ravnatelja Andreja Kavčiča (med letoma 1785 in 1794) so na mariborski gimnaziji upoštevali tudi »slovenščino« (leta 1793 so iz verskega sklada določili 20 štipendij za učence, ki bi se še zasebno učili slovenščine in postali sposobnejši za duhovniški poklic).¹⁷ Toda to ni bilo nič drugega kot orodje za lažje delo s kmečkim prebivalstvom,¹⁸ ki pač ni obvladalo drugega jezika kot zgolj določeno krajevno štajersko-slovensko narečje. Krog izobražencev je ostajal še zmeraj izredno ozek, kljub vsemu pa so se stališča o sorodnosti notranjeavstrijskih slovanskih jezikovnih različic postopoma »utrjevala« tudi na Spodnjem Štajerskem. Redki posamezniki, ki so že »osvojili« to idejo, so za splošen dvig omike preprostega kmečkega prebivalstva pričeli pisati prve slovnice in druga pomagala (že leta 1791 *Slovenska Grammatika oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre*). V Gradcu, kjer je na liceju študirala večina spodnještajerskih »slovenskih« študentov, je bilo leta 1810 ustanovljeno društvo Societas slovenica (pod vodstvom kranjskega izobraženca Johanna Nepomuka Primitza), ki je s pisanjem beril v slovenskem narečju prispevalo k postopnemu »odkriivanju« (jezikovne) povezanosti z ostalimi notranjeavstrijskimi deželami. (Johann Leopold Schmigoz je leta 1812 napisal knjigo *Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre*, Johann Nepomuk Primitz pa istega leta delo *Abeceda za Slovence, kateri se hočejo slovensko brati naučiti*, leta 1813 *Deutsch-Slowenisches Lesebuch/Nemško-slovenska branja* in leta 1814 *Neues Slowenisch-Deutsches der Fassungskraft der Kinder angemessenes ABC/Novi nemško-slovenski bukvar ali ABC otrokom lahko zastopljen*). Na graškem liceju je v šolskem letu 1812/13 (pod Primitzevim vodstvom) delovala tudi stolica »slovenskega« jezika.¹⁹

16 Štih, Simoniti, Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, str. 235.

17 Šedivý, Prvi izpiti iz slovenščine, str. 200–202.

18 Duhovščina je namreč prosvetljevala ljudstvo. Prim. Studen, *Vzgojo*, str. 16–17.

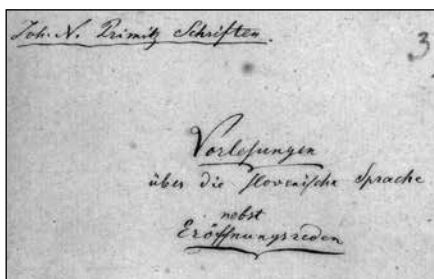
19 Več o tem glej Šumrada, Janez Nepomuk Primitz, str. 51–58.

Vse to je na eni strani vplivalo na oblikovanje novih spoznanj o (zgolj jezikovni) povezanosti notranjeavstrijskih dežel tudi na Spodnjem Štajerskem,²⁰ na drugi strani pa te ideje še niso načele tradicionalnih deželnih identitet. V pesmi, ki jo je Primitz pod naslovom *Pesem na Slovenze* (sicer gre za Vodnikovovo pesem *Dramilo*) objavil v »slovenskem« prevodu (*Prava pôt k' dobrimu stanu*, 1812) nemškega prevoda (*Der Weg zum Wohlstande oder ein Wort zur rechten Zeit. Etwas für Jedermann*, 1811) dela Benjamina Franklina *The Way to Wealth* (1757),²¹ so bili le-ti vsekakor še vedno mišljeni kot notranjeavstrijski Slovani, ki jih je (pod vplivi svojih kranjskih rojakov) povezoval zgolj po jezikovni komponenti.²²

Primitzeva abeceda

(Janez Nepomuk Primitz - Wikipedija, prosta enciklopedija, https://sl.wikipedia.org/wiki/Janez_Nepomuk_Primitz. Pristop: 20. 6. 2016)

Primitzeva predavanja na graškem liceju

(Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-29DAMRV2/?query=%27source%3drokopisi%40AND%40rele%3dRokopisi+Janez+Nepomuk+Primitz+Nepomuka%27&browse=rokopisi&node=slike%2f7&pageSize=25>. Pristop: 20. 6. 2016)

20 Kosi, *Kako je nastal*, str. 150, 171–173.

21 Prim. Studen, *Človek mora delati za svojo srečo!*, str. 24; isti, *Z vzgojo*, str. 20.

22 Prim. Primitz, *Prava pôt k' dobrimu stanu*.

MED TRADICIONALNO DEŽELNO IN NASTAJAJOČO NACIONALNO IDENTITETO (PREDMARČNI ČAS)

Ugotovitve, do katerih so se na prelomu 18. in 19. stoletja dokopali intelektualci, so imele velik vpliv na potek »jezikovnega« gibanja v predmarčnem obdobju, kljub temu pa niso bistveno spreminjale identitete širših slojev prebivalstva. Za uspešno kulturno posredovanje nadregionalne »slovenske« (jezikovne) ideje je bilo bolj pomembno naraščanje elementarne pismenosti. Napredek osnovnega šolstva v predmarčnem obdobju je bil na Slovenskem sicer počasen, toda nesporen (k temu sta pripomogli tudi ustanovitev stolice za »slovanski jezik in literaturo« leta 1817 na ljubljanskem liceju in obnovitev stolice leta 1823 v Gradcu). Število šol je bilo sicer najnižje na Kranjskem in Goriškem, bistveno boljše je bilo na Štajerskem (bolje v mariborski kot celjski kresiji) in tudi na Koroškem. Po ponovni priključitvi Ilirskih provinc leta 1814 so (predvsem na Kranjskem) oblasti dopuščale večjo vlogo »slovenščine« v trivialkah, toda v ostalih osnovnih šolah je bila njena vloga neznatna. Najizraziteje se je uveljavila v (začetnih in nadaljevalnih) nedeljskih šolah, ki so po letu 1816 postale obvezen način ponavljalnega pouka za kmečko mladino med 12. in 15. letom starosti. Te so se povsod na Slovenskem dobro prijele in pomembno prispevale k izboljšanju osnovne izobrazbe kmeta (pismenost je narasla), hkrati pa bistveno bolj kot v rednih šolah (trivialkah) okrepile pouk v »slovenskem« jeziku. Znanje pisanja

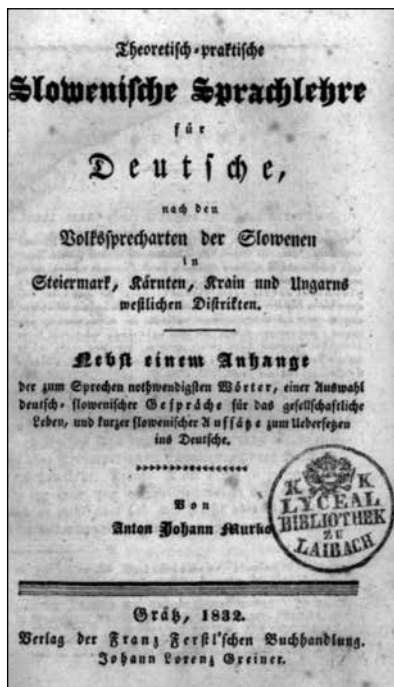
in branja »slovenščine« se je povečalo (to je bil v procesu nacionalnega oblikovanja dolgoročno gledano tudi nujni predpogoj za nacionalizacijo množic), številni avtorji pa so se v naslednjih letih trudili izobraziti ljudstvo v »domačem« jeziku (npr. učbeniki za nedeljske šole, ki so jih na Štajerskem napisali Anton Krempl, Peter Dajnko, Peter Musi in Anton Martin Slomšek).²³

Toda napredek šolstva in pismenosti sam po sebi ni mogel krepiti (oziroma ustvarjati) ideje o nadregionalni skupnosti, saj so bili učbeniki neenotni in napisani v več različnih pisavah in tudi jezikovnih variantah, ki so jih avtorji jemali za osnovo knjižnega jezika. Po Kopitarjevi ideji, ki si je v skladu s svojo karantansko-panonsko teorijo prizadeval za slovanski (ali vsaj južnoslovanski) črkopis, so bile namreč v dvajsetih letih 19. stoletja na Slovenskem vzpostavljene regionalne knjižne variante »slovenščine« (s katerimi so poskušali nadomestiti staro bohoričico), kar je bilo seveda v nasprotju z idejo jezikovne integracije. Najbolj sta izstopali vzhodnoštajerska »dajncica« (1824) in kranjska »metelčica« (1825). Toda zaradi zmede, ki sta jo povzročili na jezikovnem področju, sta naleteli na odpor intelektualne elite. Na Kranjskem se je odpor odrazil v abecedni vojni. Prešernov krog je prepričljivo pokazal, da sta obe pisavi prinašali nove delitve v notranjeavstrijskem (»slovenskem«) jezikovnem prostoru.²⁴ Njihove poglede je podprl graški (spodnještajerski) študent Anton Murko in se v svoji slovnici slovenskega jezika leta 1832 (napisani v bohoričici) zavzel za oblikovanje knjižnega standarda na enotni (kranjski) podlagi. *»Doslej smo bili štajerski Slovenci tako po jeziku kot po pisavi tesno povezani s Kranjci, njihova kot naša pisateljska dela so bila skupna last nas vseh. Sedaj pa se dviga med nami stena ločitve, ki je enako pogubna za jezikovno kakor za narodno kulturo, in grozi, da bo uničila dosedanjo skupnost, ki je nujna za napredek in razvoj jezikovne in ljudske izobrazbe.«*²⁵

23 Kosi, *Kako je nastal*, str. 113–116, 170–171; Štih, Simoniti, Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, str. 261.

24 Kosi, *Kako je nastal*, str. 175–189.

25 *»Bisher waren wir steirische Slowenen auch in der Schrift, wie wir es in der Sprache noch sind, mit den Krainern eng verbunden, sowohl ihre als unsere schriftstellerischen*

Murkova slovnica
»slovenskega jezika«
(Digitalna knjižnica Slovenije -
dLib.si, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-X3M1PUVN?query=%27keywords%3danton+murko%27&pageSize=25> . Pristop: 20. 6. 2016)

Pogledi na kulturno združevanje notranjeavstrijskih dežel so (v komparativnem smislu) tako prišli do polnega izraza ob standardizaciji »slovenskega« knjižnega jezika (ne glede na to je bila še povsod prisotna močna deželna zavest). V nasprotju s Kranjsko, ki je vztrajala pri »osredneslovenski« tradiciji, je del štajerskih intelektualcev zahteval tudi štajerske posebnosti (za to si je prizadeval zlasti Stanko Vraz). Toda na Kranjskem so bili proti takšnim zahtevam, saj je štajerska verzija knjižnega jezika izhajala iz vzhodnoštajerskega govora, ki se ni bistveno razlikoval od hrvaške kajkavščine, temeljil pa je na ideji o enotnosti južnih Slovanov (Ilirov). Na delovanje štajerskih štu-

Produkte waren ein Gemeingut von uns Allen. Jetzt aber thürmet sich zwischen uns eine, der Sprach- und Volkskultur der Slowenen gleich verderrliche, literarische Scheidewand empor, welche die bisher bestandene und für das Fortschreiten und Gedeihen der Sprach- und Volksbildung so nothwendige wissenschaftliche Gemeinschaft.« Murko, Theoretisch-practische windische Grammatik, str. XII–XIV; prim. prav tam, str. 186–188.

dentov v Gradcu (Štefan Kočevar, Davorin Trstenjak, Jurij Matjašič, Fran Miklošič, Stanko Vraz, Oroslav Caf) pa je medtem pomembno vplival Ljudevit Gaj, ki je za južne Slované predlagal vpeljavo (izvirno češke pisave) »gajice« in oblikovanje skupnega južnoslovanskega (»ilirskega«) knjižnega jezika.²⁶ Čeprav so se skoraj vsi navduševali nad južnoslovansko vzajemnostjo, pa jih je bila večina vseeno proti temu, da bi opustili svoj »materni jezik«, še sploh po tem, ko so na Hrvaškem namesto kajkavščine sprejeli za osnovo svojega knjižnega jezika štokavščino.²⁷

Pozivi piscev, da je treba preseči jezikovno razdrobljenost in se končno zediniti o knjižnem standardu in enotni pisavi, vse do konca predmarčnega obdobja niso prinesli uspeha. Literarna produkcija je še naprej izhajala v različnih pisavah in regionalnih jezikovnih značilnostih, ki niso bile splošno razumljive. Pri večini intelektualcev je bila še vedno močno izražena deželna in (na drugi strani) širša (južno)slovanska identiteta. Toda »borba« s Kopitarjevimi idejami (abecedna vojna) in privrženci ilirizma je kljub temu (sprva na Kranjskem) prispevala k začetkom oblikovanja nacionalnega mišljenja (to je sicer zajelo le majhen del izobražencev in meščanov in se širilo »od človeka do človeka, od profesorja do učenca, od dijaka do dijaka«).²⁸ Najpomembnejši korak k preseganju jezikovnega partikularizma in h krepitvi naddeželne identitete pa so naredile Bleiweisove *Novice*, ki so (sprva sicer pisane v gajici in bohoričici) leta 1846/47 prešle na gajico in hitro dobile »vseslovensko« podobo. V časopisu se je iz leta v leto krepila raba nadregionalne oznake Slovenec (ki je označevala slovensko govoreče prebivalstvo v Notranji Avstriji) in drugih podobnih oznak (slovenski, slovenska, slovensko, na Slovenskem, Slovenija).²⁹ Kot središčno točko »narodne« ko-

26 Ilirsko (južnoslovansko narodno-politično in književno-kulturno) gibanje iz 1. polovice 19. stoletja je nastalo kot svojevrstna prilagoditev ideje Jana Kollárja o slovanski vzajemnosti (panslavizem) zlasti na Hrvaškem. Pojem je bil prevzet iz humanističnega zgodovinopisja; v njem je bila oblikovana misel o slovanski avtohtonosti na Balkanu (ilirski = južnoslovanski). *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, str. 222.

27 Kosi, *Kako je nastal*, str. 189–202.

28 Prim. Melik, Miklošičev čas, str. 176.

29 Prim. Rozman, *Socialna struktura*, str. 81–89; Stergar, *Narodnostno vprašanje*, str. 184–185.

munikacije so *Novice* pred revolucijo oblikovale vse elemente modernega nacionalnega mišljenja na »narodni« zgodovini, ki je izhajalo iz (sicer napačne) teze o avtohtonosti Slovencev.³⁰ S prepletanjem jezikovne in zgodovinske istovetnosti (oziroma na podlagi »izuma tradicije«) je v glavah intelektualcev postopoma nastajala nova »zamišljena skupnost«.³¹

Toda kljub temu se je v gospodarsko, kulturno in politično šibko integrirani družbi na Slovenskem moderno nacionalno mišljenje le počasi uveljavljalo. Prehod od starejših oblik identifikacije, povezane z mestom in deželo, v smeri identifikacije z lastno jezikovno in v nadaljevanju z »narodno« skupino v modernem smislu je med večinskim kmečkim prebivalstvom le počasi napredoval. Povsod so prevladovali lokalna in deželna identiteta ter občutek pripadnosti monarhiji, ki sta jo posebljala dinastija in cesar. (Hitreje se je moderna nacionalna zavest širila med meščanstvom, čeprav je bil krog »slovenskih« izobražencev še vedno izjemno ozek.) Vse do izbruha revolucije leta 1848 (in še mnogo dlje) moderni nacionalni zavesti ni uspelo nadomestiti prevladujoče, lokalno in regionalno omejene kolektivne zavesti večine prebivalstva. Razlog za to je bil tudi v nizki stopnji pismenosti in v nerazvitem šolskem sistemu (rast števila šol na podeželju in šolski obisk sta skozi celotno predmarčno obdobje precej zaostajala za avstrijskim povprečjem, poleg tega pa sta bila precej neenakomerno porazdeljena po posameznih regijah). Ideja o Slovencih kot posebni, na jeziku in zgodovini utemeljeni skupnosti se je med širšim prebivalstvom prijela šele s povečano pismenostjo in literarno-publicistično produkcijo, ki je prinašala moderna nacionalna sporočila, še sploh pa z razkrojem tradicionalne stanovske družbe.³² Moderna nacionalna zavest je bila tako (kljub vse močnejšim znanilcem) vse do re-

30 Kosi, *Kako je nastal*, str. 305–319, 333–338.

31 Prim. Anderson, *Zamišljene skupnosti*; glej tudi Hobsbawm, *Nacije in nacionalizem*; isti, *Izmišljanje tradicije*; Gellner, *Nations*; Breuilly, *Nationalism*; Hroch, *Das Europa*.

32 Cvirn, *Nemško-slovenska razmerja v predmarčni dobi*, str. 84–85; za predmarčno dobo glej tudi Hösler, *Von Krain zu Slowenien*, str. 139–270; Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 27–45.

volucije leta 1848 (tudi na Spodnjem Štajerskem) zgolj v nastajanju. Ker nacionalno gibanje brez nacionalistične ideologije ne obstaja, so se do srede 19. stoletja oblikovali »socialni, kulturni in ideološki (pred)pogoji za formiranje slovenskega naroda. Med te (pred)pogoje pa sodi tudi predmarčno izoblikovanje na osnovi slovenskega jezika utemeljenega slovenskega nacionalnega mišljenja kot posebnega načina gledanja na družbeno realnost.«³³

33 Kosi, *Kako je nastal*, str. 359–360.

PRVI PLJUSK NACIONALIZMA (MARČNA REVOLUCIJA) IN OBDOBJE (ZAVIRALNEGA) ABSOLUTIZMA

Čeprav je politični sistem nekaterih nemških držav v predmarčnem obdobju temeljil na ustavi in (omejeni) parlamentarni demokraciji, je bilo uveljavljanje liberalnih tendenc v ozemeljsko in politično razdrobljeni Nemški zvezi sila težavno. Vodilna sila Avstrija, na čelu katere je bil (skupaj s kanclerjem Metternichom, ki je sicer po dunajskem kongresu leta 1815 razmišljal o določeni (sicer precej skromni) liberalizaciji državnega ustroja, in od leta 1826 ministrom Kolowratom) konservativni cesar Franc I., in Prusija sta odločno nasprotovali političnim reformam ter zatirali liberalna in nacionalna opozicijska gibanja. Kljub temu da so se po dunajskem kongresu intelektualci in študenti zavzemali za temeljito spremembo družbenih razmer, so bili zaradi stroge cenzure, odprave avtonomije univerz, prepovedi študentskih zborovanj in oblikovanja centralne preiskovalne komisije uspehi liberalnega gibanja opazni le v nekaterih južnonemških državah. Zvezna skupščina v Frankfurtu je namreč leta 1820 potrdila dunajsko sklepno listino in določila monarhično načelo kot temeljni politični model Nemške zveze, zaradi krepitve liberalne opozicije po julijski revoluciji v Franciji (1830) pa je bila poostrena politična represija. Ob sprejetih ukrepih za zagotovitev reda in miru je bil leta 1832 sprejet zakon, ki je bil uperjen zoper konstitucionalni razvoj v Nemčiji (monarhični princip kot edini način vladanja, »deželni zborom«

(parlamentom) odvzeta pravica do nadzora nad proračunom, do zakonodaje, do peticij, do svobode govora itd.). Leta 1833 so ustanovili urad za politične preiskave (s sedežem v Frankfurtu), nekakšno politično tajno policijo na ozemlju Nemške zveze. Strah pred političnimi spremembami je bil neizmeren, nemški prostor pa je postal simbol za konservativno blokado političnega prostora. Toda vzorci južnonemških »ustavnih« držav, ki so vsebovali širok spekter liberalno-demokratskih elementov, so bili vseeno toliko močni, da so tudi v konservativni Avstriji na predvečer marčne revolucije sprožili prve ideje o oblikovanju konstitucionalizma. A šele revolucija je prisilila slaboumnega cesarja Ferdinanda (oziroma njegov krog), da so se naslonili na ta model in sprejeli ustavo (na drugi strani je intelektualni javnosti že postajalo jasno, da je parlamentarizem (in demokratizacija družbe) eden izmed segmentov modernizacije, ki se mu niti avstrijska monarhija ne bo mogla izogniti).³⁴

Ko je cesar po izbruhu revolucije (13. marec 1848) odpustil Metternicha, ukinil cenzuro in obljubil ustavo, je avstrijsko prebivalstvo zajelo navdušenje, politika pa je čez noč postala meščanska moda. Večina meščanov je zaupala cesarju in vladi, da bodo uresničeni tiskovna svoboda, enakopravnost pred zakonom, zbrovalna in društvena svoboda, svoboda govora, varstvo osebe in imetja, odprava fevdalizma, javno in ustno sodstvo, porotna sodišča, svobodne volitve na podlagi (omejene) volilne pravice, samouprava občin, enakomernejše obdavčenje, dvig osnovnega šolstva, parlamentarni sistem z odgovornostjo ministrov in nacionalna enakopravnost. Odprava cenzure in cesarjeva obljuba novega tiskovnega zakona sta sredi marca 1848 sprožili pravo poplavo najrazličnejših letakov in časopisov na Dunaju in v večjih mestih monarhije, nasploh pa povzročili »eksplozijo branja« tudi v provinci. Na Slovenskem je začela spomladi in poleti izhajati vrsta političnih in nepolitičnih člankov v nemškem in slovenskem jeziku (največ v Ljubljani, nato v Novem mestu in v Celju).³⁵

34 Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 10–12; Sked, *Der Fall*, str. 52–83; Lutz, *Zwischen Habsburg*, str. 170–182.

35 Cvirn, Naj se vrne cenzura, str. 18–22.

tucijo« prevajal s takšno »vladijo, ktera pripusti, de prihodnjič ne bo le samo gosposka, temuč da bojo tudi deželni in mestni stanovi, ki bojo zato od ljudstva izvoljeni, pravico imeli govoriti, svoje želje in vošila v prihodnjih postavah in davkih pred tronam Cesarja odkritoserčno razodeti, in pa tudi zvedeti, kako in kam se državno premoženje vsako leto obračuje«. Tudi celovski stolni kaplan Matija Majar Ziljski je v letaku *Kaj Slovenci terjamo?* ustavo imenoval »zlat, prav cesarski dar« in v cesarjevem sklicu pomnoženih deželnih zborov videl prvi korak h konstitucionalizmu in uveljavitvi temeljnih pravic človeka in državljana.³⁶

S težko pričakovano ustavo (za izdelavo listine je bil odgovoren notranji minister Franz Pillersdorf, zato Pillersdorfova ustava), ki je bila izdana 25. aprila 1848, je bila javnost več ali manj zadovoljna, saj je prinašala vrsto liberalnih paragrafov. Zgledovala se je po ustavi Badna iz leta 1818, vključevala pa je tudi nekatera določila iz liberalnih ustav Belgije (1831) in Hannovera (1833). Kljub temu da je cesar ohranjal velike pristojnosti, je ustava jasno uveljavila delitev oblasti, kjer si je moral zakonodajno oblast deliti s parlamentom, izvršno oblast z vlado, medtem ko naj bi bila sodna oblast ločena od uprave. V posebnem poglavju je ustava definirala precej liberalen katalog temeljnih pravic človeka in državljana, ki je državljanom zagotavljal osebno svobodo, pravno varnost, svobodo govora in tiska, nedotakljivost pisemskih pošilk, pravico do združevanja (ustanavljanja društev) in svobodnega ukvarjanja s pridobitno dejavnostjo. Ustava je zagotavljala tudi neodvisnost sodstva in sodnikov ter svobodo veroizpovedi. Na drugi strani pa je naletela tudi na dokaj ostre kritike. Največ jih je bil deležen oktroi, saj stanovskega centralnega odbora, ki je sodeloval pri pripravi listine, mnogi niso pojmovali kot ljudsko predstavništvo. Ostrih kritik je bil deležen tudi zgornji dom (senat) parlamenta. Njegovo sestavo so mnogi označevali za »plemiško zbornico«, saj je bila v popolnem nasprotju z modernim ljudskim predstavništvom. Ne nazadnje pa so se na udaru znašle tudi prevelike pristojnosti cesarja, še zlasti njegova pravica absolutnega veta na vse

36 Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 13–14.

(v državnem zboru) sprejete zakone. Tako je cesar pod težo revolucije maja 1848 obljubil ustavodajni parlament (ukinil je zgornji dom) in ukinitve volilnega cenzusa, ministrski svet pa je znižal starostni cenzus za pasivno volilno pravico s 30 na 24 let in razširil aktivno volilno pravico na »samostojne« mezdne delavce, ki so šest mesecev bivali na območju volilnega okraja (s čimer jo je v bistvu spet zožil). Leta 1848 je imelo državnozborsko volilno pravico 10 % prebivalstva, skoraj dvakrat več kot pri prvih direktnih državnozborskih volitvah (1873) po obnovi ustavnega življenja in nekaj manj kot pri volitvah v frankfurtski parlament.³⁷

Vsesplošni demokratični »val« je sicer že poleti 1848 zajezil strah meščanstva pred radikalizacijo revolucije. Oktobrsko revolucijo na Dunaju, ki so jo sprožile radikalnejše politične skupine, je vojska do konca meseca zatrla. Parlament se je preselil v malo moravsko mesto Kromeríž, kjer je nadaljeval delo z ustavo. Toda novi cesar Franc Jožef je vse od začetka decembra, ko je zasedel prestol, pripravljal »teren« za dokončni obračun z revolucijo. Z oktobrirano ustavo (datirano s 4. marcem 1849), ki je sicer vsebovala nekaj temeljnih svoboščin in pravic državljanov, a ostala mrtva črka na papirju, je mladi cesar 7. marca razpustil parlament (hkrati s tem so propadli tudi vsi ustavni predlogi), poleti pa obračunal še z revolucijo v Benetkah in (s pomočjo Rusov) na Ogrskem. Dokončno sta z revolucijo »opravila« silvestrska patenta leta 1851, s katerima je oblast ponovno uvedla absolutizem (z birokracijo, vojsko, žandarmerijo in katoliško Cerkvijo na čelu). A kljub temu so demokratične ideje v desetletju politične represije – v ospredju neoabsolutistične politike je bila sicer težnja po splošni (sploh gospodarski) modernizaciji monarhije – še vedno ostale žive. Do zasuka avstrijske politike pa so pripeljali dogodki na mednarodnem prizorišču. Po izgubi Lombardije se je bila monarhija na začetku šestdesetih let prisiljena (ponovno) oprijeti parlamentarne prakse. S centralističnim februarским patentom (leta 1861) je Avstrija stopila na pot (sicer precej omejene) parlamentarne demokracije, v kateri je cesar še

37 Prav tam, str. 14–17, 32.

zmeraj ohranjal velike pristojnosti.³⁸ Toda móči demokratizacije, ki je vse bolj »trkala na vrata«, tudi Avstrija ni mogla uiti.³⁹

Slovensko nacionalno mišljenje je v štiridesetih letih 19. stoletja doseglo takšno stopnjo, da je v svojem razvoju lahko prešlo iz »jezikovnega« na »politično-agitacijsko« polje. Prve prave (politične) zametke nacionalnega čustvovanja pa je prinesla šele revolucija 1848. A le-ti so bili še precej skromni. Spodnještajersko Društvo za posredovanje med slovansko in nemško narodnostjo (Verein zur Vermittlung der slavischen und deutschen Nationalität), ustanovljeno sredi maja 1848 v Mariboru in Celju, je npr. odločno nasprotovalo tako programu zedinjene Slovenije kot velikonemškim težnjam na škodo Avstrije. Zavzelo se je za močno in enotno Avstrijo, v kateri naj bi bili v okviru obstoječih dežel vsi narodi popolnoma enakopravni. Tisti, ki so opozarjali na nevarnost razpada Avstrije in se zavzemali za program zedinjene Slovenije, so bili razglašeni za prenapeteže in celo rusofile. Meščanstvo se je večinoma opredelilo za Frankfurt.⁴⁰ Med podporniki frankfurtskih volitev so bili tudi mnogi pripadniki »slovenskih vrst«, ki se jim je zdela pripadnost notranjeavstrijskih dežel k Nemčiji že iz tradicije nekaj povsem razumljivega. Mnogi (uradniki, duhovščina) tudi niso hoteli nasprotovati uradno razpisanim volitvam, drugi pa se seveda nacionalno sploh še niso opredelili.⁴¹ Vincenc Gurnik, poveljnik celjske narodne straže, je maja 1848 v graškem časopisu *Gratzer Zeitung* (ob kritiki ultra Slovencev in ultra Nemcev) zapisal, da štajerski Slovenci pripadajo k ustavnemu cesarstvu avstrijskemu, ki da mu hočejo ohraniti suverenost in integriteto v tesnem prijateljstvu z Nemčijo, vendar le pod pogojem, da se jim zagotovi poroštvo za narodni obstoj.⁴² Vse to kaže na dejstvo, da je razmišljal zgolj v deželnih okvirih, naddeželne povezave pa ga tedaj še niso »zanimale«.

38 Prim. prav tam, str. 44–86.

39 »Osvajanje« demokratičnih načel je bil sicer dolgotrajen proces; nove ideje so počasi »zorele« med ljudmi (sprva pri ozki politični eliti, kasneje pa tudi pri širših množicah), mobilizacija »ciljne publike« pa je tudi tukaj potekala vse do začetka 20. stoletja.

40 Nemci in Maribor, str. 33.

41 Prim. Melik, Frankfurtske volitve 1848, str. 111.

42 Apih, *Slovenci in 1848. leto*, str. 97–98.

Del »slovenske« elite pa je medtem ubiral drugačno taktiko. Potem ko se je Matija Majar Ziljski v peticiji cesarju in v svojem letaku v začetku aprila zavzel za posebno samoupravno notranjeavstrijsko enoto z lastnim predstavnštvom,⁴³ se je tudi spodnještajerskim »slovenskim« krogom zazdelo, da bi se ta ideja lahko realizirala v praksi. Slovenska inteligenca, delujoča v Gradcu, je sredi aprila ustanovila društvo Slovenija, ki je (pod vodstvom Jožefa Muršca) usmerjalo spodnještajersko slovensko politiko in že čez slab teden formuliralo svoje zahteve v *Gratzer Zeitung* (medtem je tudi dunajska Slovenija zahtevala, »da se politiško razkrojjeni narod Slovincov na Kranjskim, Štajerskim, Primorskim in Koroškim, kakor jeden narod v eno kraljestvo z imenom Slovenija zedinijo«).⁴⁴ Kmalu se je (predvsem na podeželju) pojavilo tudi protifrankfurtsko razpoloženje, ki sta ga spodbujali graška in dunajska Slovenija. Kmetje so bili proti volitvam iz sicer povsem pragmatičnih razlogov. Strah jih je bilo namreč, da bi morali služiti dvema cesarjema, kar bi posledično pomenilo višje davke. (Na Štajerskem tako niso hoteli izvoliti poslanca v ptujskem volilnem okraju.) Na drugi strani pa je podpisovanje peticij za zedinjeno Slovenijo imelo slab uspeh, saj je zajelo le del izobraženstva in študentov, med kmečkim prebivalstvom pa zanj ni bilo pravega posluha. »Spodnještajerski aktivisti« (študentje in duhovniki, sodelavci graške Slovenije)⁴⁵ so se sicer pridružili pobudi dunajske Slovenije in pričeli zbirati podpise, toda kmete so morali v prid ustanovitve zedinjene Slovenije prepričevati (tudi) s povsem pragmatičnimi razlogi (češ da bo uradovanje slovensko, da bodo lahko tudi nepismeni in nemškega jezika nevešči vse svoje zadeve reševali sami in da jih uradniki ne bodo mogli goljufati). Akcija tako ni naletela na množično podporo, ki bi odražala vseslovensko mišljenje in moderno slovensko čustvovanje, temveč je šlo za prve poskuse mobilizacije

43 *Kmetijske in rokodelske novice*, 10. 5. 1848, priloga.

44 Prim. Granda, *Prva odločitev*, str. 72.

45 Prim. Granda, *Graška Slovenija v letu 1848/49*, str. 57–58, 65–66.

(nacionalno neopredeljenega) prebivalstva s strani slovenske elite, ki je že »osvojila« idejo nadregionalne povezave.⁴⁶

Graška Slovenija je v revolucionarnem letu 1848 delovala v skladu s peticijami in programi »slovenskih« patriotov. Toda ozek krog izobražencev (oziroma elite) se je zavedal, da je pot do mobilizacije prebivalstva še dolga. Tako je Štefan Kočvar junija 1848 v hrvaškem saboru (med razpravo o jugoslovanski orientaciji »slovenskih« narodnjakov) jasno pokazal, da je jugoslovanska ideja samo del programa zedinjene Slovenije, medtem ko da se morajo »Slovenci« najprej konstituirati nacionalno in politično.⁴⁷ Tudi na deželnozborski ravni je bil deželni patriotizem še zmeraj močnejši od nastajajoče moderne nacionalne zavesti (zato je društvo največje politične upe postavljalo na državnozborske volitve in dunajski državni zbor). Štajerska deželna ustava (iz avgusta 1848) je namreč v prvem členu Štajersko razglašala za nedeljivo vojvodstvo, govorila o »Štajercih nemškega in slovenskega plemena« in priznavala enakopravnost obeh »plemen« v deželi. Glede na večinsko slovansko govoreče prebivalstvo na Spodnjem Štajerskem je predvidela oblikovanje posebnega spodnještajerskega okrožja, ki naj bi ga proti graškemu razmejili po »jezikovni meji« (čeprav so se vsi poslanci zavedali, da bo znotraj mariborskega okrožja ostalo kar nekaj nemških jezikovnih otokov). Ustava je jamčila tudi popolno jezikovno enakopravnost. Toda med »slovenskimi« poslanci v graškem deželnem zboru ni bilo usklajenega nastopanja. Velika večina poslancev (Vincenc Gurnik, Mathias Foregger, Ferdinand Rapis in drugi) je delovala po svojem prepričanju in se ni ozirala na smernice graške Slovenije (predvsem Jožefa Muršca), zaradi štajerskega patriotizma pa je nasprotovala programu zedinjene Slovenije in se zadovoljila z načrtovanim slovenskim okrožjem in (načelno) jezikovno enakopravnostjo. V skladu s programom in navodili graške Slovenije je deloval le poslanec kmečkih ob-

46 Prim. Kosi, *Kako je nastal*, str. 359–360; prim. tudi Granda, Podpisovanje peticij za zedinjeno Slovenijo 1848, str. 252.

47 Apih, *Slovenci in 1848. leto*, str. 128–130.

čin Jakob Kreft in predlagal, da bi se Štajerska (v nasprotju s prvim členom ustave) razdelila, saj da je slovenska stran v državni zbor že poslala peticijo z zahtevo po združitvi Spodnje Štajerske s Kranjsko in Koroško. Njegovo stališče je razburilo celotno zbornico. Tako »nemški« kot »slovenski« poslanci so ga opozarjali, da je bil prvi člen ustave že soglasno sprejet in da naknadnih zahtevkov po spremembi ne morejo upoštevati (kar nekaj poslancev pa mu je očitalo, da deluje po »jugoslovanskih« navodilih). Na drugi strani sta predvsem Gurnik in Foregger, ki sta se odločno zavzemala (le) za enakopravnost slovenskega jezika, v očeh zagovornikov zedinjene Slovenije požela precej (sicer neupravičenih) kritik. Prihodnost spodnještajerskih »Slovencev« sta si pač še vedno zamišljala v okviru dežele Štajerske. Prepričana sta bila, da za »slovenski« kulturni razvoj povsem zadošča posebno okrožje s svojim okrožnim zborom (ta bi imel zgolj posvetovalno funkcijo). Dejstvo je, da je bila deželna zavest pri mnogih še vedno globoko zakoreninjena, še več pa se jih je balo odločno nastopiti proti »nemškim« sodeželanom.⁴⁸

Čeprav je bila revolucija 1848 predvsem meščanska revolucija, ki si je prizadevala za spremembo tradicionalnega fevdalnega družbenega sistema, za sprejem ustave in uveljavitev državljanskih pravic ter svoboščin (svoboda tiska), je pomembno tudi dejstvo, da so se leta 1848 pojavili prvi zametki nacionalnega vprašanja, kar pa v zgodnji fazi avstrijskega parlamentarizma ni igralo pomembnejše vloge. Moderni nacionalni zavesti še ni uspelo nadomestiti starih oblik identifikacije z deželo. Močna štajerska in avstrijska zavest je npr. prišla do polnega izraza ob blagoslovitvi zastave mariborske narodne straže septembra 1848 na Glavnem trgu. Zastava z mariborskim grbom v belem in zelenem zastavnem polju, poudarjena z dvema trakovima, enim v frankfurtskih in drugim v »ilirskih« barvah, pa frankfurterica, štajerska in cesarska zastava, ki so visele z rotovža, so jasno izražale štajersko identiteto

48 Prim. Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 22–26; Cvirn, Štajerski provizorični deželni zbor 1848, str. 90–100; o revoluciji in nacionalnem vprašanju glej tudi Hösler, *Von Krain zu Slowenien*, str. 271–338.

in pripadnost Avstriji, kakor tudi načelno težnjo po nacionalni koeksistenci, kakršna je vladala pred revolucijo.⁴⁹ Mariborski (in spodnještajerski) meščani so se tako povsem strinjali z željami, izraženimi v Povhovi pesmici *Enakopravnost*, ki je trdila: »Kak srečni smo mi brati, in schöner Steiermark, nam hudga ni se bati, Die Einheit macht uns Stark.«⁵⁰

Provizorični zakon
 o občinah iz
 17. marca 1849
 (NB-ALEX -
 Reichsgesetzblatt 1849-1918,
 http://alex.onb.ac.at/cgi-
 content/alex?aid=rgb&datum
 =1849&page=339&size=45.
 Pristop: 20. 6. 2016)

Kot ena pomembnejših pridobitev marčne revolucije so bile (na podlagi revolucionarne zahteve »Temelj svobodne države je svobodna občina«) po francoskem zgledu iz časa Ilirskih provinc uvedene občine (uvajal jih je provizorični zakon iz 17.

49 Nemci in Maribor, str. 33.

50 Cvirn, Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark, str. 114.

marca 1849).⁵¹ Občine so predstavljale najnižjo stopnjo lokalne samouprave (predvsem v svojih notranjih zadevah, pri upravljanju svojega premoženja, postavitvi občinskih organov in izvrševanju krajevne policije). Aprila 1849 je ministrstvo za notranje zadeve izdalo izvršna navodila, na podlagi katerih se je pričelo oblikovanje krajevnih občin (sestavljene so bile iz več katastrskih občin). Dokončno so bile oblikovane do junija 1850, istega leta pa so se pričele tudi volitve v občinske zastope⁵² (na območju Mariborskega okrožja – Spodnja Štajerska – je bilo leta 1850 6 okrajnih glavarstev, 20 okrajev in 592 krajevnih občin; v splošnem so nastale majhne občine, kjer jih je več kot polovica obsegala le po eno katastrsko občino.)⁵³

Čeprav so občine z liberalno občinsko zakonodajo leta 1849 dobile ogromne pristojnosti, se je kmalu pokazalo, da je bila le-ta povsem nerealno zastavljena. Obseg občinskih nalog je bil namreč v nesorazmerju z materialnimi zmožnostmi občin. Pri izvrševanju prenesenega in še bolj lastnega področja dela so nastajali bistveno višji stroški kot pred uvedbo občin. Ker so bile občinam (ne glede na njihovo moč) podeljene enake pristojnosti, je pri izvajanju njihove samouprave seveda prihajalo do razlik (razlike med mestom in podeželjem, razlike med velikimi in majhnimi ter bogatimi in revnimi).⁵⁴ Prav tako se je pokazalo, da prebivalstvo še zdaleč ni bilo zrelo za nov občinski ustroj. Brez politične izobrazbe prebivalstva je bilo izredno težko (skoraj nemogoče) zagotoviti kompetentne ljudi za razne občinske organe, še zlasti za službo prenesenega političnega in ostalega

51 Ideja, da bi bilo potrebno oblikovati upravne občine, je bila v monarhiji sicer prisotna že od terezijansko-jožefinskega obdobja. Zaradi sistema raztresenega podložništva, ki je bilo še posebej močno na Kranjskem, je bilo na najnižjem nivoju težko vzpostaviti učinkovito upravo. Le-ta je padla na plodna tla šele v času francoskega medvladja v okviru Ilirskih provinc, ko so francoske oblasti leta 1810 kot prvostopenjska upravna oblastva oblikovale občine. Pri njihovem oblikovanju so se Francozi naslonili na obstoječe, na naravnih mejah konskripcijskih (popisnih) občin temelječe jožefinske katastrske občine. Več katastrskih občin so združile v najnižjo upravno enoto komune ali merije. Polec, Uvedba občin na Kranjskem, str. 686–687.

52 Volivci so bili razdeljeni v (dva ali tri) volilne razrede po višini plačanega davka.

53 Prim. Grafenauer, *Lokalna samouprava na Slovenskem*, str. 134–140; Studen, *Liberalcem so kmetje*, str. 38–40; več glej Klabouch, *Die Gemeindegeldverwaltung*, str. 13–43.

54 Cvirn, *Gospodarska politika celjske občine 1890–1914*, str. 37.

upravnega področja dela (na drugi strani tudi neuko prebivalstvo ni bilo pretirano navdušeno nad novo občinsko ureditvijo, saj so mnogi kmetje v tem videli zgolj uvajanje novih bremen). Nove občine so se morale sprijazniti s precej »klavrnim« kulturnim stanjem ljudstva, v podeželskih občinah pa tudi s številnimi neukimi, nepismenimi ali polpismenimi župani, neveščimi nemškega jezika – torej preprostimi možmi, ki po izobrazbi nikakor niso bili sposobni izpolnjevati svojih dolžnosti.⁵⁵

S silvestrskima patentoma leta 1851 je Avstrija ponovno uvedla absolutizem. Za krajevne občine je to pomenilo popolno omejitev njihove samostojnosti. Načela za organizacijske uredbe v kronovinah avstrijskega cesarstva so podala tudi temelje delovanja občin vse do začetka šestdesetih let. Načelom so sledile odredbe o potrjevanju izvoljenih občinskih predstojništev (volitve občinskih predstojništev in odborov se niso izvajale do sprejema novih občinskih redov, s sklepom iz leta 1852 je bila dokončno ukinjena javnost razprav v občinskih zastopih, ministrska odredba iz februarja 1854 pa je določala, da občinski zastopi, ki so bili izvoljeni leta 1850, svoje delo opravljajo vse do sprejetja novega občinskega zakona in občinskega reda). Novi občinski red iz leta 1859 in odredba ministrstva za notranje zadeve iz novembra 1860, ki je predpisala izvedbo volitev v občinske zastope po določbah zakona iz leta 1849, sta to stanje sicer izničila,⁵⁶ do pravega zasuka pa je prišlo šele po obnovi ustavnega življenja, ko so tudi občine ponovno normalno zaživele.

* * *

Po porazu revolucije se je tudi spodnještajersko »nemško« meščanstvo v veliki meri strinjalo z reformno politiko Schwarzenbergove vlade, veliko manj zadovoljni pa so bili s postopnim

55 Studen, *Liberalcem so kmetje*, str. 37–38; prim. Polec, *Uvedba občin na Kranjskem*, str. 686–728; Stariha, *Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave*, str. 511–519; isti, *Nove občine in novi župani*, str. 363–365.

56 Prim. Marko-Stöckl, *Die Entwicklung*, str. 4–19; Klabouch, *Die Gemeindegeldverwaltung*, str. 44–59.

krčenjem političnih pravic in svoboščin, ki jih je zagotavljala oktroirana ustava iz 4. marca 1849. Še pred izdajo silvestrskih patentov 31. 12. 1851, s katerima so ukinili »papirnato« oktroirano ustavo in patent o političnih pravicah državljanov, so policijski ovaduhi marsikje zaznali odkrito sovražen odnos do režima. Maribor je npr. veljal za pravo republikansko gnezdo, v katerem najuglednejši meščani javno udarjajo čez stebre režima in izražajo skorajšnji prihod »dneva rešitve in maščevanja«. Za državne uradnike, vojsko in visoke predstavnike cerkve meščani niso imeli lepih besed, na udaru kritike pa se je znašel tudi mladi cesar Franc Jožef, ki se je mnogim zdel glavni krivec za nastale razmere.⁵⁷

To pa je bilo tudi vse. Novi (Bachov) absolutizem je s silo dušil kakršno koli izražanje liberalnih in nacionalnih idej.⁵⁸ Po nastopu novega režima je politično življenje tudi na Spodnjem Štajerskem zaradi ostre represije povsem zamrlo. Občine so dobile zgolj »posvetovalno« funkcijo. Nacionalno vprašanje, ki ga je na dnevni red postavila revolucija 1848, ni bilo več aktualno. Tako je bila tudi nastajajoča »slovenska« elita prisiljena, da se povsem distancira od vsakršnega političnega delovanja. Matija Majar je leta 1851 v pismu Josipu Muršču zapisal, da si »s *politiko* sedaj ni nič začeti – samo pozorovati moramo, kaj se godi – i skerbno se literarnega dela poprijeti. To je sedaj naša politika.«⁵⁹ Slovensko nacionalno gibanje je tako ponovno dobilo književno-kulturni značaj. (Na Spodnjem Štajerskem je svojo vlogo v tem smislu »odigral« (od leta 1846) lavantinski škof Anton Martin Slomšek, ki je kot velik ljubitelj slovenščine in avtor večjega števila nabožnih in vzgojnih besedil »vzgaljal« kmečko prebivalstvo v katoliškem (in monarhičnem) duhu, saj je bil dosleden legitimist, nasprotnik revolucije, kapitalizma in liberalizma ter zagovornik trdega opiranja na »božje postave«.)⁶⁰ Policijski agenti niso zaznali nobenih nacionalnih konfliktov, jezikovne razmere pa so bile podobne kot v predmarčnem obdobju. Meščani so v

57 Nemci in Maribor, str. 34.

58 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 20.

59 Cvirn, *Le delavnost*, str. 85.

60 Štih, Simoniti, Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, str. 278; prim. Stergar, *Dolžnost svoj jezik spoštovati*, str. 229–230.

vsakdanji komunikaciji uporabljali nemščino, slovenščino pa le v občevanju z nižjimi sloji. Tudi tisti, ki so se sicer čutili Slovence, so slovenščino uporabljali le pri pogovoru z »neomikanci« (npr. duhovniki, učitelji in uradniki pri pogovoru s kmeti, dijaki pri pogovoru s kmečkimi starši in sorodniki ali med seboj za šalo). Nemščina je bila skoraj izključni jezik uradov, trgovine in obrti ter javnega življenja. Toda v nasprotju s predmarčnim obdobjem je slovenščina dobila več pravic v šolstvu (od šolskega leta 1850/51 je postala učni predmet na gimnazijah), državni uradi pa so jo uporabljali kot zunanji uradovalni jezik pri poslovanju s strankami, ki niso obvladale nemškega jezika.⁶¹

Na drugi strani je vlada v petdesetih letih zastavila načrtno liberalno gospodarsko politiko. Že izgradnja južne železnice je konec štiridesetih let močneje povezala Spodnjo Štajersko z gospodarsko razvitejšimi deli monarhije. Maribor in Celje sta že od leta 1846 dobila možnost hitrejšega gospodarskega razvoja, saj je v mesti prihajal svež kapital. Še posebej Maribor je z oblikovanjem mariborskega okrožja, ki je obsegalo celotno Spodnjo Štajersko, postal pomembno upravno središče, liberalna ekonomska politika vlade pa mu je odpirala cvetoče gospodarske perspektive.⁶²

61 Nemci in Maribor, str. 34; prim. Cvirn, *Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark*, str. 114–115. V slovenskem zgodovinopisju sicer prevladuje mnenje, da obdobje neoabsolutizma ni imelo večjega vpliva na potek nacionalnega gibanja na Slovenskem. Leto 1848 je vsekakor dalo temeljne nacionalne »nastavke«, na podlagi katerih se je po obnovi ustavnega življenja dokaj hitro pričela nacionalna diferenciacija. Toda »vmesni čas«, tj. 50. leta, so onemogočala vsakršno javno razpravo, zaradi česar tudi ni prišlo do nacionalnih impulzov. A monografija izpod peresa mlade avstrijske zgodovinarke Karin Almsy (*Wie aus Marburgern 'Slowenen' und 'Deutsche' wurden*) postavlja začetke nacionalne diferenciacije že v to obdobje, saj išče nacionalne impulze npr. v večji veljavi slovenščine v šolstvu, kjer naj bi cela generacija mladih »slovenskih« dijakov (nekateri med njimi so po obnovi ustavnega življenja vstopili tudi v politično življenje) pričela oblikovati svoje nacionalno mišljenje. Modernizacija šolstva je vsekakor vzpodbudila zametke nacionalnega gibanja iz leta 1848, znanje slovenščine pa je prineslo (sicer skromne) nacionalne nastavke, ki so po obnovi ustavnega življenja v tem pogledu olajšali začetni (slovenski) nacionalni proces tudi na Spodnjem Štajerskem. A kljub temu se moramo zavedati, da je proces nacionalne diferenciacije potekal vse do preloma stoletja, saj so na nacionalizem poleg jezika pomembno vplivali še drugi dejavniki (razmah društev, liberalizacija tiska, volilne reforme in širjenje volilne pravice itd.), ki jih je po obnovi ustavnega življenja prinesla postopna politična modernizacija.

62 Nemci in Maribor, str. 34; prim. Studen, *Maribor na poti*, str. 35–37; podrobneje glej Cvirn, *Narodnopolitične razmere*.

**NACIONALIZEM
NA POHODU**

ZAČETKI NACIONALNE DIFERENCIACIJE

Volilni sistem, ki je leta 1848 prinašal politično participacijo približno desetine prebivalstva, je temeljil na enaki (ne pa splošni) volilni pravici. Če je bila volilna pravica še v kromeriškem ustavnem osnutku razmeroma široka, jo je oktroirana marčna ustava že nekoliko zožila. Po obnovi ustavnega življenja pa je (na podlagi februarkega patenta iz leta 1861) volilno geometrijo »sestavil« notranji minister Anton Schmerling. Osnova je postala občina (volivci so ostali razdeljeni v (praviloma tri) volilne razrede po višini plačanega davka),⁶³ najvišje predstavniško telo, izvoljeno na neposrednih volitvah, pa je predstavljal deželni zbor.⁶⁴ Deželnozborska volilna pravica je temeljila na

63 Pogoj za občinsko volilno pravico je bilo avstrijsko državljanstvo. Starost in polnoletnost nista bili določeni, prav tako ni bil pogoj moški spol. Občinska volilna pravica je bila vezana na davke in na izobrazbo, ne pa na človeka. Kdorkoli je bil obdavčen, je imel volilno pravico (moški, ženska, otrok, ustanova itd.), v inteligenčni volilni skupini pa so mogli voliti duhovniki, državni in deželni uradniki, upokojeni oficirji, vojaški uradniki, profesorji in učitelji ter častni meščani (z domovinsko pravico v občini). V davčni in inteligenčni skupini so imele volilno pravico tudi ženske, ki pa niso imele pravice osebnega glasovanja (kakor otroci ali osebe pod varuštvom). Ženska občinska volilna pravica nikakor ni bila znak priznanja ženske enakopravnosti, temveč le neposredna povezava volilne pravice z davki in v drugi skupini s položajem oziroma s poklicem (učiteljice). Namesto poročene ženske je tako glasoval mož, namesto vdove, ločenke ali neporočene pa moški, ki ga je za to pooblastila. Več o tem glej Melik, *Volitve*, str. 115–156.

64 Deželni zbori so bili vse prej kot demokratično usmerjene zbornice; bili so ostanki deželnih avtonomij, ki so radi ohranjali nekakšen stanovski tradicionalizem (in vse do propada monarhije obdržali kurijalni sistem).

zastopstvu interesov (štiri kurije, med katerimi je bila kmečka kurija najslabše zastopana) in ni bila ne enaka kakor tudi ne splošna. Volivci kmečke kurije so volili 40 % poslancev, kljub temu da so predstavljali 80 % prebivalstva, medtem ko je četrtno poslancev izvolila mestna kurija, ki je imela manj kot petino prebivalstva. V kmečki⁶⁵ in mestni kuriji je bila (aktivna) volilna pravica pogojena z občinsko volilno pravico. Privilegirani sta bili veleposestniška in trgovsko-obrtna kurija, ki sta volili nad četrtno vseh poslancev. (Sem so spadali še nevoljeni člani oziroma virilisti – rektorji univerz in škofje). Državnozbornske poslance so (do leta 1873) posredno volili v deželnih zborih, tako da je bil državni zbor na eni strani zastopstvo dežel, na drugi strani pa kurijalno zastopstvo interesov. Sestava državnega zbora je bila podobna sestavi deželnih zborov, ki seveda (zaradi volilnega sistema) niso bili odraz realnih socialnih in nacionalnih struktur. Ustava je namreč utemeljevala politični sistem na »posesti in izobrazbi« in v deželnozbornskih volilnih redih favorizirala meščanstvo in veleposest. Razlikovanje med aktivnimi in pasivnimi državljani je tako ločilo enakost pred zakonom od politične enakopravnosti.⁶⁶

Čeprav je habsburška monarhija s februarjskim patentom (1861) obnovila parlamentarni sistem, je šele decembrska ustava iz leta 1867 – le-to je nemška liberalna parlamentarna večina izsilila s svojo privolitvijo v dualizem – vnesla v avstrijsko polovico monarhije pravo politično dinamiko in Cislajtaniyo postavila na trdnejše demokratične »temelje«. Za demokratizacijo političnega življenja sta bila izjemno pomembna zakona o društvenem in zborovalnem pravu, ki ju je cesar sankcioniral 15. novembra 1867. Konec decembra je sankcioniral še pet zakonov. Velik korak k uresničitvi pravne države je predstavljal temeljni

65 Deželnozbornski volivci kmečke kurije so bili volilni možje, ki so jih na vsakih 500 prebivalcev občine izvolili občinski volilni upravičenci (ostanek prebivalcev pod 250 ni dal novega volilnega moža; po državnozbornskem volilnem redu iz leta 1873 je vsak ostanek predvidel novega volilnega moža, to pravilo pa sta leta 1884 za deželnozbornske volitve sprejeli le Štajerska in Koroška). Glej Melik, *Volitve*, str. 157–158.

66 Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 32–33, 55–67, 90–96.

zakon o temeljnih pravicah državljanov, ki so v februarški ustavi leta 1861 popolnoma umanjale (enakost državljanov pred zakonom in pri zasedanju javnih služb, osebna svoboda, nedotakljivost lastnine, zaščita tajnosti pisem, pravica do združevanja, zbiranja in oblikovanja peticij, svoboda govora, verska svoboda, svoboda raziskovanja in poučevanja, svobodna izbira poklica, enakopravnost vseh narodov in njihovih jezikov). K zagotovitvi temeljnih državljskih pravic je prispeval državni temeljni zakon o ustanovitvi najvišjega državnega sodišča, v zadnji instanci pristojnega za razsojanje v pritožbah državljanov, ki so jim bile kratene temeljne državljske (politične) pravice. Za normalno funkcioniranje pravne države je bil bistven državni temeljni zakon o sodni oblasti, ki je dokončno izvedel ločitev sodstva od uprave, zagotovil neodvisnost sodnikov in vzpostavil javni sodni postopek. Z zakonom, ki je napovedal tudi ustanovitev najvišjega upravnega sodišča (ustanovljeno je bilo šele leta 1875), je bila uresničena klasična zahteva liberalcev po dosledni delitvi oblasti. Pomemben korak k demokratizaciji političnega sistema pa je prinesel državni temeljni zakon o izvajanju »vladne in izvršilne oblasti«, ki cesarjeve oblasti ni več definiral zgolj po »milsti božji«, temveč je (poleg še vedno izjemnih pristojnosti) od njega zahteval, da svojo oblast izvaja v skladu z obstoječimi zakoni. Enako je veljalo za vse ostale predstavnike izvršilne oblasti (od ministrov do županov občin). Decembrsko ustavo so maja 1868 dopolnili s tremi pomembnimi zakoni (cesar jih je sankcioniral 25. maja 1868, zato »majske zakoni«), ki so (z delno revizijo konkordatne pogodbe) urejali odnos med državo in katoliško Cerkvijo (zakon o zakonski zvezi, ki je zakonsko pravo podredil civilnemu, zakon o odnosih med šolo in cerkvijo v smislu popolne emancipacije šolstva od katoliške Cerkve in zakon o ureditvi interkonfesionalnih razmerij v skladu z načelom enakopravnosti državljanov).⁶⁷

Vse te ustavne »reformne« so dokončno sprožile politično in nacionalno mobilizacijo prebivalstva, avstrijski del monarhije

67 Prav tam, str. 114–116.

Reichs-Gesetz-Blatt

für das

Kaiserthum Oesterreich.

Jahrgang 1867.

LXI. Stück.

Herausgegeben und versendet am 22. December 1867.

141.

Gesetz vom 21. December 1867,

woburch das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird.

Wirkten für Böhmen, Dalmatien, Galizien und Bukowina mit Krain, Cisleithen unter und ob der Enns, Schlesien, Steiermark, Kärnten, Krain, Tirol und Vorarlberg, Triest, Ungarn und Rumänien, sowie die Stadt Triest mit ihrem Gebiet.

Mit Zustimmung der beiden Häuser des Reichsrathes finde ich das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861 abzuändern und dasselbe hat zu lauten, wie folgt:

§. 1. Zur gemeinsamen Vertretung der Königreiche Böhmen, Dalmatien, Galizien und Bukowina mit dem Herzogthume Krain, des Herzogthumes Cisleithen unter und ob der Enns, der Herzogthümer Schlesien, Steiermark, Kärnten, Krain und Vorarlberg, der Markgrafschaft Mähren, des Herzogthumes Ober- und Niederösterreich, der geistlichen Grafschaft Tirol und des Landes Vorarlberg, der Markgrafschaft Triest, der geistlichen Grafschaft Görz und Gradiska und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete ist der Reichsrath berufen. Der Reichsrath besteht aus dem Herrenhaufe und dem Haufe der Abgeordneten.

Niemand kann gleichzeitig Mitglied beider Häuser sein.

§. 2. Mitglieder des Herrenhauses sind durch Geburt die großfürstlichen Prinzen des kaiserlichen Hauses.

§. 3. Reichliche Mitglieder des Herrenhauses sind die großfürstlichen Söhne jener inländischen Reichsfürstenthümer, welche in den durch den Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern durch ausgerechneten Grundbesitz hervorragen und welchen der Kaiser die erbliche Reichsrathsmitgliedschaft verliehen.

§. 4. Mitglieder des Herrenhauses vermöge ihrer hohen Reichsunter in den durch den Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern sind alle Reichsfürsten und jene Bischöfe, welchen fürstlicher Rang zukommt.

or

Decembrska ustava je
Cislajtaniyo politično precej
modernizirala.

(Reichsgesetzblatt (Österreich) –
Wikipedia, [#/media/](https://de.wikipedia.org/wiki/Reichsgesetzblatt_%C3%96sterreich)

File:Reichsgesetzblatt_ (Austria)_1867_0389.jpg. Pristop:
20. 6. 2016)

pa se je (predvsem na državnozborni ravni) v nadaljevanju vse bolj demokratiziral. Kljub temu da je volilni sistem dolgo časa zagotavljal politično participacijo po izobrazbi in po plačanem davku, zaradi česar je ostala velika večina avstrijskega (moškega) prebivalstva »odrezana« od političnega življenja, je bila avstrijska demokracija povsem sodobna »ustanova«. Z društvenim in zborovalnim pravom, liberalizacijo tiska, volilnimi reformami (v letih 1873, 1882, 1896 in 1907) in s širjenjem volilne pravice je v politično življenje monarhije vstopal vedno večji del prebivalstva (motivi za demokratizacijo družbe sicer niso izvirali iz klasičnih zahtev po demokratičnosti, ampak so bili predvsem orodje za doseg političnih ciljev; uvedba direktnih volitev v državni zbor leta 1873 npr. ni bila posledica demokratičnosti nemških liberalcev, temveč so si s tem zagotovili politično prevlado

v državnem zboru in posledično v državi – predstavniki (demokratski) sistem, ki se je na koncu oblikoval v vseh segmentih političnega življenja (od občine do dunajskega parlamenta), je bil tako vzpostavljen precej pragmatično). »Transformacija« od podložnika do državljana se je v javnosti in v političnem življenju precej hitro zasedla. Vzporedno s tem je tekel tudi proces nacionalizacije (sprva le jezikovno ločenega) prebivalstva, ki je (še do nedavnega) živelo v harmoničnem sožitju. Toda nacionalizem in demokratizacija, v drugi polovici 19. stoletja med seboj tesno povezana in prepletena procesa, sta se »prijemala« le počasi. Demokratske ideje so se postopoma prebijale v politično in javno življenje, z večanjem političnih (in demokratskih) pravic pa je podobno pridobil tudi nacionalizem in »osvajal« vedno širše množice, ki z vodilno vlogo nemštva v monarhiji nikakor niso bile več zadovoljne.⁶⁸

Tudi na Slovenskem je ustavna doba »odpirala vrata« modernim demokratskim idealom. »Modernizacija« političnega (in javnega) življenja je sprožila postopno mobilizacijo množic,

68 Za »avstrijsko-nemški« parlamentarni prostor 19. stoletja je sicer dolgo časa veljalo, da je bil nedemokratski in politično zastarel. Toda noveše študije prinašajo povsem drugo sliko in ga postavljajo na primerljivo raven z zahodno Evropo. Npr. Margaret Lavinia Anderson (Univerza Berkeley) je na primeru parlamentarne prakse v združeni Nemčiji (slednjo je Avstrija »pridno« posnemala) prepričljivo pokazala, da je bil nivo demokracije na podobni (ali celo višji) stopnji kot npr. v Angliji (ki je sicer imela dolgo parlamentarno tradicijo, demokratske reforme pa je prav tako uvajala v drugi polovici 19. stoletja). Otto von Bismarck je leta 1867 v parlamentu Severnonemške zveze udeležil splošno moško volilno pravico (in jo leta 1871 razširil na celoten nemški »rajh«), medtem ko jo je Anglija uvedla šele ob koncu prve svetovne vojne. Seveda se je po drugi strani treba vprašati, ali so Bismarcka pri uresničevanju njegove politike dejansko vodila demokratska načela (podobna vprašanja si je vsekakor treba zastaviti tudi pri obravnavi zahodnoevropskih demokracij 19. stoletja). S splošno moško volilno pravico je pruski kancler skušal zgolj pospešiti nemško integracijo, prek nje pa usmeril pritisk na katoliško opozicijo v parlamentu (stranka centra) in katoliško Cerkev (kasneje pa na socialistično gibanje, ki se je okrepilo med gospodarsko krizo). Kljub temu da je v osemdesetih letih začel uvajati socialno zakonodajo, ki je izboljšala položaj delavcev, mu je demokratizacija rabila predvsem kot orodje za doseganje cilja, saj je bil po svojem prepričanju monarhist in zagovornik nemških junkerjev (plemstva), kapitala in cesarske oblasti. A kljub temu je nemški parlament v njegovem »mandatu« sprejel številne reforme, ki so na eni strani izpostavljale temeljne človekove pravice in svoboščine, na drugi strani pa pospeševale vsesplošno modernizacijo (s tem pa tudi demokratizacijo) družbe. Prim. The National Archives | Exhibitions | Citizenship | Struggle for democracy, http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/struggle_democracy/getting_vote.htm; Anderson, *Lehrjahre der Demokratie*.

prek časopisja pa prinašala med širši krog ljudi nove poglede in »sveže« (nacionalne) ideje. Vse to je ustvarjalo podobo dokaj normalnega političnega delovanja, hkrati pa so nacionalne težnje pripeljale do odločilnega zasuka v smeri nacionalizma, ko se je bilo meščanstvo prisiljeno nacionalno opredeliti.⁶⁹ Če so imeli Nemci lažje delo zaradi obstoječega »nemškega« posestnega stanja, so Slovenci morali začeti svoje delo v mnogo težjih okoliščinah.

Da bi bolje razumeli spodnještajersko problematiko, si najprej oglejmo razmere v ostalih deželah. Slovenski položaj je bil sicer najugodnejši na Kranjskem,⁷⁰ kjer je prevladovala zmerna konservativna struja z Janezom Bleiweisom na čelu. Konservativno naravnana slovenska politika na Koroškem je bila zaradi neugodne volilne geometrije v precej slabšem položaju.⁷¹ V Istri se je slovensko prebivalstvo soočalo z dejstvom, da se mora za svoj nacionalni »dvig« otresti italijanskega iredentizma, ki je bilo od srede šestdesetih let stalnica istrske politike. Na Goriškem je bila prebivalstvena struktura (razen v Gorici) bolj ali manj jasno določena po italijansko-slovenskem nacionalnem ključu,⁷² zato je imela slovenska politika (ob kranjski) ugodnejše izhodišče. Položaj »Slovencev«⁷³ onstran Mure je vse bolj opredeljeval madžarski nacionalizem, volilna pravica pa je iz političnega življenja izključevala večinsko ogrsko prebivalstvo.⁷⁴ Tudi Beneški »Slovenci«⁷⁵ so pod italijanskim asimilacijskim pritiskom doživljali podobno usodo.⁷⁶

Slovenska politika je v parlamentarno dobo vstopila precej neorganizirana in brez pravih ciljev.⁷⁷ A situacija se je pri

69 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 9–12.

70 Prim. Matič, *Nemci v Ljubljani*, str. 11–42.

71 Prim. Pleterski, *Narodna in politična zavest*, str. 164–204; Zorn, Andrej Einspieler, str. 31; Domej, *Slovenci v 19. stoletju*, str. 87.

72 Prim. Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 231–236; Melik, O razvoju slovenske nacionalnopolitične zavesti, str. 217.

73 Ogrske Slovence navajam v navednicah zaradi tega, ker niso vzpostavili nacionalnih povezav s cislajtanskimi slovenskimi deželami, kjer je slovenska politika že oblikovala določene elemente nacionalne zavesti.

74 Več o tem glej Vörös, *Die Munizipalverwaltung in Ungarn*, str. 2345–2382; Zwitter, *K vprašanju razvoja*, str. 109.

75 Beneške Slovence navajam v navednicah iz podobnih razlogov kot ogrske Slovence. Prim. op. 7.

76 Več o tem glej Marušič, *Beneški Slovenci*, str. 104–109.

77 Prim. Melik, *Problemi in dosežki*, str. 239.

Slovenski zdravnik in politik Josip Vošnjak
(File:Josip Vošnjak.jpg - Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Josip_Vošnjak.jpg.
Pristop: 20. 6. 2016)

čela hitro spreminjati. Mariborski program iz septembra 1865 (sprejet je bil na podlagi septembrskega (federalističnega) patenta, predvideval pa je obnovo notranjeavstrijskih dežel)⁷⁸ je na Slovenskem okrepil nacionalni impulz (različni pogledi slovenske in nemške strani glede preoblikovanja monarhije). Ta se je stopnjeval do deželnozborskih volitev leta 1867, ko so Slovenci že nastopili z jasnim političnim programom (na Štajerskem so, namesto dveh mandatov leta 1861, osvojili vseh osem mandatov v kmečki kuriji, čeprav ne kaže zanemariti volilne abstinence nemške strani). A ne glede na to je njihov uspeh že prinašal določeno politično afirmacijo slovenstva.⁷⁹

78 Več glej Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 106–108.

79 Melik, Slovenska politika ob začetku dualizma. 296–297; isti, *Volitve*, str. 388–392; prim.

Toda že konec šestdesetih let so se (ob liberalni zakonodaji in vprašanih konkordata) zaostriili odnosi v slovenski politiki. V nasprotju s konservativno kranjsko politiko so namreč vodstvu narodne stranke na Štajerskem dajali ton liberalno usmerjeni politiki (Janko Sernec, Josip Vošnjak,⁸⁰ Božidar Raič in Ferdinand Dominkuš v Mariboru, agilni Štefan Kočevar⁸¹ v Celju). Štajerski liberalci so bili močna opora Franu Levstiku, ki se leta 1863 s časnikom Naprej kot prvi ni strinjal s politiko Janeza Bleiweisa na Kranjskem (prav tako so zavrnili tudi Mariborski program).⁸² Politično polarizacijo je leta 1867 pospešilo glasovanje državnozborskih poslancev za dualistično adresno. Čeprav so slovenski poslanci vse do zasedanja državnega zbora zatrjevali, da bodo glasovali proti adresi, so v slovenski (narodni) »stranki« (zaradi nemškega pritiska) prevladali zagovorniki oportunistične politike. Prestrašeni in dezorientirani slovenski poslanci so se maja (v nasprotju s Čehi) udeležili zasedanja državnega zbora na Dunaju in (kot Poljaki) glasovali za adresno, kar je v slovenski javnosti vzbudilo val ogorčenja. Dokončno sta se izoblikovala dva politična tabora: tabor, ki je zagovarjal prevladno politiko državnih poslancev (staroslovenci), in tabor opo-

Cvirn, Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark, str. 115–116; isti, *Dunajski državni zbor*, str. 106–108.

80 Vošnjak se je najprej uveljavil kot organizator in pisec programov, vabil in dopisov, hitro pa postal eden vodilnih slovenskih politikov na Spodnjem Štajerskem. Prim. Vošnjak, *Spomini*, str. 646–658.

81 Več o njem glej *Štefan Kočevar – rodoljub slovenski*.

82 V času največjih pričakovanj po nastopu Belcredija je dobila notranjeavstrijska ideja (Andrej Einspieler) najširšo podporo, ki so jo sprejeli slovenski politiki s Štajerske, Koroške in Kranjske na sestanku v Mariboru 25. septembra 1865, kljub temu da večina udeležencev ni verjela v uresničitev programa. Einspielerjeva koncepcija oktobrske diplome in ideje Františka Palackého o federalizaciji monarhije je predvidevala obnovo notranjeavstrijske skupine dežel z deželnim zborom za vsako deželo in cesarsko-kraljevim namestništvom (v narodnostno mešanih deželah pa tudi ustanovitev narodnih kurij). Toda pot do uresničitve tega načrta je bila seveda precej na trhljih temeljih. V tedanjih razmerah, ko se je že jasno nakazovala dualistična zasnova monarhije, je bil federalizem, ki ga je zagovarjal predvsem Palacký, po njegovem vzoru pa osmisliil kot eno izmed federativnih enot (Notranjo Avstrijo) tudi Einspieler, (pre)velika utopija. Vlada in dvor nista bila naklonjena predlaganim rešitvam, kljub temu da se je zdelo, da je za »razpadajočo« monarhijo dobrodošla vsaka sprememba ustavnih določil. Toda preoblikovanje države v duhu federalizma je bilo vseeno preveč, da bi jo državne elite uvrstile v svoj politični »program«. Več o tem glej Čuček, *Recepcija Palackýjeve ideje*, str. 33–48; Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 106–108; prim. tudi Lončar, Adolf Fischhof, str. 33.

zicije (mladoslovenci), ki se je zavzemal za odločno nacionalno politiko po češkem zgledu. Nasprotja med njima so se od jeseni hitro zaostrovala.⁸³

Slovenska liberalna politika je kulminirala v taborih (in v okrepljenem južnoslovanskem sodelovanju).⁸⁴ Politična neso- glasja so se sicer pokazala že z ustanovitvijo konservativnega lista *Domovina* na Goriškem (1867)⁸⁵ in liberalnega *Slovenskega naroda* v Mariboru (1868).⁸⁶ Na deželnozborskih volitvah leta 1870 so se pojavile dvojne (liberalne in konservativne) kandida- ture.⁸⁷ Toda mladoslovenci so staroslovenskemu pritisku vse bolj popuščali in na koncu vsaj na zunaj sprejeli katoliško etiketo. Ko pa se je »konservativni« tabor leta 1871 priključil Hohenwarto- vemu klubu in zagovarjal široko deželno avtonomijo na podlagi historičnega prava, krščanska načela na področju ustave in šol- stva ter narodno enakopravnost, mladoslovenci takšnega pro- grama vseeno niso mogli sprejeti.⁸⁸ Okrepljena kranjska libe- ralna stran je po preselitvi *Slovenskega naroda*, Josipa Jurčiča in Josipa Vošnjaka v Ljubljano intenzivirala idejnopolitični razkol, ki se je pokazal že septembra 1872 na zboru Slovenske matice. Razcep je bil očiten tudi v ostrih razpravah v kranjskem dežel- nem zboru, še posebej pa z ustanovitvijo časnika *Slovenec* leta 1873.⁸⁹ Na Goriškem se je pokazal s konservativnim časnikom *Glas* leta 1872 in društvom Gorica leto pozneje (po razcepu z mladoslovenci je prvi predsednik postal Josip Tonkli).⁹⁰ Razpad sloge je kulminiral na državnozborskih volitvah leta 1873 in na deželnozborskih volitvah leta 1874, ko je konservativna struja zavzemala cerkveno-politična stališča, medtem ko so liberalce zanimala samo vprašanja narodne politike. Kljub temu je po- spešeni nemški (italijanski) nacionalizem sredi desetletja spo-

83 Melik, Slovenska politika ob začetku dualizma, str. 299–302.

84 O sestankih v Sisku in v Ljubljani leta 1870 glej več Zajc, *Kje se hrvaško neha*, str. 173–178.

85 Prav tam, str. 311.

86 Prim. Cvirn, Slovenska politika na Štajerskem, str. 523; Baš, *Prispevki*, str. 20.

87 Prim. *Slovenski narod*, 25. 8. 1870.

88 Prim. Pančur, Uveljavitev slovenskega narodnega gibanja, str. 29–30.

89 Melik, Razcep med staroslovenci in mladoslovenci, str. 470–483.

90 Glej Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 239–277.

razumel slovenske vrste in jih prisilil k ponovni slogaški politiki (na Goriškem npr. z ustanovitvijo političnega društva Sloga).⁹¹ Strasti so se dokončno pomirile leta 1876, ko so tudi mladoslovinci vstopili v Hohenwartov klub.⁹²

V Istri je bil jezik uprave in šolstva italijanščina, istrska mesta pa so bila v italijanskih rokah. Na slovensko-hrvaške zahteve po enakopravnosti obeh jezikov z italijanskim na sodiščih, uradih in v šolah so Italijani odgovarjali, češ da Istra pozna samo italijanske šole in da kdor jih ne mara, naj vanje ne hodi.⁹³ Italijanom je uspelo prevladati tudi v popolnoma slovenski občini Pomjan, medtem ko so bili Slovenci nekoliko bolje zastopani le v Miljah. Kljub temu je bila leta 1871 na vztrajne zahteve istrskih Slovencev ustanovljena slovenska občina Dekani, več občin severne Istre pa je postopoma dobivalo slovensko lice.⁹⁴ V Istri je vse pomembnejšo vlogo v javnem življenju v drugi polovici sedemdesetih let začelo prevzemati društvo Edinost, ustanovljeno leta 1874 (in časopis od leta 1876). Svoje delovanje je postopoma razširilo na celotno avstrijsko Primorje in ga uskladilo z društvom Sloga⁹⁵ (leta 1878 je razširilo dejavnost tudi na hrvaški del Istre).⁹⁶

Na Koroškem je bila razporeditev volilnih okrajev »začrtana« v korist nemškega prebivalstva, ki se mu – v nasprotju s Štajersko, kjer se je bilo prisiljeno braniti pred vse večjo slovensko »povodnjijo« – za popolno prevlado v deželi ni bilo treba preveč »naprezati«. Kljub temu da je društvo Trdnjava sredi sedemdesetih let pozivalo v deželni zboru k jezikovni enakopravnosti v šolah, uradih in v javnem življenju,⁹⁷ je bil razvoj slovenske politike precej skromen,⁹⁸ še posebej po ukini-

91 Prav tam, str. 277–297.

92 Pančur, Uveljavitev slovenskega narodnega gibanja, str. 30; prim. Kermavner, *Prvi taktični razhod*; Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 65–84.

93 Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, str. 292.

94 Kramar, *Narodna prebuja*, str. 81–84; prim. Melik, *O razvoju slovenske nacionalnopolitične zavesti*, str. 218–219.

95 Prim. Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 277–297.

96 Kramar, *Narodna prebuja*, str. 117–121.

97 Prim. Binder, *Der Kärntner Landtag*, str. 1734.

98 Prim. Perchinig, *Wir sind Kärntner*, str. 42–55.

tvi Trdnjave (1876), ko ni bilo na Koroškem (razen Družbe sv. Mohorja) nobenega pomembnejšega slovenskega političnega društva.⁹⁹

»Slovenec« vzhodno od Mure je ogrska politična elita odrekala že osnovno pravico do (jezikovnega) opredeljevanja za Slovence, saj so jih veskozi imenovali preprosto Toti ali Vendi oziroma tisti, ki niso govorili madžarščine kot maternega jezika, dodatni madžarski pritisk pa se je ob »ustrezni« zakonodaji še bolj zaostрил.¹⁰⁰ Če je »slovenski« del Železne in Zalske županije s Cislajtanijo sicer povezal že Kozlerjev »Zemljovid slovenske dežele in pokrajin« iz leta 1852, pa je nacionalna ideja na levem bregu Mure zorela zelo počasi.¹⁰¹ Tudi Beneške »Slovence« je priključitev k Italiji 1866 politično »odrezala« od slovenskega nacionalnega programa in zavrla njihovo povezovanje s slovenskimi deželami.¹⁰²

* * *

Po obnovi ustavnega življenja se je na Spodnjem Štajerskem razmahnilo živahno politično življenje. Nasproti šibki slovenski stran(k)i, ki se je omejila na postavljanje zahtev po jezikovni in nacionalni enakopravnosti, se je oblikovala tudi nemška stran(ka), ki je prisegala na program »ustavoverne stranke« (»Verfassungstreue Partei«) – slednja si je prizadevala za čim hitrejšo obnovitev političnih standardov iz let 1848/49 ter postavljala ustavnost in liberalizem na prvo mesto.¹⁰³ Znotraj obeh nacionalno-političnih polov je bila sprva dejavna zgolj peščica ljudi. Med »elito« se je prištevalo izobrazeno meščanstvo, ki se je na podlagi politične orientacije oziroma naklonjenosti eni ali drugi politično-kulturni usmeritvi opredelilo za eno ali drugo stran. Politika še ni poznala moderne politične »infrastrukture«

99 Moritsch, Politična zgodovina, str. 38.

100 Prim. Fujs, Narodnopolitična razmerja, str. 459–460.

101 Prim. Fujs, Slovenska zavest, str. 81; Kerec, Prekmurska zavest, str. 91.

102 Prim. Marušič, Beneški Slovenci, str. 107–108.

103 Prim. Nemci in Maribor, str. 37.

(oziroma klasičnega strankarstva). Politiki so delovali po načelu pripadnosti določenim političnim vizijam, takšne usmeritve pa so se (ponavadi) združevale v (»nacionalne«) politične skupine. Na najnižji ravni je politično življenje definirala občina. Občinska volilna pravica je bila (praviloma v kmečki in mestni kuriji) pogoj za deželno- in (po letu 1873) državnozborske volitve, zato je imela občinska samouprava velik vpliv na oblikovanje političnih taborov.

Politična liberalizacija je kmalu sprožila nacionalno diferenciacijo. Nacionalizem (sprva prisoten v ozkih intelektualnih krogih) se je postopoma, toda vztrajno širil med (sprva mestnim) prebivalstvom in ga opredeljeval po novem nacionalnem ključu. Nemštvo (ustavoverci) se je definiralo kot sistem napredka in svobode, slovenstvo pa je postajalo sinonim za nazadnjaštvo, klerikalizem in ultramontanizem. V tem kontekstu se je velika večina spodnještajerskih meščanov opredelila za nemštvo in ne za slovenstvo, soglašala z velikonemško politiko krone ter prisegala na geslo »ni Nemčije brez Avstrije, ni Avstrije brez Nemčije«. ¹⁰⁴ Velika zavzetost predvsem na (večinoma slovensko govorečem) podeželju pa se je slovenski strani kmalu obrestovala, saj jim je tam uspelo (skorajda brez težav) postaviti temelje »mobilizacije« (oziroma procesa (slovenskega) nacionalnega oblikovanja) prebivalstva (na drugi strani je nemška politika uspevala predvsem v mestih in nekaterih trgih). Oba »pola« sta tako že v šestdesetih letih pričela krepiti svoje pozicije, nacionalizem pa je zajemal vedno širše množice prebivalstva. ¹⁰⁵

Nemška stran se je že zgodaj zavedala daljnosežnih posledic, ki bi jih utegnila prinesiti nacionalno naravnana slovenska politika na Spodnjem Štajerskem. Kljub temu je nacionalna diferenciacija v prvi polovici šestdesetih let dokaj počasi napredovala. Čeprav so nacionalne manifestacije že sprožale hudo kri (kot npr. ob govoru kranjskega državnozborskega poslanca Lovra Tomana, ki naj bi ob prvi obletnici mariborske čitalnice leta

104 »Kein Deutschland ohne Österreich, kein Österreich ohne Deutschland«.

105 Prim. Nemci in Maribor, str. 37.

1862 (po napačnih nemških navedbah) dejal, da se dajo Slovenci raje zakopati pod mariborske zidove, kot da bi priznali, da je Maribor nemško mesto), je bil na drugi strani njen ustanovitelj Janko Sernek med kandidati za predsednika Nemškega pevskega društva. Nacionalna nasprotja tako še niso zajela vsakdanjega življenja. V mariborski Kazini in čitalnici so se npr. družili slovenski in nemški meščani, na obeh straneh pa je prevladovala iskrena skrb za nacionalno sožitje.¹⁰⁶ Podobne razmere so vladale tudi v Celju in na Ptuj.

Medtem je decembrska ustava dokončno omogočila normalno parlamentarno politično življenje. Prišlo je do okrepitve modernizacijskih procesov. Dokončna sprememba družbenega sistema v predstavniki parlamentarizem in ostala (moderna) infrastruktura (izgradnja železniškega omrežja, (skromna) kapitalistična proizvodnja, razvoj trgovine, svoboda tiska, zborovalno in društveno pravo, še posebej pa obvezno osnovno šolstvo po letu 1869) so bile »novosti«, ki so v ustavni dobi postale gibalo nacionalnega razvoja in pospešile proces nacionalnega oblikovanja. Ideja o Slovencih kot posebni, na jeziku in zgodovini utemeljeni skupnosti se je med širšim prebivalstvom pričela »prijemati« s povečano pismenostjo (šolstvom) in literarno-publicistično produkcijo, ki je prinašala nacionalna sporočila. S širjenjem osnovne izobrazbe med preprosto prebivalstvo in z množičnostjo periodičnega tiska so se tudi na podeželju širile nove (nacionalne) ideje, ki so presegale tradicionalno (deželno) zavest ter pritegovale preprosto kmečko prebivalstvo za nacionalno stvar. Ključ do slovenskega uspeha na podeželju je tičal tudi v večinsko slovenski duhovščini, ki je pobožne in verne ljudi nagovarjala z lokalnih prižnic in jim tudi na ta način vcepljala v glavo »bajko« o večstoletni germanizaciji slovenskega prostora, s tem pa pomagala oblikovati mitsko podobo slovenske nacionalne ideje, ki je temeljila na karantanski kontinuiteti.¹⁰⁷

106 Prav tam; prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 19–33.

107 Prim. Rajšp, Duhovnika Jožef Rogač in Božidar Raič, str. 37–44; Rogač, *Narodnost in Slovenstvo*.

Vse to je vplivalo na dejstvo, da je nacionalno vprašanje konec šestdesetih let prišlo povsem v ospredje spodnještajerske politike. Nemški ustavoverci so slovensko politiko na Štajerskem (po kranjskem vzoru) sicer označevali za konservativno in brez prave podlage.¹⁰⁸ Toda slovenska politika na Štajerskem je bila (ob agilnosti Josipa Vošnjaka) po svojih političnih konceptih (tudi pri vprašanih konkordata) precej bliže nemškim ustavovercem (se pravi liberalna) kot pa svojim (konservativnim) rojakom na Kranjskem. Nemške interpretacije spodnještajerske politike je demantirala že kandidatura Radovana Razlaga na nadomestnih volitvah leta 1865 v celjski kmečki kuriji, ko je nastopil z izrazito liberalnim programom, pa tudi opredelitev proti konkordatu po letu 1867. Prav tako sta Janko Sernek (s podporo majskim konfesionalnim zakonom leta 1868) in Josip Vošnjak (z nasprotovanjem decembrski ustavi zaradi dualizma in centralizma) zastopala liberalno usmeritev. To je potrjevala tudi ustanovitev liberalnega *Slovenskega naroda* aprila 1868 v Mariboru,¹⁰⁹ še bolj pa pobuda spodnještajerskih politikov za tabore (po češkem zgledu), s čimer se je pričela množična afirmacija programa zedinjene Slovenije (in mobilizacija kmečkega prebivalstva za cilje narodne politike).¹¹⁰ Dokončno je nemške trditve zavrnil Ferdinand Dominkuš v brošuri *Die nationale Bestrebungen der Slovenen* (leta 1869), kjer je jasno pokazal, da je bila spodnještajerska slovenska politika izrazito liberalna in svobodomiselnost usmerjena.¹¹¹

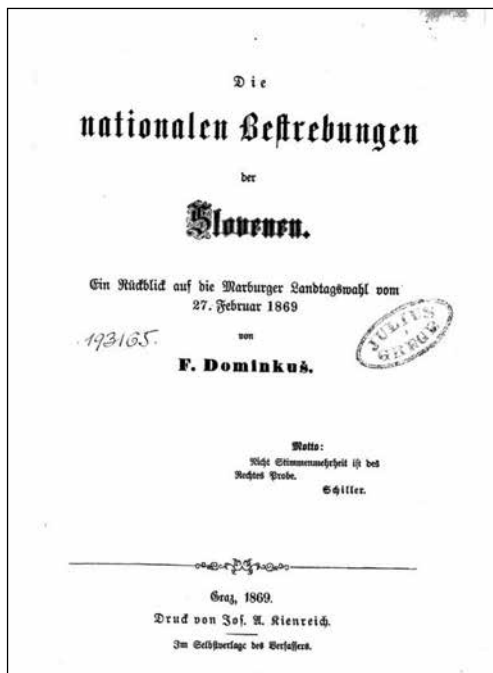
Spodnještajerski Nemci so nemudoma pričeli načrtno agitacijo proti programu zedinjene Slovenije. Na seji mariborskega okrajnega zastopa oktobra 1868 se je mariborski nemški tabor odločil za organiziran boj proti slovenski strani (katere cilj naj bi bil razpad Avstrije in velika slovanska država pod vodstvom

108 Baš, *Prispevki*, str. 20.

109 Cvirn, *Slovenska politika na Štajerskem*, str. 523–525.

110 Po začetnih uspehih so se gibanju kmalu pridružili tudi staroslovenci. Melik, *Slovenska politika ob začetku dualizma*, str. 303–306; isti, Josip Vošnjak, str. 647–649.

111 Cvirn, *Deželna in narodna zavest*, str. 75; Cvirn, *Slovenska politika na Štajerskem*, str. 523.

Ferdinand Dominkuš je zavrnil nemške trditve o konservativni slovenski politiki na Spodnjem Štajerskem.

(Die nationalen Bestrebungen der Slovenen: Ein Rückblick auf die Marburger ... - F... Dominkuš - Google Knjige, https://books.google.si/books?id=SdtbAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=sl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. Pristop: 20. 6. 2016)

Rusije).¹¹² Stotnik Konrad Seidl, ki je ostro nasprotoval delitvi Štajerske, je slovenski strani februarja 1869 (pred (nadomeštnimi) deželnozborskimi volitvami) v dvojezičnem volilnem razglasu očitil sejanje nacionalnega prepira. Nemško Gospodarsko in politično društvo Napredek je (kot protiutež taborom) leta 1869 organiziralo tri protitabore, t. i. ustavne dneve v Slovenski Bistrici, Celju in Radvanju pri Mariboru, ki naj bi pokazali, da velika večina spodnještajerskega kmečkega prebivalstva

¹¹² Prim. Nemci in Maribor, str. 40.

ne podpira politike »prvakov« in nasprotuje ideji zedinjene Slovenije. Za ohranitev starega posestnega stanja so igrali na karto prednacionalne regionalne deželne zavesti (češ da je vseskozi obstajalo prijateljstvo med Nemci in Slovenci in da je cilj ustavoverne stranke sloga in ohranitev miru na Spodnjem Štajerskem), ki je bila (posebej na deželi) še vedno močno prisotna. (Nemška stran je na slovenske »ločitvene« namere odgovarjala tudi s »svarili«, češ da bodo davki gotovo višji, če se bo Spodnja Štajerska združila s Kranjsko). Krepitvi slovenske stranke (na podeželju) so začeli nasprotovati z idejo štajercijanstva in v ta namen (kot prilogo *Tagesbote für Untersteiermark*, kasneje *Marburger Zeitung*) izdajali list *Slobodni Slovenec*.¹¹³ Del nemškega meščanstva so medtem zajele nemške nacionalne ideje – leta 1870 v Mariboru ustanovljeno Nemško društvo je (s t. i. Mariborskim programom) pozdravilo ustanovitev nemškega rajha in zahtevalo preobrazbo Cislajtanijske v »nemško Avstrijo« (brez Galicije in Dalmacije), ki da naj bo najtesneje povezana z rajhom. Ne glede na začetni nacionalni spopad med nemško ustavoverno in slovensko stranko na Spodnjem Štajerskem pa je potrebno poudariti, da nacionalna koeksistenca v vsakdanjem življenju konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let še vedno ni bila docela porušena. Medtem ko se je na Kranjskem prva faza nacionalne diferenciacije končala že s koncem Ambroževe dobe,¹¹⁴ so se na Štajerskem v odborih (nemških) trških in mestnih občin »znašli« vse do občinskih volitev leta 1867 »zagrizeni« narodnjaki kot Štefan Kočevar v Celju ali Ferdinand Dominkuš v Mariboru (v katerih so bili precej aktivni). Tudi članstvo v nepolitičnih društvih je bilo še vse do konca sedemdesetih let dvonacionalno, družabno življenje pa nikakor ni bilo ločeno po nacionalnem ključu.¹¹⁵

113 Zavzemanje za ohranitev stare, prednacionalne koeksistence med nemškimi meščani in slovenskimi kmeti, poudarjanje pomena tradicionalnih jezikovnih in kulturnih razmerij ter igranje na karto deželne zavesti, vse to je bilo bistveni sestavni del političnega repertoarja nemškega tabora na Spodnjem Štajerskem že od revolucionarnega leta 1848 in zlasti od obnove ustavnega življenja naprej. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 54–58, 75; isti, *Deželna in narodna zavest*, str. 54–55, 80; prim. Baš, *Prispevki*, str. 33.

114 Prim. Matič, *Nemci v Ljubljani*, str. 42–73.

115 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 61–62; prim. isti, *Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark*, str. 116–118; isti, *Deželna in narodna zavest*, str. 54–55, 80

Kljub složnemu nastopanju na taborih se je zaradi različne politične taktike, še bolj kot to pa zaradi svetovnonazorskih trendov, ki jih je sprožilo vprašanje ukinitve konkordatne pogodbe, razdor v slovenskih vrstah poglobljajal.¹¹⁶ Okrepljeni konservativni duh se je kazal z ustanavljanjem katoliških političnih in tiskovnih društev (leta 1868 je z ustanavljanjem katoliških političnih društev na spodnještajerskem podeželju pričel Josip Šuc). Spodnještajerska liberalna stran se je na deželnozborskih volitvah leta 1870 sicer podredila zahtevam katoliškega tabora, ki je v zameno za sodelovanje v narodni politiki zahteval obrambo pravic katoliške Cerkve.¹¹⁷ Konservativna struja se je opazno okrepila v Mariboru, kjer je Mariborsko katoliško društvo leta 1871 odkupilo *Slovenskega gospodarja*. Toda zahteve konservativcev (aktivno sodelovanje v boju za katoliške interese in povezava z nemškimi konservativci) so postale za liberalce vseeno prehude. Na septembrskih deželnozborskih volitvah leta 1871 se oba tabora nista več mogla zediniti glede skupnega »narodnega« kandidata v brežiškem volilnem okraju, zaradi česar je mandat osvojil nemški ustavoverni kandidat. Slovenski poslanci po volitvah niso delovali enotno niti v štajerskem deželnem zboru (preselitev *Slovenskega naroda* je še dodatno okrepila konservativno strujo), razhod pa se je najbolj pokazal v letih 1873 in 1874. Toda že sredi sedemdesetih let so se strasti umirile, zaradi hudega nemškega liberalnega pritiska pa se je bila štajerska slovenska stran prisiljena vrniti na pota slogaške politike¹¹⁸ (Mihael Hermann se je opredelil za konservativca, ostali spodnještajerski poslanci pa so zavzeli liberalno stališče).¹¹⁹

Toda niti to ni moglo zaustaviti vladnega in uradniškega pritiska. Občine s siceršnjo slovensko večino so se nemalokrat »znašle« v nemških rokah. Tudi na jezikovnem področju ni bilo nikakršnega napredka. Auersperg-Lasserjeva vlada je v sedemdesetih letih povsem ohromila (obetavni) nacionalni proces

116 Melik, Slovenska politika ob začetku dualizma, str. 306–313.

117 Cvirn, Slovenska politika na Štajerskem, str. 524–525.

118 Baš, *Prispevki*, str. 34–46.

119 Melik, Josip Vošnjak, str. 649–651; prim. Studen, Liberalcem so kmetje, str. 36–64.

nenemških »narodov«. Po dokončni obnovi sloge v slovenskih vrstah (na Kranjskem, Goriškem in Štajerskem) se je nemška politika pokazala v okrepljeni luči. Na deželnozborskih volitvah leta 1877 na Kranjskem so Nemci celo zmagali. Toda že naslednje leto je Auerspergova vlada zaradi »vzhodnega vprašanja« popustila. Na Kranjsko je prišel v začetku leta 1878 deželni predsednik Kallina, ki je bil naklonjen Slovincem. Nova usmeritev je prišla še bolj do izraza na Štajerskem, ko so se na deželnozborskih volitvah (1878) v mestni kuriji pojavili proti nemškim liberalcem nekateri protikandidati s siceršnjo liberalno preteklostjo, toda zaradi svoje provladne naravnosti zmagali s pomočjo vladnega aparata in Slovencev (slovenska stran je ponovno zmagala v vseh kmečkih volilnih okrajih).¹²⁰ Konec liberalnih sedemdesetih let je slovenska politika po prvem političnem razcepu pričakala Taaffejev »prihod« v znamenju sloge.

120 Melik, Slovenska politika v drugi polovici sedemdesetih let, str. 486–487; isti, *Volitve*, str. 388–392.

OBNOVA LOKALNE SAMOUPRAVE

Kot temelj nove ustavne ureditve se je po obnovi ustavnega življenja dokončno uveljavila občinska samouprava. Občine je uvajal občinski zakon, sprejet marca 1862,¹²¹ ki je predstavljal osnovo za občinske rede in občinske volilne rede (na podlagi zakona je bil maja 1864 sprejet občinski red za Štajersko).¹²² Zakon je urejal vrste občin, njihovo delovno področje, občinske organe in njihovo razmerje do državnih in drugih avtonomnih organov. Občine so po novem dobile velike pristojnosti. Lastno področje dela je obsegalo vprašanja, ki so se nanašala na interes občine, urejala pa so se znotraj občinskih meja z lastnimi sredstvi (upravljanje občinskega premoženja, skrb za varnost oseb in lastnine, skrb za občinske ceste in poti), medtem ko je preneseno področje dela obsegalo izvajanje javnih zadev, ki jih je država prenesla na občino (pobiranje doklad k direktnim davkom kot glavni vir njihovih dohodkov). Kot posebna organizacijska struktura so bile občine bistven dejavnik nove demokratične stvarnosti in so v naslednjih desetletjih pomembno prispevale k demokratizaciji celotne družbe (prek volitev so vplivale na druge politične institucije – deželni zbori, po letu 1873 državni zbor – v monarhiji).¹²³

121 Marko-Stöckl, *Die Entwicklung*, str. 19–28.

122 Prim. Zakonik in ukazni list za vojvodstvo Štajersko / Landesgesetz- und Verordnungsblatt für das Herzogthum Steiermark, 22. 6. 1864.

123 Grafenauer, *Lokalna samouprava*, str. 101–121.

Ključni organ občine je bil občinski zastop, ki sta ga sestavljala občinski odbor in občinsko predstojništvo.¹²⁴ Zastopi so samostojno odločali o vrsti lokalnih problemov, občinski odbori pa so predstavljali t. i. »šolo demokracije«, saj so se morali odborniki naučiti delovati v korist skupnosti. V njih so se kalili in začeli svojo kariero mladi politiki, ki so z leti prevzemali vidne funkcije tudi v bolj reprezentativnih predstavniških telesih (deželno- in državnozborski poslanci so se praviloma »izšolali« na občinski ravni in tako izoblikovani vstopali v bolj ekskluzivna predstavniška telesa). Občine so bile vseskozi pomemben sestavni del političnega sistema; bile so institucije, ki so bile usmerjene k reševanju problemov, bolj pragmatične in manj ideološke, kot je bilo značilno za deželne zbornice in državni zbor. Z nacionalno in politično diferenciacijo so trenja sicer naraščala, a se zdi, da so se na lokalni ravni znali bolje dogovarjati v korist skupnosti kot na deželni in državni ravni. Vsekakor je temelj lokalne občinske politike predstavljala struktura občinskih odborov. Politika je bila (še posebej v letih pospešene nacionalne diferenciacije od začetka osemdesetih let naprej) odvisna od nacionalne pripadnosti članov občine, to pa je bil v letih poostrenih nacionalnih razmer (predvsem v jezikovno mešanih območjih) glavni dejavnik pogostega nedemokratskega postopanja (mahinacije na volitvah, nepravilnosti pri štetjih prebivalstva, gospodarski in ekonomski pritiski). Vse to je dejansko določalo diskurz in retoriko v občinah, demokratičnost se je posledično širjenje demokracije po deželah. Občine so vsekakor pomembno vplivale na postopno oblikovanje demokratične zavesti,¹²⁵ kljub temu da se je lokalni nivo v procesu demokratizacije najmanj demokratiziral.

Znotraj (širše) lokalne samouprave so bili na Štajerskem (poleg Češke in Galicije) vzpostavljeni še okrajni zastopi (kot protiutež političnim okrajem in kot urad med občinami in de-

124 Prav tam, str. 114.

125 Več glej Klabouch, *Die Gemeindeselbstverwaltung*, str. 60–66, 73–75.

želnim zborom).¹²⁶ Sprva so se praviloma pokrivali z mejami združenih političnih in sodnih okrajev, po obnovi okrajnih glavarstev (1868), ki so se v primerjavi s prejšnjimi političnimi okraji povečali, pa je bilo v okrajno glavarstvo vključenih več okrajnih zastopov¹²⁷ (na Spodnjem Štajerskem 20).¹²⁸ V njihovo pristojnost so načelno spadale vse občine okraja (z izjemo tistih z lastnim statutom, ki so bile v lastnih (občinskih) zadevah podrejene neposredno deželnemu zboru – Maribor po letu 1866, Celje po 1867, Ptuj po 1887 –,¹²⁹ v zadevah prenesenega področja dela (s strani države) pa namestništvu). Iz ostalih zadev okrajnega zastopa pa statutarne občine vseeno niso bile izvzete.

V nasprotju z občinskimi volitvami so volitve v okrajne zastope potekale po kurijalnem sistemu.¹³⁰ Razdelitev mandatov na posamezne kurije je bila pravična le na papirju, ker je vsaka kurija dobila enako število mest v zastopu, če odmislimo, da je največ prebivalcev okraja pripadalo kmečki kuriji. Favoriziranje Nemcev je bilo zaradi zastopstva interesov prisotno tudi pri volitvah v okrajne zastope. Mestna (in trgovsko-obrtna) kurija sta bili praviloma v njihovih rokah, medtem ko so Slovenci mogli računati na kmečko kurijo. Jeziček na tehtnici je tako predstavljala veleposestniška kurija, ki je pogosto »določila« naslednji triletni mandat (v tej kuriji so imele volilno pravico tudi ženske).¹³¹ Prek tega so tudi okrajni zastopi v času nacionalnega zaostrovanja predstavljali dodaten vir za doseglo slovenske ali nemške večine v določenem okraju. Demokratičnost je pri tem marsikje ostala zgolj na papirju, saj so v praksi odborniki pogosto zasledovali »višje« (nacionalne) cilje.

126 Prim. Mayrhofer, *Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst*, str. 434–437, 868–881; Gluth, *Bezirksverbände*, str. 501–514; Mischler, *Bezirkshaushalt*, str. 514–517; prim. tudi Marko-Stöckl, *Die Entwicklung*, str. 124–152; Polaschek, *Die Bezirksvertretungen in der Steiermark*, str. 9–20.

127 Schmitz, *Organe und Arbeitsweise*, str. 1382; Žontar, *Priručniki in karte*, str. 102; prim. Urbanitsch, *Die Wahlen in die Bezirksvertretungen*, str. 308.

128 *Slovenec*, 15. 12. 1866.

129 Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 453; prim. Marko-Stöckl, *Die Entwicklung*, str. 89–98.

130 Prim. Urbanitsch, *Die Wahlen in die Bezirksvertretungen*, str. 309.

131 *Zakonik in ukazni list za vojvodstvo Štajersko / Landesgesetz- und Verordnungsblatt für das Herzogthum Steiermark*, 1866/19, § 7, 14, 15.

Če je v šestdesetih letih na Spodnjem Štajerskem na eni strani nastala vrsta podeželskih (konservativnih) vaških občin, ki so se soočale s številnimi problemi in »trepetale« za svoj obstoj, se je na drugi strani oblikovalo nekaj »modernih« oziroma liberalnih mestnih in trških občin, ki so se z novim sistemom dokaj dobro »spoprijateljile«. Znotraj (sprva mestnih) občin se je hitro odrazila tudi začeta nacionalna diferenciacija. V Mariboru, kjer je bila nacionalna komponenta sprva najbolj vidna, je nemška stranka z organiziranim nastopom in tudi s podporo mariborske mestne občine leta 1867 brez problemov dosegla zmago pri volitvah v mariborski okrajni zastop (zaradi česar je iz mariborskega občinskega odbora izstopil še zadnji Slovenec Ferdinand Dominkuš).¹³² Mariborska občina se je tako s postopnim zaostrovanjem nacionalnih odnosov obračala v nemško smer, saj so v njeni sestavi ostali posamezniki, ki so se odločili za nemško stran. Sčasoma so člani občinskega odbora osebno nacionalno držo manifestirali s svojo politično funkcijo v mestu in pričeli izrabljati mestno politiko za načrtno segregacijo šibke slovenske stranke. Ko so se v času francosko-pruske vojne okrepila nemška nacionalna čustva, je tudi mariborska občina vse bolj zavzemala podobna stališča. V občinskem odboru je prevladalo stališče, da je Maribor nemško mesto sredi slovenskega območja.¹³³ V krepitvi vpliva v mestni okolici so se naslonili na okrajne zastope in prek njih pridobivali okoliške občine pod svoje okrilje. Mariborska okolica je bila (drugače od Celja) jezikovno mešana, kar je mariborski nemški eliti še dodatno olajšalo pot k »obrambi« nemškega Maribora.¹³⁴

Ob nacionalnem zaostrovanju mestnih občin je slovenska politika (zaradi slovenske večine v okrajih) računala na prevlado v okrajnih zastopih (zmaga je sicer predstavljala le prestiž na lokalni ravni, večje vloge pa zastopi niso imeli). Toda prve volitve v zastope, razpisane leta 1867, so takoj pokazale nemško »premoč«. Josip Vošnjak je ostro nasprotoval »*sestavi okrajnih*

132 Baš, *Prispevki*, str. 172–173.

133 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 53–76.

134 Nemci in Maribor, str. 47.

zastopništev«, ki so bila »veliko bolj umetno izmišljena, kakor vsi Šmerlingovi volilni redi, kajti doseglo se bo, kar bi se človeku z ozirom na narodnost prebivalcev na Spodnjem Štajerskem čisto neverjetno zdelo, da bo v veliki večini okrajnih zastopništev zmagoval nemški element«. ¹³⁵ V prvih treh kurijah, kjer je bil odločujoči element pač nemški, slovenska stran dejansko ni imela realnih možnosti za kakšen večji uspeh. ¹³⁶ Ta je bil mogoč le v kmečki kuriji, kjer da se občinam »gotovo po tem volitvenem redu krivica godi«, saj da bi »po številu od njih plačanih davkov in po številu svojih prebivalcev morale imeti povsod same skoro toliko poslancev, kolikor vse druge skupine skupaj«. ¹³⁷ Podobno kot leta 1861, ko je slovenska stran »pogorela« na deželnozborskih volitvah, so se Slovenci (tudi zaradi neugodne volilne zakonodaje) slabo odrezali še pri volitvah v okrajne zastope.

Zaradi neugodnih razmer slovenska stran ni mogla biti zadovoljna. Med 45.000 prebivalci ptujskega okrajnega zastopa je plačalo tri četrtine davka 40.000 prebivalcev kmečke kurije, medtem ko so volili iz svoje srede le četrtino zastopnikov. ¹³⁸ Še večje nezadovoljstvo je vladalo po volitvah v celjski okrajni zastop, kjer da je vladajoča lokalna struktura volilne imenike v veleposestniški kuriji prikrojila sebi v prid. »Ne bilo bi mogoče, da bi med tolikimi kmečkimi lastniki, koji čez 60 fl. naravnega davka brez dokladov plačujejo, ne bilo se jih več našlo, kakor samih osem.« Toliko bolj so si pa prizadevali celjski meščani, potem ko je bilo »nič menj ko 28 hišnih posestnikov iz mesta /.../ k volitvi poklicanih«. Zakonodajo se je namreč lahko »bralo« tudi tako, da so se k veleposestnikom šteli meščani, ki so posedovali zemljišče in od njega plačevali (največkrat zgolj hišni) davek. Nepravilnosti so se dogajale tudi v obrtno-trgovski kuriji. Volitev se je »po svojem županu vdeležilo Celjsko mesto, zato ko mesto ima tudi hranilnico, koju so ti modri gospodje za trgovino spoznali, al vendar na to čisto pozabili, da ne plačujejo zahtevanega

135 *Slovenec*, 8. 9. 1866.

136 Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor*, str. 432.

137 *Slovenski gospodar*, 1. 2. 1867.

138 *Slovenski gospodar*, 1. 5. 1867.

ZAOSTROVANJE NACIONALNIH RAZMER

Uvedba neposrednih državnozbornih volitev leta 1873 je omogočila »demokratične« volitve (seveda po sistemu štirih kurij) državnozbornih poslancev. Vsekakor se je s tem tudi na Slovenskem sprožila politična dinamika, ki je bila dotlej v domeni deželnih zborov. Toda zaradi Auersperg-Lasserjeve (nemškoliberalne) vlade, ki je v sedemdesetih letih s pritiskom na uradništvo onemogočala razvoj nacionalnih (predvsem nenemških) gibanj, je bil rezultat prvih državnozbornih volitev zelo relativen. A že naslednje volitve leta 1879 (na volitvah je zmagala naveza nemških klerikalcev in nenemških narodov) so pokazale, da je državnozbornsko večino vedno bolj kreirala volja volivcev (ti so postajali ključen faktor pri razdelitvi mandatov). Še posebej je to prišlo do izraza na volitvah leta 1885. Taaffejev kabinet je leta 1882 namreč znižal pogojni davčni cenzus (z 10 na 5 goldinarjev), kar je pomenilo 400.000 novih volivcev.¹⁴²

Taaffejeva politika, oprta na nenemške narode in nemške konservativce, je skušala po sistemu »sporazuma in sprave« (brez vladnega pritiska) posredovati med koalicijo na eni in nemškimi liberalci, ki so se znašli v opoziciji, na drugi strani. Toda slednji so se vedno bolj »drobili«. Tega ni ustavila niti konec leta 1881

¹⁴² Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 140.

ustanovljena stranka Združene levice (nastala je iz ustavoverne stranke), saj za prioriteto ni postavila nemškega nacionalnega duha. Osnovo za združitev različnih nemških nacionalnih skupin je predstavljal Linški program iz leta 1882, ki je med drugim zahteval uveljavitev nemškega značaja v deželah nekdanje Nemške zveze in nemščino kot državni jezik, na drugi strani pa vseboval vrsto demokratičnih zahtev (med njimi tudi razširitev volilne pravice).¹⁴³ S Taaffejevo vlado je tako nastopil ugoden čas za prodor nacionalne ideologije v vse pore javnega (in zasebnega) življenja. Prednacionalno »sožitje« je postalo preteklost, nacionalna mobilizacija prebivalstva pa je pospešeno ubirala svojo pot.

Na Slovenskem so se začeli nacionalni odnosi hitro zaostroovati. Na Kranjskem so Slovenci leta 1883 sicer ponovno dobili večino v deželnem zboru. Za deželnega predsednika je bil imenovan Andrej Winkler. Zaradi »drobtiničarske« politike vlade pa so se pojavila nasprotja v liberalnem taboru (elastiki in radikali). Toda slovensko (slogaško) narodno stranko je razdvajalo tudi nasprotje med liberalnim in konservativnim taborom. Liberalci so le navzven sprejemali katoliška stališča, sloga pa je bila vseskozi na preizkušnji. Na nekaterih volitvah so proti uradnim slogaškimi kandidatom nastopili protikandidati iz liberalnih in katoliških vrst. Slogaštvo se je začelo krhati po imenovanju Jakoba Missie za ljubljanskega škofa (leta 1884), dokončno ločitev duhov pa je leta 1888 z Rimskim katolikom dosegel Anton Mahnič, profesor bogoslovja v Gorici.¹⁴⁴ Na Kranjskem slogaško vodstvo leta 1889 ni moglo več postaviti vseh kandidatur za deželnozborske volitve. Pod vplivom drugega avstrijskega katoliškega shoda leta 1889 in radikalnejšega političnega katolicizma je bilo januarja 1890 v Ljubljani ustanovljeno Katoliško politično društvo,¹⁴⁵ ki je še posebej po prvem slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani avgusta 1892 spodbudilo nastanek številnih katoliških političnih društev na Kranjskem. Organi-

143 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 102–106.

144 Prim. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 28–47.

145 Prim. *Slovenec*, 12. 1. 1890; *Slovenski narod*, 1. 2. 1890.

ziranje katoliškega tabora je prisililo liberalce, da so februarja 1891 ustanovili Slovensko društvo. V takšnih razmerah so bile državnozbornske volitve marca 1891 in nadomestne v Ljubljani istega leta zadnje, za katere je kandidate postavil skupni volilni odbor. Naslednje leto je v kranjskem deželnem zboru razpadel skupni slovenski poslanski klub.¹⁴⁶

Slovenska politika na Koroškem ni mogla »zasledovati« vse močnejšega slovenskega prodora.¹⁴⁷ Dežela, kjer je po popisu iz leta 1880 živela tretjina prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom, je imela samo en slovenski (deželnozbornski) volilni okraj, kjer so mogli Slovenci (pogojno) računati na dva poslanca.¹⁴⁸ Ob silovitem nemškem gospodarskem in političnem pritisku je bilo brezupno pričakovati zmago slovenskih volilnih moč v kmečki kuriji, prevlada nemškega meščanstva pa je povzročila, da je v slovenski koroški politiki vodilni položaj zavzela duhovščina.¹⁴⁹ Leta 1890 obnovljena slovenska stranka z imenom Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem¹⁵⁰ je bila v naslednjih letih edini politični dejavnik, ki je vodil in koordiniral slovensko politiko (predvsem na volitvah).¹⁵¹ V teh razmerah je popis prebivalstva leta 1890 pokazal nazadovanje števila prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom, z ustanovnim občnim zborom nemške nacionalne stranke na Koroškem leta 1892 pa se je začela nova napadalna faza nemškega nacionalizma na Koroškem.¹⁵²

Goriški Slovenci so Taaffejev prihod sprejeli z upanjem na boljše čase.¹⁵³ Toda že imenovanje nemškim liberalcem naklonjenega Sisinia De Pretisa za tržaškega namestnika je sprožilo

146 Pančur, *Doba slogaštva*, str. 30; isti, *Nastanek političnih strank*, str. 30–32; isti, *Delovanje slovenskih strank*, str. 38; prim. Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 92–98.

147 *Mir*, 25. 1. 1882.

148 Melik, *Volitve*, str. 92–93.

149 Melik, *O razvoju slovenske nacionalnopolitične zavesti*, str. 133–138; prim. Till, *Kirche und Geistlichkeit*, str. 143–218.

150 *Mir*, 10. 3. 1890.

151 *Mir*, 10. 5. 1892.

152 Prim. Pleterski, *Narodna in politična zavest*, str. 211–213, 217–231; Moritsch, *Nacionalne ideologije na Koroškem*, str. 17–20.

153 Prim. *Soča*, 26. 9. 1879.

nezadovoljstvo v slovenskih vrstah. Kljub temu je bila slovenska politika na Goriškem (ob Kranjski) v najugodnejšem položaju. Siceršnje goriško slogo sta začela krhati že lista *Edinost in Soča*; prvi je zagovarjal »elastičnost« v politiki, medtem ko je *Soča* (pod Francem Podgornikom) zavzemala precej radikalnejša stališča. Njegov naslednik Anton Gregorčič je sprva (politično) kobilebal med gorečnostjo Antona Mahničiča, ko je sredi osemdesetih let zagovarjal tezo, da je vera več kot narodnost, konec desetletja pa se je pod vplivom dinamičnega Andreja Gabrščka približal liberalnim idejam in se »spopadel« s Tonklijevim in Mahničevim krogom. Gabršček je leta 1890 nasledil konservativnega »prvaka« Tonklija na mestu predsednika Sloge, leta 1891 pa ga premagal še na državnozborskih volitvah. Kljub temu pa sloga še ni bila ogrožena, pretresi znotraj slovenske stranke so ponehali. Medtem se je vnel tudi oster boj z goriškimi liberalnimi (iredentističnimi) Italijani in z njihovimi obrambnimi organizacijami. Toda če je bil gospodarski bojkot zaradi protislovenske politike goriških Italijanov sredi osemdesetih let še nemogoč, pa se je od začetka devetdesetih let slovenska politika toliko utrdila, da je *Soča* upravičeno pisala, da postajajo Slovenci povsem merodajen faktor v mestu.¹⁵⁴

Taaffejeva konservativno-slovanska državnozborska naveza je tudi v Istri obetala konkretnije premike. Leta 1883 je vlada priznala enakopravnost hrvaškega, slovenskega in italijanskega jezika na sodiščih. Kljub slabi slovensko-hrvaški zastopanosti je bil istrski deželni zbor eno glavnih prizorišč boja za pravico uporabe slovenskega in hrvaškega jezika v upravi in sodstvu, ki ga je začel Matko Laginja, ko je leta 1883 v deželnem zboru prvi spregovoril v hrvaščini in s tem izzval hude odzive italijanske strani.¹⁵⁵ Toda zaradi tega, ker se v Istri ni vzpostavilo deželno središče (deželni zbor se je večkrat selil), Istra pa je šele z ustavno dobo »zaživela« kot enotna dežela pod habsburško dinastijo, je imela slovensko-hrvaška politika bistveno slabše raz-

154 Prim. Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 297–317.

155 Darovec, *Kratka zgodovina Istre*, str. 203.

mere za svoje delo. Mesta so bila po večini italijanska, medtem ko je bilo slovensko prebivalstvo v večji meri podeželsko. Zaradi zavzete dejavnosti italijanskih občin (in obrambnih društev) si je slovenščina v Istri s težavo utirala pot v javnost.¹⁵⁶ V Trstu pa se je slovenska stran, ki je bila sicer v manjšini, spopadala z italijanskimi liberalci in bila močno povezana s političnim društvom Edinost (in njegovim glasilom).¹⁵⁷

V nasprotju s cislajtanskimi Slovenci, ki so pod Taaffejevo vlado (in še prej) oblikovali določeno stopnjo povezovalnih nacionalnih elementov (z izjemo Beneških »Slovencev«), pa se prekmurski »Vendi« s Slovenci na drugi strani Mure zaradi politične ločenosti sploh niso mogli povezati, sami pa neke svoje nacionalne pripadnosti niso vzpostavili. Ideja, ki so jo Slovenci na desnem bregu Mure že »osvojili«, je pricurjajala sprva med »slovenske« duhovnike v Prekmurju, med preprostim prebivalstvom pa se je le počasi uveljavljala.¹⁵⁸

* * *

Na Spodnjem Štajerskem so nova razmerja moči v državnem zboru povzročila hitro zaostrovanje nacionalnih odnosov med Nemci in Slovenci. Krepitev nacionalnih idej je prinesla ostro ločnico med dvema poloma, ki nista več našla skupnega jezika na vseh področjih družbenega življenja. Vse to je pokazal že popis prebivalstva konec leta 1880, ki je postal z novo rubriko »občevalni jezik« (»Umgangssprache«) precej dvoumen (marsikdo je namreč vpisal nemščino, čeprav je za vsakdanjo rabo uporabljal večinoma slovenščino), poleg tega pa tudi orodje v rokah močnejšega nemškega elementa. Slovensko časopisje je po popisu resignirano ugotavljalo številne nepravilnosti, pri-tiske in nasploh neustrezno postopanje nemške strani.¹⁵⁹ Tudi

156 Kramar, *Marezige*, str. 112–113.

157 Melik, *Tržaške opredelitve*, str. 183–188.

158 Prim. Fujs, *Prekmurci v dvajsetem stoletju*, str. 66.

159 Npr. *Slovenski narod*, 6. 1. 1881.

zato je jezikovno vprašanje hitro prišlo v ospredje slovenske politike, še bolj pa so ga »utrdule« aprila 1880 v državnem zboru sprejete resolucije Josipa Vošnjaka glede slovenskih zahtev po uvedbi slovenskega jezika kot učnega jezika na srednjih šolah za dijake slovenske narodnosti. Nemci so odločno nasprotovali (po njihovem) »slovenizaciji« srednjih šol in uradov (sodišč). Toda pri tem niso bili več deležni vladne pomoči iz Auersperg-Lasserjevih časov. Slovenska politika je prav zaradi tega počasi, toda vztrajno napredovala. Tudi na Spodnjem Štajerskem je, čeprav brez politične zaslonbe v deželnem zboru, ubrala podobno taktiko. Z ustanovitvijo nemško pisanega časopisa *Süddeutsche Post* in Slovenskega političnega društva v Mariboru leta 1882 je spodnještajersko nemštvo potisnila v defenzivo in omejila nemško politiko na mesta in nekatere trge.¹⁶⁰ Svoje sile so Slovenci pričeli koncentrirati zlasti pred Celjem, kjer se je po prihodu odvetnika Josipa Serneca¹⁶¹ konec sedemdesetih let slovenska stran opazno krepila. Če je še sredi sedemdesetih let neznani dopisnik *Slovenskega naroda* resignirano zapisal, da je v Celju, čisto slovenskem mestu, »narodnjakov« tako malo, da jih lahko preštejemo na prste, se je neugodna socialna struktura slovenskega prebivalstva v začetku osemdesetih let pričela izboljševati, kljub temu da je *Cillier Zeitung* v ocenjevanju popisa prebivalstva še zmeraj naglašal, da se v Celju med meščani in uradniki ne da naštetih niti petdeset Slovencev, »četudi bi jih iskali z Diogenovo svetilko«.¹⁶²

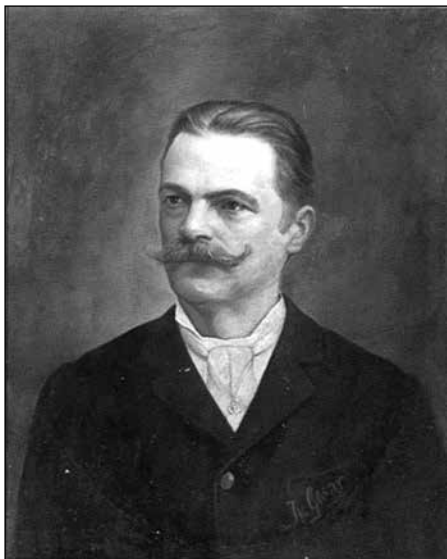
Ob vse močnejši slovenski stranki je postajala tudi nemška nacionalna agitacija (ta je prihajala (predvsem) iz Celja in Maribora), vse ostrejša.¹⁶³ Drobne jezikovne koncesije, ki so jih bili deležni Slovenci, so spodnještajerski Nemci dojemali kot poseg v »staro« nemško posestno stanje in kot korak k dokončni slo-

160 Cvirn, Politične razmere na Štajerskem, str. 9; Baš, *Prispevki*, str. 66; Malli, Die politische Richtungen, str. 83; Melik, Slovenska politika v Taaffejevi dobi, str. 523.

161 Več o tem Cvirn, Josip Sernec.

162 Cvirn, Urbanizacija ter njeni vplivi, str. 303; prim. isti, *Kri v luft! Čreve na plot*, str. 16.

163 Prim. *Tagespost*, 3. 5. 1882; *Cillier Zeitung*, 14. 12. 1882.

Nesporni vodja celjskih Slovencev Josip Ser nec
(Josip Ser nec (1844-1925), [http://www.kamra.si/sl/digitalne-zbirke/item/josip-sernec-\(1844-1925\).html](http://www.kamra.si/sl/digitalne-zbirke/item/josip-sernec-(1844-1925).html).
Pristop: 20. 6. 2016)

venizaciji dežele.¹⁶⁴ V takih razmerah je nemška politika postajala vse bolj nemškonacionalno obarvana. Okrepila se je zahteva po samostojni politiki (spodnje)štajerskih Nemcev, ki naj bi si neodvisno od Dunaja prizadevala za ohranitev ogroženih »pozicij«. Sprva je novo spodnještajersko politično usmeritev, ki je nastopala z geslom »Proč od Dunaja« (ker da od njega ne more ničesar pričakovati), ob krepitvi slovenstva podprlo bolj enotno celjsko nemštvo, v nacionalni politiki bolj neorganizirani ma-

¹⁶⁴ Spodnještajersko nemško časopisje je od začetka osemdesetih let poudarjalo, da so spodnještajerska mesta starodavna nemška mesta. Celjska Deutsche Wacht je denimo še najbolj ognjevitost zagovarjala navedeno stališče (Cilli ist eine urdeutsche Stadt), ki so ga utemeljili nemški kolonisti na ruševinah nemške Celeie in ki je vse do konca sedemdesetih let, ko naj bi se ob podpori vlade začela načrtna slovenizacija, obvarovalo svoj nemški karakter. Zato je list menil, da je potrebno braniti starodavno nemško posestno stanje (Besitzstand), saj da ne gre brez boja izgubljati pozicij (Grund und Boden), ki so jih priborili predniki. Cvirn, Boj za Celje, str. 5.

riborski Nemci pa so jo hitro podprli.¹⁶⁵ Ponovno so se oprijeli ideologije štajercijanstva, ki je s poudarjanjem sloge med nemškim in slovenskim elementom (oziroma s poudarjanjem stare deželne zavesti) poskušala zaustaviti napredujoče slovensko nacionalno gibanje. (Leta 1882 je celjski odvetnik Eduard Glantschnigg pričel izdajati slovensko pisani časnik *Kmetski prijatelj*, ki je po dveh letih izhajanja sicer propadel, s tem pa je tudi štajercijanstvo za poldrugo desetletje izginilo s spodnještajerskega političnega prizorišča.) V ta namen je bilo leta 1883 ustanovljeno tudi Spodnještajersko Napredno društvo.¹⁶⁶ Toda to ni več moglo na hitro spremeniti novih nacionalno-političnih razmer. Zato je spodnještajersko nemštvo poskušalo še z drugimi metodami. *Cillier Zeitung* so leta 1883 preimenovali v *Deutsche Wacht*, novo »usmeritev« pa so demonstrirali že ob odkritjih spomenikov Jožefu II. v spodnještajerskih mestih in trgih (jeseni 1882 in spomladi 1883).¹⁶⁷ Tudi obisk cesarja Franca Jožefa (sredi leta 1883) so ustavoverci izkoristili v svoj prid in si prizadevali prikazati Spodnjo Štajersko kot popolnoma nemško deželo.¹⁶⁸ Toda čeprav je celjski nemški list navdušeno pisal o nemški enotnosti, nemško spodnještajersko »misijo« pa videl v večji naslonitvi na (leta 1880 ustanovljeno) nemško društvo *Schulverein*¹⁶⁹ (to si je v krajih z jezikovno mešanim prebivalstvom, zlasti pa ob jezikovnih mejah in v nemških otokih prizadevalo za pridobitev in ohranitev nemških šol), je Slovenskemu političnemu društvu uspelo zaustaviti nemške poskuse, da bi se trajneje zasidrali na (slovenskem) podeželju. S krepitvijo temeljnih gospodarskih institucij (leta 1883 je bila ustanovljena Zveza slovenskih posojilnic v Celju)¹⁷⁰ in z odločnim bojem za uveljavitev sloven-

165 Prim. *Marburger Zeitung*, 13. 6. 1883.

166 Prim. *Deutsche Wacht*, 13. 5., 20. 5. 1883; *Marburger Zeitung*, 18. 5. 1883; *Tagespost*, 10. 5. 1883; Cvirn, *Politične razmere*, str. 10.

167 Cvelfar, *Naj pokaže Celje*, str. 78–82; prim. Suetter, *Der nationale Kampf*, str. 77; *Südsteirische Post*, 28. 10. 1882.

168 Prim. *Marburger Zeitung*, 11. 7. 1883.

169 *Deutsche Wacht*, 5. 6., 8. 6. 1884; prim. Vovko, *Nemška šolska organizacija Deutscher Schulverein*, str. 340–341.

170 Več o tem glej Čuček, *Uspehi*, str. 116–123.

skega jezika v šolah, uradih in javnem življenju je slovenska stran postopoma prodirala tudi na gospodarskem in kulturnem področju, še posebej v Celju pa začela po zmagi na občinskih volitvah v Ljubljani leta 1882 svoj »napad« na mesto. Z rabo slovenskega jezika na sodiščih (za slovenske stranke), kjer se je še posebej izkazal Josip Sernek, se je status slovenščine na Spodnjem Štajerskem pričel izboljševati, ob tem pa tudi položaj slovenskega jezika v osnovnem šolstvu in v javnem življenju nasploh.¹⁷¹

Vse močnejša nacionalna penetracija slovenske in nemške strani se je pokazala tudi pri državnozborskih, deželnozborskih, okrajnih in občinskih volitvah. Slovenska stranka je (ne glede na to, da je (gospodarsko) močnejša nemška stran večkrat poskušala prek mahinacij in pritiskov priti do ugodnega rezultata) vse sile usmerila v svojo zmago. Poleg »napadov« na okrajne zastope je začela načrtno nastopati tudi na občinskih volitvah – v občinah, ki so imele sicer večinsko slovensko prebivalstvo, a nemške občinske odbore.

Leta 1883 so celjski Nemci preimenovali svoj časopis in s tem pokazali radikalizacijo politične usmeritve. (Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-JAGDRV9S/?query=%27keywords%3dDeutsche+Wacht%27&pageSize=25&fyear=1883&sortDir=ASC&sort=date>. Pristop: 20. 6. 2016)

171 Cvirn, Josip Sernek, str. 124–125; prim. isti, Deutsche und Slowenen in der Untertsteiermark, str. 118–119; Nemci in Maribor, str. 48.

SLOVENSKI »NAPAD« NA OKRAJNE ZASTOPE ...

Slovenska stran je po Taaffejevem nastopu načrtno zastavila osvojitve okrajnih zastopov. Slovenski tisk je pozorno spremljal volilne liste v veleposestniški kuriji, ki je večinoma določila večino v zastopu, pa tudi kmečko kurijo, kjer so volivci volili volilne može.¹⁷² Na drugi strani spodnještajerski Nemci zaradi svoje ekonomske moči ničesar niso prepuščali naključju. Okrajni zastopi, ki med prebivalstvom niso bili posebej priljubljeni, so tako postali prizorišče »boja« na lokalni ravni, le-ta pa je potekal s spremenljivo srečo (Nemci so imeli pri tem trdne postojanke v veleposestniški in mestni kuriji). V nacionalno napete odnose so vnašali nove dimenzije, kakšnega večjega političnega vpliva pa niso imeli.

Ko so novembra leta 1879 Slovenci nepričakovano zmagali na volitvah v Mariboru (volitve sta odločili veleposestniška in kmečka kurija, jeziček na tehtnici pa je bila obrtno-trgovska kurija), so po dolgem času premagali nemške liberalce, a imeli med štiridesetimi zastopniki mariborskega okrajnega zastopa majhno večino. Ko so se konec meseca prvič sestali, je zaradi ostre zime na slovenski strani manjkal en član, to pa je nemška stran skušala izkoristiti v svoj prid. Ko so potrdili volitve v pr-

¹⁷² *Slovenski gospodar*, 11. 9. 1879.

vih treh kurijah, se je zataknilo pri kmečki kuriji, ker da je neki župan poslal namestnika, ki da je »volil narodno«. Dalje naj bi nekemu volilnemu možu nekdo iz komisije vzel volilni listič, namesto da bi ga le-ta sam oddal. Liberalci so si pač na vse kriplje prizadevali zrušiti kmečko kurijo in ponoviti volitve, s čimer bi dobili priložnost za zmago v okrajnem zastopu. Slovenski tisk je ugotavljal protislovensko sovražno razpoloženost nemških liberalcev, na drugi strani pa pisal, da vsi »v svojih pisarnicah, štacunah itd. prav radi Slovenca vidijo in so večji del svojega bogastva zaslužili in prejeli od slovenskega kmeta«. ¹⁷³

Slovenska stran je delovala v slogu politike majhnih korakov. ¹⁷⁴ Na ta način je večina okrajnih zastopov (tudi mariborski in ptujski, ne pa celjski) v začetku osemdesetih let dobila slovensko večino. Kljub temu se je en (slovenski) zastopnik v Mariboru »dal baje za 300 fl. od nekega premožnega nemčurja podmitati, eden ali dva sta rado z liberalci vlekla, mnogi pa niso redno k sejam dohajali«. Tako je (poleg Celja) tudi v Mariboru vladala nemška stran in imela »proste roke« pri okrajni politiki, kjer so se na primer »v okrajni šolski svet na 6 let zmuznili zopet sami naši narodni sovražniki«. ¹⁷⁵ Pred novimi volitvami so Slovenci imeli nemalo težav, ¹⁷⁶ kar se je lepo pokazalo na volitvah marca 1883. Mariborski okrajni zastop je namreč zopet padel v nemške roke, v Celju pa je slovenska stran počasi napredovala (čeprav je zaradi veleposestniške kurije volitve prav tako izgubila). ¹⁷⁷ Tudi na Ptujju sta si obe strani prizadevali za osvojitve okrajnega zastopa. Medtem ko so Nemci poudarjali pomen »nemškega« okrajnega zastopa, so Slovenci pozivali k preudarnim volitvam slovenskih volivcev, ker da so od odbornikov odvisni skrb za ceste, okrajni šolski svet in okrajno hranilnico, kateri so ptujski ustavoverci zaradi mestne nemške hranilnice najbolj nasproto-

173 *Slovenski gospodar*, 20. 11. 1879.

174 *Slovenski gospodar*, 3. 6. 1880.

175 *Slovenski gospodar*, 25. 1. 1883.

176 *Slovenski gospodar*, 15. 3. 1883; prim. *Süddeutsche Post*, 30. 1., 20. 2. 1883.

177 *Slovenski gospodar*, 19. 4., 26. 4. 1883; prim. *Süddeutsche Post*, 21. 4. 1883.

vali.¹⁷⁸ Podobno kot v Celju je tudi ptujska veleposestniška kurija izkoriščala »luknjo« v zakonu (mešanje hišnega in zemljiškega davka), hkrati pa so si ptujski Nemci prizadevali (z reklamacijami) čim bolj zmanjšati slovenski vpliv.¹⁷⁹ In pri tem so bili zelo uspešni, saj je ptujski okrajni zastop po triletni slovenski večini zopet padel v nemške roke, slovenska stran pa se je upravičeno bala, da bodo okrajna sredstva ponovno namenjena za mesto, medtem ko da posluha za okolico ne bo.¹⁸⁰

Izguba »mestnih« zastopov je v drugi polovici osemdesetih let »prebudila« slovensko stran. Že leta 1884 je Miha Vošnjak v deželnem zboru predlagal spremembo zakona glede okrajnih zastopov, saj da je v kmečki kuriji odpadlo na poslanca veliko več davkoplačevalcev kot v veleposestniški kuriji (nemška večina je slovenski predlog seveda brezkompromisno zavrnila).¹⁸¹ Ne glede na to je večina (»tradicionalnih«) okrajnih zastopov leta 1886 padla v slovenske roke (Slovenj Gradec, Sevnica, Lenart v Slovenskih goricah, Ormož, Ljutomer in Slovenska Bistrica), medtem ko je na Ptujju potekal oster boj,¹⁸² ki so ga dobili Slovenci¹⁸³ (nemška stran je sicer neumorno agitirala in grozila slovenskim volivcem, češ da »ne bodo dobili več nobenega zaslужka, da se izvršena dela ne bodo izplačala, da se projektirane ceste ne bodo delale, da občine ne bodo dobile bikov in žrebcev, obljubljenih brizgalnic itd.«).¹⁸⁴ A najpomembnejša zastopa (v Mariboru in v Celju) sta ostala nemška (nemški hišni posestniki so pogosto (ne povsem zakonito) volili kot veleposestniki, kar je nemški strani prineslo prepotrebne glasove), kljub temu da je slovenski strani s povolilnimi reklamacijami uspelo doseči, da je pri plačnem davku moral prevladovati zemljiški davek (več kot 30 goldinarjev).¹⁸⁵

178 *Deutsche Wacht*, 28. 6. 1883; *Slovenski gospodar*, 23. 8. 1883.

179 *Slovenski gospodar*, 25. 10. 1883.

180 *Slovenski gospodar*, 29. 11. 1883.

181 Marko-Stöckl, *Die Entwicklung*, str. 165.

182 Malli, *Die politische Richtungen*, str. 82; *Slovenski gospodar*, 16. 6. 1887.

183 *Slovenski gospodar*, 21. 7. 1887.

184 *Slovenski gospodar*, 28. 7. 1887.

185 *Südsteirische Post*, 20., 23., 27. 7. 1887.

Südsteirische Post.

Gefördert durch die Kaiserliche und Königl. Regierung.
Vertrieben am Hauptplatze in Marburg, Samstag den 6. April 1881.

Nr. 1. Marburg, Mittwoch den 6. April 1881. I. Jahrgang.

Zur Wahl des Abgeordneten des Reichstages in der Provinz Steiermark.

Die Wahl des Abgeordneten des Reichstages in der Provinz Steiermark ist am 6. April 1881 erfolgt. Die Wahlresultate sind in der nachstehenden Tabelle angegeben.

Wahlbezirk I. (Marburg)

Wahlberechtigte: 12345
Wahlberechtigte Frauen: 6789
Wahlberechtigte Männer: 5678

Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind: 1234
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Frauen: 678
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Männer: 567

Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind: 1234
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Frauen: 678
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Männer: 567

Die Wahlberechtigten sind am 6. April 1881 in der Kirche zu Marburg versammelt. Die Wahlresultate sind in der nachstehenden Tabelle angegeben.

Wahlbezirk II. (Marburg)

Wahlberechtigte: 12345
Wahlberechtigte Frauen: 6789
Wahlberechtigte Männer: 5678

Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind: 1234
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Frauen: 678
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Männer: 567

Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind: 1234
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Frauen: 678
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Männer: 567

Was wir wünschen.

Wir wünschen, dass die Wahlresultate in der Provinz Steiermark den Interessen der Bevölkerung entsprechen. Wir wünschen, dass die Regierung die Wahlresultate in der Provinz Steiermark in der nachstehenden Tabelle angegeben.

Wahlbezirk I. (Marburg)

Wahlberechtigte: 12345
Wahlberechtigte Frauen: 6789
Wahlberechtigte Männer: 5678

Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind: 1234
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Frauen: 678
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Männer: 567

Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind: 1234
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Frauen: 678
Wahlberechtigte, die nicht erschienen sind Männer: 567

Prna številka slovenskega (nemško pisanega) lista Südsteirische Post (ANNO-Südsteirische_Post-18810406-1, <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=spo&datum=18810406&seite=1&zoom=33>. Pristop: 20. 6. 2016)

A ne glede na relativni neuspeh pri volitvah v mariborski in celjski okrajni zastop je slovenska politika sredi osemdesetih let (obojestranska nacionalno naravnana politika je tedaj že privedla do točke, ko se je bilo prebivalstvo (predvsem) v mešanih okrajih (ne glede na socialni položaj in družbeni status) počasi prisiljeno nacionalno opredeliti) prihajala vse bolj do izraza. Center spodnještajerske politike se je postopoma oblikoval v Celju, kjer so (zaradi dobrega položaja) Slovenci skoncentrirali svoje moči. Po Lavoslavu Gregorcu, ki je jeseni istega leta iz Maribora v Celje preselil tudi mladi in prodorni odvetnik Ivan Dečko. Zaposlil se je v Sernečevi odvetniški pisarni in vi-

dno pospešil slovenski »prodor« v mestu.¹⁸⁶ Kljub temu da sta v Mariboru izhajala časnika *Slovenski gospodar* in *Südsteirische Post*, poleg tega pa je v mestu ob Dravi delovalo še Slovensko politično društvo, se je (na temeljih dela Josipa Serneca, Mihe Vošnjaka in ostalih celjskih Slovencev) s prihodom obeh začelo afirmirati novo spodnještajersko slovensko središče.¹⁸⁷

Na drugi strani je (po državnozbornskih volitvah leta 1885) prišlo do razkola v liberalni Združeni levici, ki se je razcepila v Nemško-avstrijski in Nemški klub, v spodnještajerski nemški politiki pa so povsem prevladali zagovorniki radikalne nacionalne politike, ki si je v skladu z Linškim programom prizadevala za odločno varovanje nemških interesov na vseh področjih družbenega življenja (v tem duhu je »iskal« ugodna tla za svoje politično delovanje tudi Georg Schönerer). Nemška radikalizacija se je najbolj občutila v Celju, celjsko nemštvo, ki je bilo zaradi slovenskega »prodora« v mestu še posebej »vznemirjeno«, pa je prihajalo vedno bolj v ospredje (to jim je olajšala še neenotna politika spodnještajerskega nemštva, saj je bilo Spodnještajersko Napredno društvo, ki je edino skušalo delovati na celotnem področju Spodnje Štajerske, uspešno le v Celju, medtem ko je imelo v Mariboru le nekaj deset članov). Inicijativa je tako prihajala iz majhnega, s Slovenci obkroženega mesta ob Savinji, medtem ko je v Mariboru, ki bi zaradi svoje velikosti moral postati politično središče spodnještajerskega nemštva, vladala politična apatija.¹⁸⁸

Nacionalni »boj«, podprt z nemškimi nacionalnimi društvi Schulverein (1880) in Südmark (1889) ter s slovensko Ciril-Metodovo družbo (1885), je bil od druge polovice osemdesetih let vse bolj prisoten. Nemci so se počutili ogrožene, medtem ko se je slovensko meščanstvo postopoma krepilo. Parole »Svoji k svojim« in »Hie Deutsche – hie Slowenen« so se počasi pričele pojavljati v javnem (in tudi zasebnem) življenju spodnještajer-

186 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 107–116.

187 Baš, *Prispevki*, str. 66; prim. Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 9–10.

188 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 116, 128–147.

skih nemških »trdnjav«. Časi, ko so Slovenci obiskovali npr. mariborski nemški Kazino, Nemci pa slovensko Čitalnico, so sredi osemdesetih let dokončno minili. Slovenci so imeli svoja društva in lokale, Nemci spet svoja.¹⁸⁹

Glede na to, da sta oba nacionalna »pola« skoncentrirala svoje sile v Celju, je jasno, da je tudi nacionalni »spopad« prišel najbolj do izraza prav tam. Prodorna slovenska politika, ki je celjskim Nemcem povzročala vse več skrbi, je nanizala številne (sicer skromne) uspehe, konec osemdesetih let pa se je ponovno spustila v boj za celjski okrajni zastop. Ko je po slovenskih pritožbah in interpelaciji spodnještajerskih slovenskih poslancev glede volivcev, ki so volili v veleposestniški kuriji s pomočjo hišnega davka, dunajsko upravno sodišče razsodilo v prid Slovencem in takšne izbrisalo iz volilnih imenikov,¹⁹⁰ je graško namestništvo konec leta 1888 razpustilo celjski okrajni zastop.¹⁹¹ V reklamacijskem postopku je Slovencem uspelo v volilni imenik uvrstiti marsikaterega kmečkega posestnika, ki je imel zemljišča raztresena v več davčnih občinah, a je vseeno plačeval 60 goldinarjev davka.¹⁹² Nemško spodnještajersko časopisje je takoj pričelo volilno agitacijo in postavljalo nemško zmago na prihodnjih volitvah kot samoumevno,¹⁹³ slovenska predvolilna borba pa je potekala kot organizirana akcija, ki jo je vodil Ivan Dečko iz Sernečeve odvetniške pisarne.¹⁹⁴

Volitve, razpisane za konec marca 1889, so predstavljale Slovencem pomembno strateško zmago ob dejstvu, da se je slovenska politika v mestu ob Savinji vse bolj utrjevala. Celjski Nemci so si po informacijah, da so volitve za njih praktično izgubljene,¹⁹⁵ ponovno skušali v veleposestniški kuriji zagotoviti končno zmago. Predvolilne agitacije naj bi se lotil celo predse-

189 Suetter, *Der nationale Kampf*, str. 50; prim. Cvirn, *Kri v luft! Čreve na plot!*, str. 93–96.

190 Za Maribor, Celje in Ptuj glej več Marko-Stöckl, *Die Entwicklung*, str. 166–181.

191 *Slovenski gospodar*, 6. 12. 1888; *Südsteirische Post*, 28. 11. 1888; več o tem glej Urbanitsch, *Die Wahlen in die Bezirksvertretungen*, str. 311–316.

192 Cvirn, Josip Sernek, str. 130.

193 *Deutsche Wacht*, 25. 11. 1888; prim. *Marburger Zeitung*, 25. 11. 1888.

194 Cvirn, Josip Sernek, str. 130.

195 Prim. *Südsteirische Post*, 16. 2. 1889.

dnik celjskega okrožnega sodišča (Johann Heinricher), ki »*da je nekega posestnika prigovarjal, naj voli z našimi nasprotniki*«. ¹⁹⁶ Celjsko nemštvo je na drugi strani opozarjalo, češ da gre za slovenske fanatike in nepopisno sovraštvo do spodnještajerskih Nemcev ter nemštva nasploh, ¹⁹⁷ in dodajalo, da je cilj slovenskih politikov zgolj v slavizaciji okraja, okrajnega šolskega sveta in ostalih okrajnih ustanov. ¹⁹⁸

Toda nemška predvolilna akcija, ki je skušala »spodkopati« Slovence in bila prepričana o svoji zmagi, ¹⁹⁹ ni prav veliko zalegla. Slovensko časopisje je po volitvah in slovenski zmagi kipelo od navdušenja, ²⁰⁰ ko je pisalo, da so štajerski Slovenci »*po trdem boji zasedli trdnjavo, katero so branili naši nasprotniki z vsemi postavnimi in nepostavnimi silami malone dvajset let*«. Slovenska zmaga je krepko zamajala »staro« nemško posestno stanje na Spodnjem Štajerskem, še posebej zato, ker je posegla v jedro spodnještajerskega nacionalnega boja. »*Podrt in poražen je spet jeden tistih stebrov, na katerega se je naslanjal nemški most do Adrije in da je Dumreicher, ki je pred par dnevi v državnem zboru slikal grozne napredke Slovencev, vedel še o tej zmagi, pretakal bi bil še več solz na razvalinah zatiranega Nemštva. Celjska zmaga nam spet kaže, da resna volja, krepko delo in vera v uspeh dovede končno do zmage*«. ²⁰¹ Celjski Nemci so tokrat obtoževali Slovence, češ da so prikrojili volilne liste v svojo korist, ²⁰² a to ni kaj dosti zaleglo. Slovenska politika je (še posebej v mestu ob Savinji) povzročila premik v dotedanjem obstoječem nemškem posestnem stanju na Spodnjem Štajerskem. »*Če zmaga slovenska stranka kje drugje pri kakej volitvi, je to veselo in tolažljivo, kaže nam o živem narodnem gibanju, o krepkejši narodni zavesti; da smo pa zmagali v Celji, v tem najbolj zagrizenem in Slovincem neprijaznem mestu, da smo zmagali pri volitvah v okrajni zastop*

196 *Slovenski narod*, 23. 3. 1889; *Slovenski gospodar*, 21. 3. 1889.

197 *Deutsche Wacht*, 21. 3. 1889.

198 *Marburger Zeitung*, 28. 3. 1889.

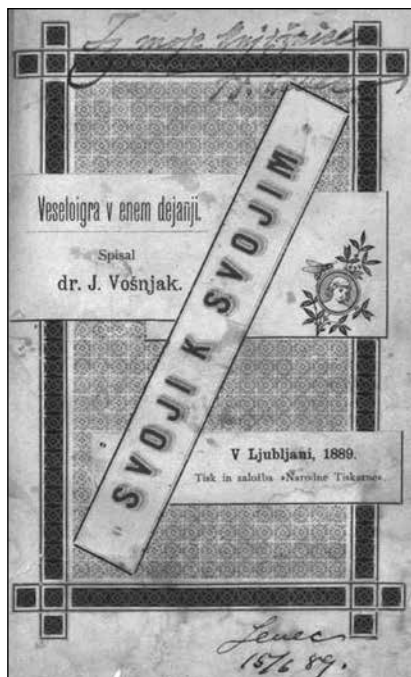
199 Prim. *Deutsche Wacht*, 24. 3. 1889; Čuček, *Uspehi*, str. 223–225.

200 Prim. *Slovenski gospodar*, 4. 4. 1889; *Südsteirische Post*, 6. 4. 1889.

201 *Slovenski narod*, 27. 3. 1889.

202 *Deutsche Wacht*, 28. 3. 1889.

Celjski in s tem iztrgali nasprotnikom in si osvojili eno njihovih, kakor so menili, najbolj močnih trdnjav, katero so nasprotniki branili z vso strastjo in besnostjo ter z vsakim nepoštenim sredstvom, na to smo Slovenci z opravičenjem ponosni.»²⁰³

Slovensko nacionalno geslo »Svoji k svojim«

(Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-EBVZQJ33/?query=%27keywords%3dsvoji+k+svojim%27&pageSize=25>. Pristop: 20. 6. 2016)

203 *Slovenski gospodar*, 11. 4. 1889.

IN NA OBČINE

Slovenska stran je začela v osemdesetih letih poleg »napadov« na okrajne zastope načrtno nastopati tudi na občinskih volitvah (v občinah, ki so imele sicer večinsko slovensko prebivalstvo, a nemške občinske odbore). V središču »napadov« se je leta 1883 znašla strateško pomembna celjska okoliška občina, ki je kot nekakšen obroč oklepala »nemško« Celje. Čeprav je bila občina Celje – okolica po veliki večini prebivalstva slovenska, je v njenem občinskem zastopu v času po obnovi ustavnega življenja (z izjemo druge polovice sedemdesetih let, ko je Slovencem uspelo dobiti en mandat)²⁰⁴ postopoma prevladala nemška stranka. Toda po Taaffejevem nastopu so se ustavoverci v celjski okoliški občini z vedno večjo nenaklonjenostjo odzivali na slovenske kulturne zahteve.²⁰⁵ Zato je na začetku osemdesetih let postal eden izmed glavnih ciljev vedno bolj samozavestnih celjskih Slovencev, da občino spet iztrgajo iz rok »narodnih sovražnikov«.

Toda celjski Nemci (več kot polovica jih je imela zunaj mesta zemljišče, s tem pa so imeli v okoliški občini tudi volilno pravico) so se na volitve bolje pripravili. Najlažjo pot do zmage (odločilen je bil tretji razred) so videli v pridobitvi volilnih poo-

204 Prim. Cvirn, *Jezikovna politika*, str. 210.

205 Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*, str. 87–88.

blastil ženskih volilnih upravičenk, ki v skladu z občinskim volilnim redom niso smele voliti osebno.²⁰⁶ Brez večjih težav jim je hitro uspelo prepričati več volivk, da so svoje volilno pooblastilo zaupale nemški strani.²⁰⁷

Slovenska stran se je nemškega manevra zavedla tik pred volitvami, večino »zapeljanih« slovenskih volilnih upravičenk pa je uspela prepričati, da so ji tik pred volitvami dale nova pooblastila. Toda volilna komisija tega ni upoštevala, temveč je priznala volilno pravico nemški stranki,²⁰⁸ ki je volitve tudi dobila. Slovenski stranki je (s pritožbami na štajersko namestništvo) volitve sicer uspelo razveljaviti (marca 1884), poleg tega pa je dosegla, da so izvolili nepristransko reklamacijsko komisijo. Bistveno manj uspešna pa je bila pri imenovanju volilne komisije, kjer so bili spet le pristaši nemške stranke. Kljub temu da ji je v reklamacijskem postopku uspelo temeljito »revidirati« volilni imenik, zaradi strožje kontrole volitev pa je lahko upala, da bo volilna komisija na volitvah postopala korektno in nepristransko, je na koncu volitve (julija 1884) v nasprotju s pričakovanji ponovno izgubila, saj sta odločili dve pooblastili, ki sta tehtnico (ponovno sumljivo) prevesili na nemško stran.²⁰⁹

Zaradi takšnih in drugačnih mahinacij so tudi nekatere druge spodnještajerske (sicer večinoma slovenske) občine dobile nemško večino.²¹⁰ Nemška stran je npr. julija 1885 v Konjicah (še na dan volitev) pridobivala ženska pooblastila, medtem ko so že pridobljena slovenska pooblastila naenkrat postala neveljavna.²¹¹ Vse to je seveda prispevalo k že tako načetemu nacionalnemu razpoloženju. Občinske volitve sta skušali (predvsem v jezikovno mešanih občinah) dobiti tako nemška kot slovenska stran, saj sta se dobro zavedali, da šteje zgolj zmaga (oziroma

206 Zgodovinski arhiv Celje, fond občina Celje okolica, a. š. 18, Volilni imeniki I, II. in III. volilnega razreda (1883).

207 Prav tam, Preklic volilnih pooblastil, dopis na okr. glavarstvo (15. 12. 1883).

208 *Slovenski gospodar*, 20. 12. 1883.

209 *Südsteirische Post*, 26. 7., 31. 7. 1884.

210 Npr. volitve v Konjicah in Ormožu. *Slovenski gospodar*, 22. 1. 1885; *Südsteirische Post*, 17. 1. 1885.

211 *Slovenski gospodar*, 16. 7. 1885; *Südsteirische Post*, 11. 7., 18. 7. 1885.

vsak mandat). Ko je slovenska stran v Ljutomeru konec leta 1885 zaradi nepravilnosti pri volilnem postopku (potem ko je že zmagala na volitvah, a bila kljub temu oškodovana) vložila pritožbo na štajersko namestništvo, je le-to volitve razveljavilo.²¹² Toda spodnještajerski Nemci se s tem niso sprijaznili. Vedeli so namreč, da bodo dobili na ponovljenih volitvah manj občinskih odbornikov, zato so si na vse pretege prizadevali sklep namestništva razveljaviti, kar pa jim ni uspelo.²¹³

Toda v drugi polovici osemdesetih let so se stvari počasi pričele spreminjati. Celjski Slovenci, ki so vse bolj prevzemali vajeti slovenske politike v svoje roke, so (tudi s pomočjo »slovenizacije« zemljiške knjige na Spodnjem Štajerskem) vidno pospešili slovenski napredek.²¹⁴ Ukaz naučnega ministra Gautscha graškemu deželnemu šolskemu svetu (v začetku leta 1888), naj mu pripravi učni načrt za slovenske paralelke na gimnazijah v Celju in Mariboru,²¹⁵ je potrjeval, da je slovenska politika v »vzponu«, s čimer je tudi vse bolj ogrožala »staro« nemško posestno stanje.²¹⁶ Po ustanovitvi slovenskih vzporednic na mariborski gimnaziji leta 1889²¹⁷ je bilo spodnještajersko nemštvo že precej prestrašeno. Mestne občine z nemškoliberalno večino so proti koncu stoletja z vse večjo nenaklonjenostjo spremljale slovenski napredek. *Marburger Zeitung* je zapisal: »*Če pade Celje, najmočnejši nasip nemštva proti slovenstvu, /.../ potem je konec z nemštvom v štajerski spodnji deželi; potem se Slovenci, ki so danes skoncentrirali vse svoje sile pred mestom ob Savinji, pred Mariborom /.../ zagotovo ne bodo ustavili; nacionalna ravnodušnost jim bo namreč olajšala zmagoslavni sprevod. Zato proč s polovičarstvom! Nevarnost raznarodovanja ni več prazen fantom,*

212 *Slovenski gospodar*, 25. 2. 1886.

213 *Deutsche Wacht*, 7. 3. 1886; prim. *Marburger Zeitung*, 5. 3. 1886.

214 Baš, *Prispevki*, str. 68.

215 *Marburger Zeitung*, 16. 3. 1888; *Slovenski narod*, 30. 5. 1888.

216 *Südsteirische Post*, 31. 8. 1889.

217 O boju za mariborske paralelke glej npr. *Slovenski gospodar*, 10. 11. 1887, 30. 5. 1889, 20. 6. 1889, 18. 7. 1889; *Marburger Zeitung*, 16. 3. 1888, 6. 5. 1888, 3. 1. 1889; prim. Cvirn, Politične razmere na (Spodnjem) Štajerskem, str. 23.

ampak je postala resničnost.»²¹⁸ Tudi mariborski občinski odbor se s tem ni sprijaznil, ampak je ostro nasprotoval uvedbi slovenščine, paralelko pa štel kot poskus slovenizacije srednjih šol. Da bi ohranila nemško jezikovno in posestno stanje, se je nemška stran poleg Schulvereina naslonila tudi na društvo Südmark.²¹⁹ Že od samih začetkov je društvo poleg gospodarskih podpornih akcij v jezikovnih otokih načrtovalo tudi kolonizacijo (posebej Šentilj z okolico), da bi ustvarilo »nemški most« do Maribora.²²⁰ Prve akcije v tej smeri so potekale v obliki seznanjanja potencialnih nemških kolonistov z možnostmi nakupa posesti in dajanja denarnih pomoči nemškim kmetom.²²¹ Ob vse večjem slovenskem »prodoru« je bila med pobudniki in ustanovnimi člani društva večina spodnještajerskih nemških politikov.²²²

Vztrajni pritisk na »nemško« mesto Celje pa se je slovenskim Celjanom več kot obrestoval. Potem ko so od srede osemdesetih let vabili v mesto (slovenske) obrtnike in trgovce²²³ (ter ožili »življenjski prostor« celjskih Nemcev), s tem pospeševali gospodarski razvoj Celja in pridobivali vedno več somišljenikov za »slovensko« stvar,²²⁴ so konec osemdesetih let (leta 1888) po

218 »Fällt Cilli, das mächtigste Bollwerk des Deutschtums gegen das Slovenenthum, /.../ dann ist es mit den Deutschtum im Steirischen Unterlande zu Ende, dann werden die Slovenen, die heute ihre gesammten Kräfte vor der Sannstadt konzentriert haben, vor Marburg, das sie gegenwärtig in einen sanften Schlummer zu lullen suchen, gewiss nicht ‚Halt‘ machen und die nationale Gleichgültigkeit wird ihnen den Siegeszug erleichtern. Darum fort mit allen Halbheiten! Die Gefahr der Entnationalisierung ist kein leeres Phantom mehr; sie ist wirklich vorhanden.« Cvirn, Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark, str. 120; prim. *Marburger Zeitung*, 17. 10. 1889.

219 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 153–156.

220 Na tem mestu prim. Judson, *Guardians of the Nation*. Avtor je v zvezi z nacionalnimi razmerami na Spodnjem Štajerskem postavil precej kontroverzno tezo. V svojem delu namreč zagovarja stališče, da so bila mejna območja v jezikovno mešanih okrajih še po letu 1900 precej indiferentna do nacionalnega vprašanja in dovzetna za eno ali drugo stran. Spodnještajerski Slovenci naj bi torej bili »odprti« za nemške in slovenske agitatorje, ne glede na dejstvo, da je bil nacionalni proces še pred prelomom stoletja (tudi na (jezikovnih) mejnih območjih in v mešanih okrajih) bolj ali manj zaključen, prebivalstvo pa definirano po nacionalnem ključu. Prim. tudi Cvirn, Med nacionalizmom, str. 228–238; Stergar, National indifference.

221 Cvirn, Volilne mahinacije v nacionalnih bojih, str. 413; Vovko, Delovanje društva Südmark, str. 231.

222 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 155–156.

223 Cvirn, *Celje – izginjajoči nemški otok*, str. 58–59.

224 Cvelfar, Gospodarska podoba Celja, str. 127–128; prim. Cvirn, *Kri v luft! Čreve na plot!*,

Časopis mariborskih Nemcev Marburger Zeitung
(Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-5UJW3VL3/?query=%27keywords%3dMarburger+Zeitung%27&pageSize=25&year=1889&sortDir=DESC&sort=date>. Pristop: 20. 6. 2016)

desetletju nemške vladavine ponovno skušali osvojiti strateško pomembno okoliško občino,²²⁵ ki je bila skoraj 80 % slovenska.²²⁶ Toda celjski Nemci so igrali z »močnimi« kartami. Pomemben faktor so bili celjski (nemški) meščani, ki so imeli v okoliški občini svoje posesti. Nemško časopisje jih je pozivalo, da naj nikakor ne pozabijo oddati svojega glasu,²²⁷ hkrati pa skušalo s poudarjanjem nacionalne sloge, ki naj bi zadnja tri leta vladala v okoliški občini, pridobiti tudi slovenske volivce.²²⁸ Pri volitvah

str. 14–15.

225 Cvirn, Josip Serneč, str. 130.

226 Prim. Special-Orts-Repertorium von Steiermark, 1883, str. 11.

227 Slovenski gospodar, 5. 1. 1888.

228 Deutsche Wacht, 5. 1. 1888.

v tretjem razredu je slovenska stran sicer zmagala,²²⁹ dan kasneje pa so Nemci (ki so zmagali v prvem razredu) pri volitvah v drugem razredu napeli vse sile, da bi se na čelu občine obdržal nemški župan (Josef Stibenegg). To jim je s pomočjo ženskih pooblastil tudi uspelo, toda na nezakonit način.²³⁰ Zato je slovenska stran vložila pritožbo in čakala na odločitev dunajskega upravnega sodišča.

Po več kakor letu dni je sodišče volitve v drugem razredu dokončno razveljavilo, kar je Slovencem puščalo velik optimizem. Nemška stran, ki je sicer »tožila«, da si mora vsako zmago večkrat pridobiti,²³¹ je sredi leta 1889 ponovno močno agitirala in »lovila« ženska pooblastila po občini. Toda tudi Slovenci niso držali križem rok.²³² Ponovljene volitve so predstavljale idealno izhodišče, da bi z zmago končno »obkrožili« nemško Celje.²³³ Kljub pritisku nemške strani je kot zmagovalka vendarle izšla slovenska stran, ki je dobila volitve v odločilnem drugem razredu, posledično pa večino v občinskem zastopu.²³⁴ Ko je bil v začetku avgusta 1889 po neuspešnih nemških pritožbah²³⁵ dokončno izvoljen slovenski župan (Matevž Glinšek), je celjska okoliška občina prešla v slovenske roke (Slovenci so v okolici Celja lahko računali še na Pirešico in Škofjo vas, Nemci pa na Vojnik in Teharje).²³⁶

Na podlagi teh uspehov je slovenska stranka skušala prodrati tudi v samo mesto, kar pa ji ni uspelo. Zato se je skoncentrirala na institucije v celjski neposredni bližini, v Celju pa ji je konec julija 1889 kljub temu uspelo odpreti Južnoštajersko hranilnico,²³⁷ ki je potrjevala slovenske uspehe in prizadevanja v združništvu ter predstavljala prelomnico na poti h gospo-

229 *Slovenski gospodar*, 26. 1. 1888.

230 *Slovenski gospodar*, 2. 2. 1888.

231 *Deutsche Wacht*, 21. 3. 1889.

232 *Slovenski gospodar*, 4. 7., 11. 7. 1889.

233 Cvirn, Josip Sernek, str. 130.

234 *Slovenski gospodar*, 25. 7., 1. 8. 1889; *Südsteirische Post*, 24. 7. 1889.

235 Prim. Zgodovinski arhiv Celje, fond občina Celje okolica, a. š. XVIII/10–12, XIX/6.

236 *Slovenski gospodar*, 12. 6., 19. 6. 1890; *Slovenski narod*, 8. 8. 1890; prim. Čuček, *Uspehi*, str. 226–227.

237 Prim. *Südsteirische Post*, 24. 7. 1889; Goropevšek, Južnoštajerska hranilnica, str. 122–124.

darski emancipaciji Slovencev.²³⁸ Potem ko so Slovenci pridobili celjski okrajni zastop, celjsko okoliško občino in še hranilnico v samem mestu, je slovensko časopisje slavilo »četrto zmago«, ko je v mestu priredilo slavnost Slovensko pevsko društvo. »Prejšnje zmage izpodkopale so Celjskim Nemcem stališče, poslednja nedeljska zmaga pa je pokazala, da je nemštvu v Celji že odzvonilo, da so nemški kolovodje brez ugleda, generali brez vojske, ker gre Slovenec na dan.«²³⁹ Slovenske pridobitve pri mestni občini nikakor niso naletele na topel sprejem. Župan Josef Neckermann je sredi oktobra 1889 v deželnem zboru ostro nastopil proti slovenski hranilnici in poskušal doseči njeno premestitev iz mesta.²⁴⁰ Prav tako je celjski občinski zastop predlagal popolno izločitev Celja iz okrajnega zastopa,²⁴¹ češ da je postal zgolj torišče političnih namenov in narodnih strasti²⁴² ter da predstavlja nevarnost za finančne in gospodarske interese Celja²⁴³ (temu stališču se je pridružila tudi ptujška mestna občina).²⁴⁴ Tudi to zadevo je obravnaval deželni zbor. Medtem ko je slovenski poslanec Josip Sernek opozarjal, da je poteza zgolj odziv celjskih Nemcev zaradi poraza pri volitvah v okrajni zastop,²⁴⁵ je deželni zbor na zadnji seji sprejel celjsko in ptujško zahtevo²⁴⁶ (kljub protestu slovenskih poslancev, češ da je največ okrajnih cest koristilo prav mestom), obe mesti pa sta bili konec leta 1889 »prosti« okrajnih »obveznosti«.²⁴⁷ Toda celjski

238 Prim. *Slovenski gospodar*, 8. 8., 15. 8., 22. 8., 29. 8. 1889; *Südsteirische Post*, 3. 8. 1889.

239 *Slovenski narod*, 6. 8. 1889; prim. *Südsteirische Post*, 7. 8. 1889.

240 *Südsteirische Post*, 9. 11. 1889; *Deutsche Wacht*, 3. 11. 1889; *Marburger Zeitung*, 3. 11. 1889; prim. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Steierm. Landtages. VI. Landtags-Periode. VII. Session, 7. Sitzung, 23. 10. 1889, str. 33.

241 Prim. *Südsteirische Post*, 30. 3. 1889.

242 *Slovenski gospodar*, 10. 10. 1889; *Deutsche Wacht*, 17. 10. 1889.

243 *Südsteirische Post*, 9. 10. 1889.

244 *Slovenski gospodar*, 31. 10. 1889; prim. Marko-Stöckl, *Die Entwicklung*, str. 181–186.

245 *Slovenski gospodar*, 7. 11. 1889; prim. *Südsteirische Post*, 2. 11. 1889; prim. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Steierm. Landtages. VI. Landtags-Periode. VII. Session, 7. Sitzung, 23. 10. 1889, str. 40–42.

246 *Südsteirische Post*, 4. 12., 7. 12. 1889; prim. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Steierm. Landtages. VI. Landtags-Periode. VII. Session, 18. Sitzung, 12. 11. 1889, str. 135–138.

247 Prim. *Slovenski narod*, 23. 11., 25. 11., 26. 11. 1889; *Slovenski gospodar*, 5. 12., 12. 12. 1889; *Südsteirische Post*, 13. 11., 23. 11. 1889.

okrajni zastop (pod predsedstvom Josipa Serneca)²⁴⁸ se s tem ni sprijaznil, temveč je v začetku leta 1890 poslal pritožbo na deželno namestništvo v Gradcu in opozarjal, da je bila prošnja celjske občine vložena zgolj zaradi nemškega poraza pri zadnjih volitvah. Trdil je, da ima Celje na cestnem področju največ koristi in da je dolžno tudi v bodoče plačevati v skupno blagajno.²⁴⁹ Slovenska prošnja je bila napisana tako premišljeno, da ji je namestništvo ugodilo.²⁵⁰

Dolgoletni celjski župan Josef Neckermann (1870–1893)
(Josef Neckermann (1829-1893), [http://www.kamra.si/sl/digitalne-zbirke/item/josef-neckermann-\(1829-1893\).html](http://www.kamra.si/sl/digitalne-zbirke/item/josef-neckermann-(1829-1893).html). Pristop: 20. 6. 2016)

248 *Südsteirische Post*, 22. 1. 1890.

249 *Slovenski gospodar*, 6. 2. 1890; *Slovenski narod*, 25. 1. 1890; *Südsteirische Post*, 25. 1. 1890.

250 *Slovenski gospodar*, 24. 4. 1890.

Občinska politika je na lokalni ravni vseskozi predstavljala bistven element moči,²⁵¹ volitve pa so (predvsem v letih pospešenega nacionalizma) pogosto spremljali takšni in drugačni volilni »prijemi«. Potem ko je nemška stran zmagala na volitvah leta 1889 v Konjicah, je slovensko stran obtoževala, češ da je le-ta hujskala proti Nemcem v trgu in povzročala nemire,²⁵² medtem ko je o svojih »akcijah« seveda molčala. Te je razgrnil slovenski tisk, ki je pisal, da slovenski volivci niso »*mogli ne po dnevu, ne po noči hoditi v trgu /.../, da nas cvet nemškutarških tržanov in fantalinov ne bi bil pozdravljal s krikom, žvižganjem in bobnanjem po mizah*«. ²⁵³ Poraz je slovenska stran doživela tudi pri volitvah v Ljutomeru,²⁵⁴ ki prav tako niso minile brez izgredov in hujskaških pozivov nemške strani.²⁵⁵ Volilna agitacija je segla celo do gasilnih društev, ki so sicer uvedla nemški pove-ljevalni jezik in v jezikovno mešanih območjih zastopala nemške interese.²⁵⁶ Načelnik ljutomerskega društva je tako pred občinskimi volitvami »*dvema ognjebrancema slovenske stranke na trgu javno zagrozil, da če ne bodeta za nemško stranko glasovala, bodeta morala plajšča, ki sta ju prejela, spet povrniti*«. ²⁵⁷ Kljub vsemu pa je slovenska stran računala tudi na uspeh v občinah, ki so nosile nemško lice. V Šoštanju, kjer je trško občino vodila nemška »ekipa«, so bile volitve še posebej zanimive. Med tistimi, ki so se konec osemdesetih let prištevali k Nemcem, je bil tudi najstarejši brat slovensko mislečih bratov Vošnjak, Franz Woschnagg, ki je očetovo usnjarsko delavnico razširil v pravo tovarniško podjetje. V poprejšnjem »režimu« se je še čutil Slovenca in bil »*leta 1878 še vrl narodnjak*«, po Taaffejevem nastopu pa je prestopil v nasprotni tabor. Slovensko časopisje ga je označevalo skupaj s sinom Hansom za glavnega nemškega agi-

251 Prim. Klabouch, *Die Gemeindeselbstverwaltung*, str. 91–101.

252 Prim. *Deutsche Wacht*, 2. 6. 1889.

253 *Slovenski narod*, 29. 5. 1889; *Slovenski gospodar*, 9. 5. 1889; *Südsteirische Post*, 27. 4. 1889.

254 *Slovenski gospodar*, 23. 5. 1889.

255 *Slovenski gospodar*, 20. 6. 1889.

256 Suette, *Der nationale Kampf*, str. 58.

257 *Slovenski gospodar*, 27. 6. 1889.

tatorja.²⁵⁸ Volitve so v trški občini povzročile napeto predvolilno borbo. S pridobivanjem ženskih pooblastil naj bi se pečali prav Woschnaggovi adjutanti pod vodstvom Hansa Woschnagga.²⁵⁹ Njegova agitacija je prispevala k nemški zmagi na volitvah, še posebej po tem, ko so na dan volitev »švigali dobro dresirani agitatorji kot ščuke zdaj v to, zdaj v drugo hišo«.²⁶⁰

Slovenska politika pa se je (kljub uspehom) soočala tudi s povsem banalnimi problemi; marsikateri (slovenski) župan je bil namreč v političnem uradovanju in odločanju še precej neizkušen (oziroma neizobražen). Med njimi je bilo (v majhnih podeželskih občinah) tudi več takih, ki niso obvladali nemškega jezika.²⁶¹ Od njih je bila seveda odvisna politika na najnižji stopnji, neznanje nemščine pa je vsekakor vplivalo na občinsko politiko (predvsem pa na rokovanje z »nemško« dokumentacijo).²⁶² Zato je Ivan Dečko na začetku devetdesetih let (leta 1892) sestavil priročnik *Zbirka zakonov, zadevajoč posle občinskega področja*, namenjen v pomoč županom in njihovim sodelavcem pri splošnem občinskem uradovanju.²⁶³ (Za vzor mu je rabila že knjiga Antona Globočnika *Leitfaden für Gemeindevorsteher* iz leta 1878,²⁶⁴ še bolj pa zbirka zakonov za Kranjsko, ki jo je od leta

258 Vošnjak, *Spomini*, str. 643. Franz Xaver Woschnagg naj bi bil podpornik slovenskega narodnega gibanja vsaj do leta 1887, za odklon na nemško stran pa naj bi bila kriva poroka s hčerko nemško usmerjenega barvarja Kramerja iz Slovenj Gradca. Njegov sin Hans naj bi se opredelil za nemštvo, potem ko ni bil izvoljen na vodilno mesto čitalnice in Sokola, dodaten vzrok pa naj bi tičal v agitaciji slovenske stranke, ki da je preprečila njegovo snubitev dekleta iz »odlične« narodne družine v Savinjski dolini. Zaradi tega naj bi se nato poročil s celjsko Nemko Ello, rojeno Negri. Aplinc, *Vošnjaki*, str. 77–87.

259 *Slovenski gospodar*, 15. 5., 22. 5. 1890.

260 *Slovenski gospodar*, 29. 5. 1890.

261 Težave novoizvoljenih županov so bile v tem kontekstu seveda najizrazitejše takoj po vpeljavi občinske uprave leta 1849, ko so bili predvsem na podeželju številni »neuki, nepismeni ali polpismeni, neveščni nemškega jezika, skratka preprosti možje«. (Sčasoma so se razmere tudi na tem področju izboljševale, toda tudi do preloma stoletja ta problem ni popolnoma izginil.) Prim. Studen, *Liberalcem so kmetje*, str. 38; prim. tudi Stariha, *Novoizvoljeni župani*, str. 514–517.

262 Še na prelomu stoletja je bilo neznanje nemščine marsikje problem. Prim. npr. *Slovenski gospodar*, 28. 5. 1903.

263 *Ljubljanski zvon*, 1893, št. 2, str. 122.

264 Globočnik plemeniti Sorodolski, Anton (1825–1912) – Slovenska biografija, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi202295/>.

1887 izdajal Josip Pfeifer.²⁶⁵) Priročnik je bil slovenskim občinam več kot potreben, saj je bilo slovensko besedilo štajerskih deželnih zakonov raztreseno v mnogih letnikih deželnega zakonika (pogosto je bil slovenski prevod tudi povsem nerazumljiv in ne-uporaben). V nasprotju s Kranjsko, ki je že imela nekaj »literature«, so spodnještajerski župani do začetka devetdesetih let uradovali v precej težjih okoliščinah (oziroma bili odvisni predvsem od svoje iznajdljivosti in iznajdljivosti sodelavcev). Zato jim je priročna in praktično urejena zbirka precej olajšala delo in na enem mestu podajala obširen del deželne zakonodaje (od občinskega reda, občinskega volilnega reda, cestnega zakona, zakonov s področja deželne kulture in občinskega področja do državnih zakonov o urejevanju domovinstva in o sestavljanju porotnih imenikov).²⁶⁶

Dečkov »pripomoček« je pri ciljni publiki takoj naletel na odličen sprejem. Še večjo težo so knjigi dajali na novo prevedeni nemški teksti zakonov, saj so bile slovenske izdaje zakonov večinoma zgolj uradni prevodi nemških izvirnikov in zato ne-uporabne.²⁶⁷ Na drugi strani je Dečkova knjiga skušala okrepiti tudi slovenska prizadevanja glede uvedbe slovenskega jezika v javnem življenju. Slovensko uradovanje je v občinski politiki sicer iz leta v leto napredovalo, toda ne povsem po željah slovenske politike, saj so imeli občinski uradi »podlago« za nemško, ne pa za slovensko uradovanje. *»Če hočemo toraj, da bodo naši narodni župani uradovali slovenski, treba njim dati pomožna sredstva, da njim ne bo treba več pri nemškutarskih zakotnih pisačih iskati pomoči, ali delati po obrabljenih dozdanjih nemških uzorih.«* Avtor je knjigi na pot zapisal, da bi *»županom dobro došla, njim olajšala njihov posel, ter odpirala pot slovenskemu jeziku v marsikatero občinsko uradnico, v kateri se še dozda – čisto po nepotrebnem – šopiri tuja, nemška beseda«.*²⁶⁸

265 Pfeifer, Josip (1835–1906) – Slovenska biografija, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi422318/>.

266 *Slovenski pravnik*, 15. 12. 1892.

267 Prav tam.

268 Prav tam, str. III–V.

ŠTAJERSKI DEŽELNI ZBOR

V štajerskem deželnem zboru je bila slovenska politika v izredno slabem položaju. Medtem ko je na državnozborni ravni (od osemdesetih let naprej) pridobila določene koncesije in bila relativno uspešna tudi na lokalni ravni (občine in okrajni zastopi), je graški deželni zbor vseskozi ostajal v rokah nemških liberalcev. Od 60 voljenih poslancev (do leta 1904) so Slovenci v Gradcu mogli računati z največ osmimi mandati v kmečki kuriji (ostale tri kurije je obvladovala nemška stran). Slovenci so prvič osvojili vseh osem mandatov leta 1867 (tudi zaradi abstinence nemške ustavoverne stranke na volitvah), nato pa so na naslednjih (nadomestnih) volitvah izgubili poslansko mesto v mariborski kmečki kuriji. Na volitvah leta 1878 so Slovenci spet dobili osem poslancev v kmečki kuriji in jih obdržali do uvedbe splošne kurije leta 1904. Tedaj se je število slovenskih mandatov zvišalo na deset (od 68 voljenih poslancev), leta 1909 pa so (na zadnjih volitvah) dobili trinajst mandatov (od 84 voljenih poslancev).²⁶⁹

269 Deželnozborni volilni red je do leta 1904, ko je bila uvedena splošna kurija, na Spodnjem Štajerskem določal šest volilnih okrajev v kmečki kuriji: mariborski, celjski, ptujski, ljutomerski, brežiški in slovenjgraški. V nasprotju z mariborskimi in celjskim okrajem, kjer sta bila izvoljena dva poslanca, so v ostalih okrajih izvolili enega poslanca. Leta 1904 so bili dodani trije volilni okraji splošne kurije (celjski, ptujski, radgonski), kjer so Slovenci osvojili dva mandata (v celjskem in ptujskem okraju). Leta 1909 so volilne okraje splošne

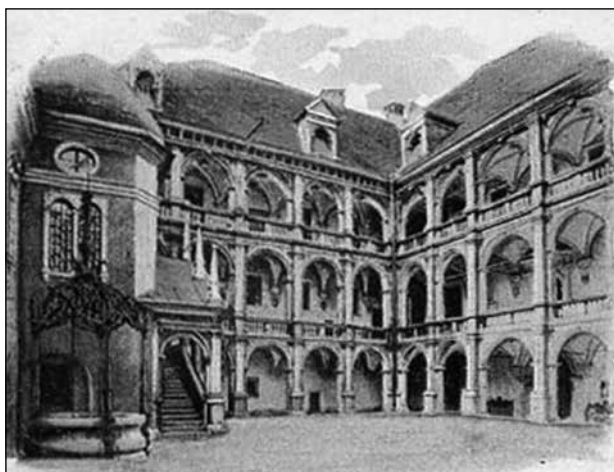
Če so imeli slovenski poslanci v državnem zboru (predvsem od osemdesetih let naprej) trdno oporo v čeških in ostalih slovanskih poslancih, je slovenska »politika« v Gradcu mogla (pogojno) računati le z nemškimi konservativci (njihove »postojanke« so bile kmečke občine na Zgornjem Štajerskem), ki so imeli nekaj manj kot dvakrat toliko poslancev kot Slovenci. A ta koalicija je bila zgolj navidezna, kakšnega večjega vpliva pa ni imela. Nemški liberalci so mirno peljali svojo politiko in se na ostale »stranke« niso preveč ozirali. Tudi Taaffejeva politika »sporazuma in sprave«, ki je sicer »na papirju« ponujala drugačno »smer«, ni spremenila razmerij moči v deželnem zboru, kjer slovenski poslanci dejansko niso imeli nobene moči.

Do srede osemdesetih let je imel vse niti deželnozborske politike v rokah Moritz Kaiserfeld (rojen leta 1811 na gradu Mannsberg v Majšperku pri Ptuju kot Moritz Thaddäus Blagatinschegg, zaradi očetovih dolgov pa se je skupaj z družino preselil v Gradec). Po obnovi ustavnega življenja je bil izvoljen v štajerski deželni zbor, kjer je prevzel mesto namestnika deželnega glavarja. Kot ognjevit »ustavoverec« je veljal tudi za enega najvplivnejših državnozborskih poslancev. Že sredi šestdesetih let se je pokazal razvoj njegove politične ideologije, ko je na shodu štajerskih avtonomistov v Ausseeju postavil zahtevo po nemški hegemoniji v Cislajtaniji. Na ta način je deloval tudi po imenovanju za štajerskega deželnega glavarja leta 1871. Na Spodnjem Štajerskem ni bil priljubljen zaradi liberalne usmeritve, pa tudi zato, ker je izhajal iz »slovenskega« prostora, a deloval izrazito pronemško. Toda Kaiserfeld je vse življenje deloval v nemški omiki in kulturi ter s slovenstvom pravzaprav ni imel nobenih povezav.²⁷⁰ Ko je po deželnozborskih volitvah leta 1884 odložil mandat deželnega glavarja, cesar pa je položaj poveril grofu Wurmbrandu, je na Spodnjem Štajerskem vladalo zadovoljstvo.

kurije (po novem so volili le tisti, ki v drugih kurijah niso imeli volilne pravice) preoblikovali v tri nove (mariborski, celjski in ljutomerski), ki so Slovencem prinesli tri mandate. Dodana sta bila še dva volilna okraja v kmečki kuriji (šmarski in konjiški), ki sta dala po enega poslanca. Melik, *Volitve*, str. 388–399; Gestrin, Melik, *Slovenska zgodovina*, str. 251.

270 Več o njem glej Sutter, *Moritz von Kaiserfeld*, str. 255–278; Kroner, *Moritz von Kaiserfeld*.

Novega glavarja so pozdravili posebej zato, ker ni prihajal iz vrst graških »Kaiserfeldovih« liberalcev. Toda čeprav tudi novi deželni glavar ob deželnozborski liberalni zmagi ni zagotavljal drugačne politične usmeritve, je upanje na nove politične razmere predstavljalo dejstvo, da je namestnik deželnega glavarja postal baron Hermann Gödel-Lannoy, ki je zastopal slovenske interese v deželnem zboru.²⁷¹

Dvorišče štajerskega deželnega zbora na začetku 20. stoletja
(Graz - Partie am Landhaus - 1907 color | | oldcard.de; http://www.oldcard.de/postcards/product_info.php/products_id/2113. Pristop: 20. 6. 2016)

A deželnozborska politika se (kljub deželnozborski volilni reformi leta 1883)²⁷² tudi v nadaljevanju ni kaj dosti spremenila. Ker so slovenski poslanci menili, da ni upanja, da bi Slovenci v Gradcu kaj dosegli, so sredi proračunske debate konec leta 1884 zapustili deželni zbor, češ da raje gredo, kot pa da so tam zaman.²⁷³ Tudi v naslednjih letih so večkrat pokazali svoje neza-

271 Troger, *Der steirische Landtag*, str. 2–6.

272 Cvirn, *Deželnozborska volilna reforma na Štajerskem*, str. 345–352.

273 Uratnik, *Wahlrechtsreform*, str. 117; Marko-Stöckl, *Der steiermärkische Landtag*, str. 1698.

dovoljstvo z deželnozborsko usmeritvijo, na prelomu stoletja pa so radikalizirali svoj nastop z geslom »proč od Gradca«. Sprva je geslo pomenilo, da od Gradca (deželnozborske politike) ne morejo ničesar pričakovati, v nadaljevanju pa se je okrog njega osredinila politika, ki je za Spodnjo Štajersko zahtevala posebno politično in gospodarsko osamosvojitve.²⁷⁴ Zaradi nevzdržnih razmer (npr. »sponzoriranje« nemških nacionalnih društev iz deželnega proračuna, zavračanje slovenskih predlogov) so še večkrat odgovorili z deželnozborsko abstinenco, s številnimi interpelacijami, od februarja 1910 do jeseni 1913 pa z dolgotrajno obstrukcijo, ki je (z izjemo kratkih presledkov) popolnoma ohromila delovanje deželnega zbora.²⁷⁵

Kljub temu da je slovenska politika skušala dobiti nekaj vpljave tudi v Gradcu, je bil njihov trud povsem zaman. Ostrina nacionalnih odnosov je bila od preloma stoletja naprej izredna, zato je nemška večina vsak slovenski korak že v kali zatrla. Spodnja Štajerska je pač morala priznati »premoč« ostali Štajerski, a tudi v »spodnji deželi« so nemški nacionalci (in preostali nemški liberalci) bolj ali manj imeli »vse pod nadzorom«.

274 Prim. Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 114.

275 O štajerskem deželnem zboru glej več Marko-Stöckl, *Die Entwicklung*, str. 197–313; isti, *Der steiermärkische Landtag*, str. 1683–1718; prim. prav tam, str. 160–168.

NACIONALNA HOMOGENIZACIJA

Ne glede na številne »čeri« so slovenski uspehi potrjevali, da so štajerski Slovenci šli v pravo smer. Nemška stran tega nikakor ni spregledala, temveč je hitro radikalizirala svoj politični nastop. Če je leta 1890 v Celju že prišlo do fizičnih obračunov med slovenskimi Sokoli in nemškimi člani Südmarke, ki so (ne po naključju) zborovali prav v tistih dneh, ko je bil ustanovljen celjski Sokol,²⁷⁶ se je nova nemška politika občutila tudi pri popisu prebivalstva. Nacionalno naravnana politika je v desetletju pripeljala do tega, da so nemške obrambne organizacije opazno vplivale na končne rezultate. Če je na Spodnjem Štajerskem leta 1880 štetje po občevalnem jeziku pokazalo 67 % Nemcev in nekaj več kot 32 % Slovencev, je delež prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom po naslednjem štetju nazadoval v skoraj vseh okrajih. Največji padec slovenskega občevalnega jezika je bil najbolj viden seveda tam, kjer je bila organizacija nemške strani pred popisom najizrazitejša. V Celju je tako delež prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom padel s 36 % na 26 %, kar je bila glavna zasluga celjskega Nemškega društva, ki je pred štetjem od vseh Celjanov zahtevalo, da v rubriko »občevalni jezik« vpišejo »deutsch«.²⁷⁷ Nemška stran se je dobro zavedala sloven-

²⁷⁶ Čuček, *Uspehi*, str. 235–247.

²⁷⁷ Cvirn, Studen, Etnična (nacionalna) struktura mest, str. 119; prim. Special-Orts-Repertorium von Steiermark, 1893, str. 1.

skega »prodora« in poskušala s tem manevrom (vsaj na papirju) znižati število (več ali manj že nacionalno »osveščenega«) slovenskega prebivalstva.

Toda ne glede na to je agilnost celjskih Slovencev (predvsem Ivana Dečka in Josipa Serneca) v začetku devetdesetih let postala več kot očitna.²⁷⁸ Po sokolskem društvu, ki je leta 1890 postalo eno izmed središč družabnega in narodnega življenja v mestu, so dobili (po prihodu ljubljanskega podjetnika Dragotina Hribarja) še koncesijo za Zvezno tiskarno, ki je maja 1891 pričela izdajati slovenski časopis *Domovina*. Ta je kmalu postal eden pomembnejših spodnještajerskih časnikov²⁷⁹ in hitro ugotavljal, da so Slovenci v Celju in okolici »v *poslednjem času res zelo napredovali*«. ²⁸⁰ Vse to je popolnoma zaostriло nacionalne odnose v mestu, na drugi strani pa sprožilo homogenizacijo (nemške in slovenske) nacionalne politike na Spodnjem Štajerskem. Spodnještajersko nemštvo se je zavzemalo za ustanovitev nove nemško-nacionalne stranke (nastala bi iz Nemškonacionalnega združenja), ki bi vodila izključno nacionalno politiko in iz Cislajtanije naredila »nemško Avstrijo«. ²⁸¹ Med mladino so se pojavljala bolj ekstremna stališča, ki so pod Schönererjevimi vplivom zastopala vsenemške in antisemitske pozicije (in si prizadevala za radikalnejše prijeme proti Slovincem). Glavni protagonist schönerejanske politike je postal mariborski odvetnik Eduard Glantschnigg (decembra 1892 je postal načelnik Društva nemških nacionalcev na Štajerskem), toda njegov krog je ostal zelo omejen. Na drugi strani so zaradi silovite nemške »obrambe« Slovenci nastopali vseskozi slogaško, strankarski boji pa so bili potisnjeni v ozadje. »Program« nacionalne homogenizacije se je na slovenski strani pokazal že na prvem slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani leta 1892,²⁸² medtem pa

278 Prim. Suppan, *Die Untersteiermark, Krain und das Küstenland*, str. 327; Cvirn, *Urbanizacija ter njeni vplivi*, str. 304.

279 Cvirn, *Josip Sernec*, str. 131; prim. Cvirn, *Gospodarska politika celjske občine*, str. 437–438; Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 10.

280 *Domovina*, 16. 5. 1891.

281 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 159–160.

282 Prim. Cvirn, *Josip Sernec*, str. 135–136; Pančur, *Nastanek političnih strank*, str. 33–34.

so tudi Nemci skoncentrirali svoje sile in se namesto vsenemške in antisemitske politike zavzeli za politiko popolne solidarnosti spodnještajerskega nemštva. Nekoliko samosvoja politika, usmerjena k preseganju nemških »razprtij« in enotnemu nastopanju na nacionalni podlagi, je julija 1893 privedla do nemškega »Parteitaga«, ki so se ga udeležili skoraj vsi vodilni štajerski politiki (na shodu so sprejeli t. i. Celjski program, v katerem so se zavzeli za varovanje in pospeševanje nemštva, dalje za nemščino kot uradni in državni jezik, deželnemu zboru pa »naložili« varovanje nemške uprave in zahtevali pospešeno ustanavljanje nemških šol po mestih in trgih na Spodnjem Štajerskem).²⁸³

Slovenski časopis Domovina se je hitro uveljavil med celjskimi Slovenci.

(Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.

si, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-NGDASDIW?query=%27keywords%3ddomovina%27&pageSize=25&sortDir=ASC&sort=date&fyear=1891>. Pristop: 20. 6. 2016)

283 Prim. *Südsteirische Post*, 12. 4. 1893; Nemci in Maribor, str. 48.

Seveda je bila homogenizacija vidna tudi v gospodarski in finančni politiki (predvsem mestnih) občin. V Celju (pa tudi v ostalih spodnještajerskih nemških »trdnjavah«) se je pričela od konca osemdesetih let občinska politika (zaradi vse večjih slovenskih uspehov) tozadevno bistveno spreminjati. Po ustanovitvi Južnoštajerske hranilnice so celjski Nemci vse bolj radikalno reagirali na slovenske pridobitve, kar je škodilo ekonomskim koristim občine kot celote. Od devetdesetih let naprej je bila tako glavna značilnost občinske gospodarske in finančne politike načrtno in vsestransko zaviranje slovenskega napredka v mestu (pri tem si je občina pomagala z raznimi administrativni ukrepi in vplivanjem na nadrejene instance kakor tudi z davčno politiko, podporo mestne hranilnice in različnih obrambnih organizacij).²⁸⁴ Ko je kljub nasprotovanju celjske mestne občine Zvezi slovenskih posojilnic uspelo leta 1890 dobiti koncesijo za tiskarno in licenco za trgovino s papirjem, je »vodja« obeh obratov, Dragotin Hribar, junija 1894 zaprosil celjsko mestno občino še za podelitev knjigotrške koncesije, saj je bila potreba po slovenski knjigarni čedalje večja. Kljub podpori okrajnih zastopov Celja, Vranskega in Šoštanja je celjski občinski zastop (v začetku septembra pa še štajersko namestništvo) njegovo prošnjo zavrnil, češ da v Celju že obstajata dve (nemški) knjigarni, ki da prodajata tudi slovenske knjige, Hribar pa da nima potrebne izobrazbe (kljub temu da je imel vsaj takšno izobrazbo kot ostali celjski knjigotržci). Hribar se je pritožil na notranje ministrstvo, vendar to njegovih argumentov ni upoštevalo in je pritrdilo odločbi namestništva.²⁸⁵ Vsa paleta zaviralnih ukrepov celjske me-

284 Cvirn, *Gospodarska politika*, str. 437.

285 Čeprav se je akcija za pridobitev knjigotrške koncesije za nekaj let ustavila, je Hribar skušal prodajati slovenske knjige in revije kar v svoji papirnici, mestni urad pa mu je vsake toliko poslal policijsko intervencijo. Boj za slovensko knjigarno se je ponovno razplamtel čez nekaj let, ko se je koncesija za tiskarno in licenca za papirnico leta 1908 prenesla na novoustanovljeno zadrugo Narodno založbo (ta je morala za izvajanje svoje dejavnosti zaprositi tudi za pridobitev knjigotrške koncesije). S podobnimi razlogi kot Dragotin Hribar je predsednik založbe (in spodnještajerski liberalce) Vekoslav Kukovec prošnjo poslal na štajersko namestništvo, ki je po slabem letu dni slovensko zahtevo zavrnilo. Na to odločbo se je Kukovec pritožil na ministrstvo za trgovino, ki pa je sredi leta 1909 potrdilo razsodbo namestništva. Naslednje leto se je zadeve ponovno lotil Karel Goričar,

stne občine pa je prišla najbolj do izraza ob gradnji celjskega Narodnega doma.²⁸⁶ Leta 1891 je Ivanu Dečku v imenu celjske posojilnice uspelo kupiti Reitterjevo zemljišče na vogalu Ljubljanske ulice in Jožefovega trga, kjer je posojilnica nameravala zgraditi Narodni dom.²⁸⁷ Celjski občinski odbor je takoj pokupil vse proste parcele v mestu, sočasno pa sklenil zgraditi novo cesto od mesta do Otoka (Villenviertel) prav prek Reitterjevega zemljišča. Še preden pa je občini uspelo vrisati nameravano cesto v mestni urbanistični načrt, se je posojilnica pritožila na štajerski deželni odbor in ta je sklep občinskega odbora razveljavil. Po začetnih ovirah so gradbena dela leta 1895 stekla, toda občinski odbor se je očitno odločil »nagajati« slovenski strani. V nasprotju z določili mestnega mitninskega reda, da lahko občinski odbor v določenih primerih (visoka predračunska vrednost stavbe) stranke oprosti plačevanja mitnine, je občinski odbor na prošnjo za oprostitev plačevanja mitnine za gradbeni material sprejel sklep, da je treba za vsak voz plačati polovično mitnino. Slovenska stran se je pritožila na štajersko namestništvo, to pa je zavrnilo zahteve posojilnice, češ da je občina ravnala zakonito. Tudi notranje ministrstvo je v nadaljevanju zavrnilo rekurz posojilnice in potrdilo sklep mestne občine, vse to pa je gradnjo za nekaj tisoč goldinarjev podražilo.²⁸⁸ Medtem je posojilnica dobila negativni odgovor tudi na prošnjo glede koncesije za restavracijo v pritličnih prostorih Narodnega doma (češ da lokalne razmere ne dovoljujejo odprtja novega lokala). Po zavrjnjeni pritožbi na namestništvo je novo prošnjo za koncesijo premeteno vložila celjska čitalnica in jo tik pred slavnostno otvoritvijo Narodnega doma (leta 1897) tudi dobila.²⁸⁹

ki prav tako ni imel uspeha. Celjski občinski odbor je sredi leta 1910 sprejel sklep, da se slovenska knjigarna v mestu ne sme ustanoviti. Vse do maja 1914, ko jim je končno uspelo, je štajersko namestništvo na podlagi tega sklepa zavračalo vloge, ki so jih pošiljali Goričar, založba in drugi zavzeti podjetniki. Prav tam, str. 437–440.

286 O narodnih domovih (Ptuj, Celje, Maribor) glej več Šuligoj, Ptujška čitalnica, str. 121–131; Goropevšek, Stoletje, str. 59–65; Stavbar, Narodni dom, str. 95–104.

287 Prim. Čuček, Politična dejavnost Ivana Dečka, str. 36.

288 Cvirn, Gospodarska politika, str. 441.

289 Prav tam, str. 442.

Postavljanje raznih jezikovnih »barier« (kljub sprejeti jezikovni naredbi za Celje, ki je uzakonila slovenščino kot zunanji občevalni jezik celjskega mestnega urada),²⁹⁰ zaviranje slovenskega napredka v mestu in agresivna občinska politika krepitve nemškega posestnega stanja (gradnja novih ljudskih šol z nemškim učnim jezikom, gradnja Nemške hiše, podpiranje nemško-nacionalnih društev in organizacij) so od devetdesetih let naprej občino spravljali v vedno težji finančni položaj, saj je občina namesto ekonomsko pogosto razmišljala povsem nacionalno. Iz neugodne situacije si je občinski odbor poskušal pomagati z najemanjem posojil in sprejemanjem podpor nemških obrambnih organizacij, ne pa z usklajevanjem občinskih investicij s finančnimi zmožnostmi občine. Vse to se je kazalo ne le v prenapeti davčni politiki občine, temveč tudi v njeni protislovenski naravnosti.²⁹¹

* * *

V devetdesetih letih se je pričela počasi uveljavljati tudi spodnještajerska socialdemokracija, ki je kljub svojemu (večinoma nadnacionalnemu) delovanju posegala v nemško-slovenski nacionalni »spopad«. V osemdesetih letih je bila še razmeroma neznameniten politični faktor. Kljub krizi avstrijskega delavskega gibanja v sedemdesetih in osemdesetih letih (delovanje delavskih društev je bilo v razsulu, poostren je bil pritisk oblasti, številna društva so bila razpuščena, ostalim pa je bilo delovanje močno oteženo)²⁹² sta bili na Spodnjem Štajerskem v letih 1883/84 dve rudarski stavki (Hrastnik), v Mariboru, centru spodnještajerske socialdemokracije, pa je sredi leta 1885 izšlo sedem številčk lista Arbeit. Toda po vladnih »ukrepih« je bilo mariborsko Delavsko izobraževalno društvo maja 1886 razpuščeno, delavsko

290 Več glej Cvirn, Jezikovna politika, str. 201–205; prim. tudi Moll, *Kein Burgfrieden*, str. 114–118.

291 Cvirn, *Gospodarska politika*, str. 443.

292 Rozman, *Delavsko gibanje na Slovenskem*, str. 119; prim. Schmidlechner, *Die steirischen Arbeiter*, str. 259–294.

gibanje pa je na Spodnjem Štajerskem ponovno »zadihalo« šele po kongresu v Hainfeldu (sprva je bilo ustanovljeno društvo v Mariboru, nato pa v Celju in v Trbovljah).²⁹³ Povečana aktivnost se je pokazala že leta 1889, ko je izbruhnila množična stavka v Trbovljah, Zagorju in Hrastniku, delavski nemiri in izgredi pa so spremljali tudi prvomajsko praznovanje leta 1890. V začetku leta 1892 je v Zasavju izbruhnila še druga večja (tritedenska) stavka.²⁹⁴

293 Rozman, *Socialistično gibanje*, str. 88–96; Rozman, *Socialistično delavsko gibanje*, str. 73–83.

294 Rozman, *Delavsko gibanje na Slovenskem*, str. 123; isti, *Socialistično delavsko gibanje*, str. 203–205, 239–240; Rozman, Stiplovšek, *Prve rudarske stavke*, str. 6–10, 16–20.

DOKONČEN MEDNACIONALNI RAZKOL

Zahteve po demokratizaciji volilnega sistema (oziroma po splošni volilni pravici) so se na začetku devetdesetih let okrepile. Taaffe je bil sprva indiferenten do zahtev, toda zaradi šibke podpore v parlamentu se je jeseni 1893 odločil za temeljito spremembo volilnega sistema. Njegov predlog volilne reforme je še vedno ohranjal kurijalni sistem, predvideval pa je znižanje davčnega cenusa (kakaršen koli znesek direktnih davkov) v kmečki in mestni kuriji, s čimer bi se volilna pravica razširila s 15 na 34 % moškega prebivalstva. Toda reforma ni padla na plodna tla.²⁹⁵ Njegov naslednik knez Windisch-Graetz je že konec leta 1893 napovedal volilno reformo, ki je predvidevala ukinitve kurijalnega sistema in davčnega cenusa. A njegov predlog, ki ga je konec februarja 1894 predstavil v poslanski zbornici, je zgolj vpeljeval peto (oziroma splošno) kurijo, v kateri bi dobili volilno pravico vsi pisмени polnoletni avstrijski državljani, ki vsaj šest mesecev bivajo v volilnem okraju. Ker pa je vlada leta 1895 padla zaradi celjskega gimnazijskega vprašanja, je reformo leta 1896 uspelo realizirati Badenijevi vladi (predlog je predvideval 72-člansko peto kurijo, izvoljeno na podlagi splošne moške volilne pravice; volilno pravico je dobil polnoletni državljan, ki je

²⁹⁵ Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 240; prim. Rumpler, *Im Vorfeld des allgemeinen Wahlrechtes*, str. 711; Jenks, *The Austrian Electoral Reform*, str. 20–22.

vsaj šest mesecev prebival v volilnem okraju, ne glede na to, ali je že imel volilno pravico v kateri izmed ostalih štirih kurij; s tem je vlada skušala pomiriti nasprotnike splošne volilne pravice).²⁹⁶

Na Slovenskem je medtem nacionalizem dokončno definiral prebivalstvo po nacionalnem (na Kranjskem tudi po ideološkem) ključu. Slovensko opredeljeno prebivalstvo je bolj ali manj »osvojilo« idejo povezanosti z enako mislečim prebivalstvom ostalih »slovenskih« dežel (k temu je pripomogla predvsem premišljena zastavljena slovenska politika). Nacionalna (slovenska) mobilizacija prebivalstva je bila več kot uspešna, medtem ko je nemška stran ostala »ujeta« za mestne oziroma nekatere trške »zidove« (kljub temu pa se je tudi sama opredelila nemško nacionalno).

Nastanek modernih političnih strank je odpiral novo polje v dojemanju demokratičnih tendenc in »svobodne« svetovnonazorske usmeritve (ki je pod slogaškim »skupnim imenovalcem« sicer obstajala že prej). Na Kranjskem se je po nastanku katoliških političnih društev oblikovala široko razvejena katoliška politična organizacija, ki se je pred volitvami v kranjski deželni zbor leta 1895 preimenovala v Katoliško narodno stranko.²⁹⁷ Liberalci so leta 1894 ustanovili Narodno stranko.²⁹⁸ (Obe stranki sta se hitro »opremili« z vso potrebno strankarsko infrastrukturo). Znotraj katoliškega tabora je postajala vse vplivnejša tudi mlada generacija krščanskih socialcev.²⁹⁹ Po prvem slovenskem katoliškem shodu je katoliški tabor hotel prežeti celotno družbo s katoliškimi načeli. Ker je kmečko prebivalstvo sestavljalo večino slovenskega prebivalstva, je bil ob širitvi volilne pravice postavljen temelj za vse večje volilne uspehe katoliškega tabora. Ta si je zaradi strahu pred širjenjem socialdemokracije prizadeval razširiti svoj vpliv tudi med delavstvom (v okviru političnih in izobraževalnih društev), toda tudi po ustanovitvi Jugoslovanske socialdemokratske stranke leta 1896 socialdemokracija zaradi

296 Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 240–241.

297 Prim. *Slovenec*, 26. 11. 1895.

298 Prim. *Slovenski narod*, 1. 12. 1894.

299 Prim. Melik, *Pomen Kreka*, str. 629–636.

majhne volilne baze (predvsem delavci v industrijskih obratih) ni dosegala pomembnejših uspehov.³⁰⁰ Ne glede na to so bili sredi devetdesetih let v kranjski slovenski politiki formirani bloki vseh treh idejno-političnih usmeritev, Kranjska (z Ljubljano) pa je že zavzemala osrednjo (slovensko) vlogo.

Če je bil na Kranjskem, ki je bila na prelomu stoletja tako rekoč slovenska deželna (delež Nemcev je v Ljubljani vseskozi upadal, slovenska stran pa je popolnoma obvladovala tudi mestno kurijo),³⁰¹ problem občevalnega jezika pri popisih prebivalstva sicer manj problematičen kot v jezikovno mešanih deželah,³⁰² so dnevno politiko vse bolj zaznamovali odnosi in trenja znotraj slovenske strani. Katoliški tabor je na kranjskih deželnozborskih volitvah leta 1895 popolnoma porazil liberalce, ki so jim ostali le še mandati v mestih.³⁰³ Ker pa nobena slovenska stranka ni imela večine, sloga pa ni bila več mogoča, so se liberalci povezali z nemškimi veleposestniki (nemško-liberalna naveza se je obdržala do leta 1908).³⁰⁴ Vzporedno s tem je slovenska politika po silovitem nemškem odzivu na Badenijeve jezikovne naredbe za Češko in Moravsko (leta 1897)³⁰⁵ ugotovila, da se je čas iskanja zaveznikov med nemškimi konservativci v državnem zboru končal.³⁰⁶ Kljub temu da sta obe strani podprli zahtevo po narodni avtonomiji in marca 1898 podpisali sporazum o spravi, je bil ta hitro pozabljen, ker je ogrožal povezovanje liberalcev z nemškimi veleposestniki. V katoliški stranki so se v tem ozračju oprli na idejo o tesnejšem povezovanju s Hrvati, ki je tradicionalno sicer izvirala iz liberalnega tabora.³⁰⁷ Liberalci, ki so se zbal za svoje vodilno mesto pri navezovanju stikov s hrvaškimi strankami, so katoliški nastop

300 Pančur, Nastanek političnih strank, str. 32–36; isti, Nacionalni spori, str. 37.

301 Pančur, Nastanek političnih strank, str. 32–36; isti, Nacionalni spori, str. 37; Melik, O razvoju slovenske nacionalnopolitične zavesti, str. 210–212.

302 Prim. Brix, *Die Umgangssprachen in Altösterreich*, str. 177–182; Melik, O razvoju slovenske nacionalnopolitične zavesti, str. 208–209.

303 Prim. *Slovenski narod*, 9. 12. 1895.

304 Pančur, Delovanje slovenskih strank, str. 39.

305 Prim. Cvirn, *Želimo biti*, str. 63–66.

306 Prim. *Slovenski narod*, 18. 9. 1897.

307 Prim. *Slovenski narod*, 7. 4. 1897.

(na Trsatu) zavrnilo. Kljub temu da je katoliški tabor za svoj cilj razglašal »krščansko zvezo avstrijskih narodov«, pa je po Binkoštnem programu (maja 1899)³⁰⁸ spoznal, da vrnitve več ni. Slovensko-hrvaška vzajemnost in zблиževanje z njimi sta postala politična vsakdanjost. Toda po reški resoluciji, ki so jo oktobra 1905 sprejele skoraj vse hrvaške stranke, se je slovenska politika znašla povsem osamljena.³⁰⁹ V nasprotju z enotnostjo Katoliške narodne stranke so se vrste liberalcev vse bolj drobile.³¹⁰ Ker je liberalna stranka po letu 1906 nasprotovala volilni reformi v korist nižjim družbenim slojem in namenjala pozornost predvsem nacionalnemu vprašanju, ni pa imela oblikovanega gospodarskega in socialnega programa, je nižje sloje dejansko prepustila katoliški stranki, ki je z zavzetim delovanjem duhovščine (in Cerkve) vzpostavila učinkovito politično, gospodarsko, socialno in družbeno organizacijo.³¹¹

Na Koroškem je slovenska stran doživljala pravi politični polom.³¹² Delež slovenskih volivcev je upadal tudi v velikovškem volilnem okraju. Nemška premoč pa ni bila le posledica gospodarske odvisnosti koroških Slovencev, temveč tudi nepripravljenosti slovenske stranke na Koroškem na širjenje volilne pravice. Tudi v Istri se razmere zaradi italijanskega pritiska niso izboljšale.³¹³ Kljub temu se je boj za uporabo obeh jezikov nadaljeval. Prvi vrhunec nacionalnega trenja se je zgodil leta 1894, ko je pravosodno ministrstvo izdalo odlok o postavitvi dvojezičnih napisov na sodiščih v jezikovno mešanih območjih. Namera vlade, ki je dala Slovincem in Hrvatom v Istri dodatnega elana, je naletela na ostre proteste italijanske strani. Ob odkriti podpori istrskih občin so dosegli preklic odloka (dvojezični

308 Prim. Cvirn, *Želimo biti*, str. 71.

309 Vodopivec, *Jugoslovanska ideja in jugoslovansko gibanje*, str. 43–47; več o tem glej Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma*, str. 211–247; prim. *Slovenski narod*, 12. 10., 2. 12. 1905.

310 Pančur, *Delovanje slovenskih strank*, str. 39; prim. Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 99–105.

311 Prim. npr. *Slovenski narod*, 12. 11. 1906.

312 Pleterski, *Narodna in politična zavest*, str. 212–213.

313 Pirjevec, *Socialni in nacionalni problemi v Trstu*, str. 22; Novak, Zwitter, *Oko Trsta*, str. 277.

napisi so ostali le v Piranu).³¹⁴ Po zaslugi društva Edinost so se slovenski delavci v Trstu od leta 1896 aktivno vključevali v Jugoslovansko socialdemokratsko stranko in ne v italijanska delavska združenja (vloga društva se je dodatno okrepila leta 1905, ko je pod njegovim okriljem začela delovati Narodna delavska organizacija).³¹⁵ Od leta 1897 so v Trstu delovale tri stranke (italijanska liberalna, slovenska nacionalna in socialdemokratska).³¹⁶ Kljub politični prevladi Italijanov se je slovenska stran v mestu nacionalno (predvsem na kulturnem področju) vse bolj uveljavljala.³¹⁷ V drugih mestih slovenske Istre (Koper, Izola, Piran) so popolnoma prevladovali Italijani, ki so okrepili svoj pritisk. V okolici Izole je imelo po popisu leta 1880 slovensko prebivalstvo večino, že pri naslednjem popisu pa se je tehničnica prevesila na italijansko stran.³¹⁸ Šele pred prvo svetovno vojno so Slovenci ponovno dosegli večino.³¹⁹

V Gorici so se na prelomu stoletja odnosi z Italijani povsem zaostri in spremenili v prave nacionalne boje. Istrski poslanec Vjekoslav Spinčić je že marca 1893 v državnem zboru opozoril na načrtne italijanske akcije, ko so skušali prek Lege Nazionale z ustanavljanjem italijanskih šol in vrtcev okoli mesta ustvariti zaščitni italijanski obroč. Italijanski pritisk se je še posebej občutil na državnozbornih volitvah leta 1897, ko sta »slovenske barve« na Goriškem zastopala zgolj Anton Gregorčič in Alfred Coronini.³²⁰ Kljub temu da je slovenska politika v devetdesetih letih tozadevno zastopala slogaško usmeritev, je postajala politična polarizacija vse očitnejša. Ko pa je bil leta 1897 za goriškega nadškofa imenovan Jakob Missia, so se stvari odvile veliko hitreje. Z »nalogo«, da razcepi liberalni tabor, je povzročil, da je že sredi naslednjega leta goriška sloga razpadla, namesto nje

314 Prim. Černigoj, *Boj za dvojezične napise v Istri*, str. 69–86.

315 Pirjevec, *Socialni in nacionalni problemi v Trstu*, str. 24.

316 Melik, *O razvoju slovenske nacionalnopolitične zavesti*, str. 218.

317 Prim. Gombač, *Trst in Slovenstvo*, str. 96–101.

318 Prim. *Edinost*, 4. 10. 1890.

319 Melik, *O razvoju slovenske nacionalnopolitične zavesti*, str. 219.

320 Prim. *Soča*, 5. 3. 1897; *Edinost*, 3. 3. 1897.

pa sta se oblikovala dva povsem ločena politična tabora.³²¹ Na drugi strani pa so k politični pluralizaciji pripomogli tudi slovenski gospodarski uspehi, zaradi katerih so se (ob Italijanih) počutili vse bolj ogrožene tudi goriški Nemci.³²²

* * *

Zaradi nacionalne mobilizacije večine prebivalstva so se v drugi polovici devetdesetih let nacionalni odnosi na Spodnjem Štajerskem popolnoma zaostri. Olja na ogenj je prilila ustanovitev slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji leta 1895, kar je sprožilo ostre reakcije med celotnim nemštvom v monarhiji.³²³ Zaradi slovenskih uspehov je politiko najbolj radikaliziralo celjsko nemštvo (mariborski in ptujski Nemci so delovali bolj taktično), kar je še dodatno poslabšalo nacionalne razmere v mestu. Po Badenijevih naredbah pa je spodnještajersko nemštvo (dokončno in brez izjeme) »bučno« odgovorilo na vsako slovensko »akcijo« in prisegalo le še na nacionalni radikalizem. Večinoma je simpatiziralo z Nemško ljudsko stranko (na prelomu stoletja z radikalnim štajerskim krilom), del pa z vsenemško Schönererjevo stranko.³²⁴ Nove manifestacije spodnještajerskega (celjskega) nemštva so se pojavile ob otvoritvi celjskega Narodnega doma avgusta 1897.³²⁵ Celjski opat Franc Ogradi je zaradi slovenskega prepričanja doživel javne proteste pred opatijsko palačo (za nameček se mu iz celjskega okrajnega glavarstva ali celjske občine za to ni nihče opravičil).³²⁶ V nemškem nacionalnem duhu se je odzvalo tudi nemško veteransko društvo v Konjicah, ko je ob proslavi cesarjevega rojstnega dne v svojem mimohodu čez trg nagovarjalo dijake, da so kričali in

321 Prim. Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 242–248.

322 Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 317–335.

323 Prim. Cvirn, Celjsko gimnazijsko vprašanje, str. 102–111; Schmid, *Kampf um das Deutschtum*, str. 224–234.

324 Več o tem glej Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 170–241; za mariborske Nemce glej tudi Rozman, *Politično življenje Nemcev v Mariboru*, str. 52.

325 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 26-2384/1897.

326 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 8-3128/1897, 8-3190/1897.

jodlali, med drugim pa vpili »*Hoch, Pereat, Heil und Sieg, den Windischen den Strick, hoch Bismarck*«. ³²⁷ Provokacijo sta si privoščila tudi celjska državnozborska kandidata Josef Pommer in Karl Hermann Wolf, ki sta pred volitvami leta 1897 priredila v Celju volilni shod, na katerem ni manjkalo nemškega pobalinstva in napadov na ljudsko šolo v celjski okoliški občini ter na celjski Narodni dom. ³²⁸ Med mariborskim nemštvom se je v tem času močno okrepilo (vse)nemško čustvovanje. ³²⁹ Zaradi takšne nemške politike je slovenska stran (poslanec Lavoslav Gregorčič) v državnem zboru vložila interpelacijo glede jezikovne enakopravnosti na Spodnjem Štajerskem in na Koroškem (češ da oblasti pošiljajo uradne zaznamke le v nemščini). ³³⁰ Kljub temu da je tudi na vseslovenskem shodu v Ljubljani (septembra 1897) zadeva prišla na dnevni red, ³³¹ to ni kaj dosti zaleglo. Nemška stran je preprosto imela mnogo boljše »izhodišče« v nacionalnem boju (kar je tudi s pridom izkoriščala), nemško-slovenska nasprotja pa so obstajala na vsakem koraku. (Ko se je npr. aprila 1898 slovenska družba iz Maribora odpravila na izlet v Ruše in zvečer posedala v gostilni Johanna Pinteriča, je podobna družba mariborskih Nemcev zavila v gostilno Katarine Glaser v Smolniku. Ob desetih zvečer sta se obe družbi srečali na železniški postaji; prvi so prepevali slovenske pesmi, medtem ko so drugi odgovorili s pesmijo *Wacht am Rhein*. Oboji so se, podkrepljeni z žlahtno kapljico, obmetavali s sočnimi psovki in pljuvanjem, na koncu pa je bil eden izmed članov nemške družbe tudi fizično napaden (s popotno palico), medtem ko je vstopal na vlak.) ³³² Pred prelomom stoletja so spodnještajerski Nemci (sicer z določeno rezervo) podprli tudi (sprva politično in nacionalno) pročodrimsko gibanje, češ da je akcija za prestopanje v protestantizem politično sredstvo za ohranitev nemškega naroda. ³³³

327 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 8-3219/1897.

328 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 8-3805/1897.

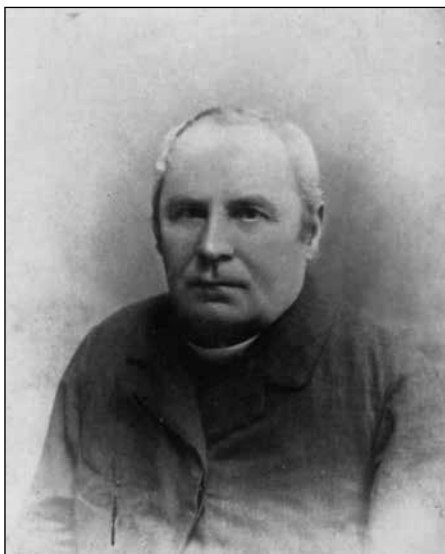
329 Rozman, *Politično življenje*, str. 53.

330 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 26-3334/1897.

331 Prim. *Slovenski gospodar*, 16. 9. 1897.

332 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 8-1113/1898.

333 Nemci in Maribor, str. 52.

Eden izmed vodilnih spodnještajerskih politikov,
teolog Lavoslav Gregorec
(GREGOREC Lavoslav, <http://www.celjskozasavski.si/osebe/gregorec-lavoslav/246/>. Pristop: 20. 6. 2016)

V nasprotju s Kranjsko, kjer se je pluralizacija političnega življenja že močno zasidrala v javnosti, so morali štajerski Slovenci postopati slogaško ter mnogo bolj taktično in previdno.³³⁴ Še posebej zato, ker so se v kolesju ostrega mednacionalnega spopada vse bolj pogosto znašle tudi lokalne (nemške) oblasti (ki so bile najbolj aktivne v Celju). Julija 1898 je Slovensko pevsko društvo obvestilo celjsko občino, da bo sredi avgusta slavnostno obhajalo 50-letnico vladanja Franca Jožefa s sprejemom gostov in slavnostnim sprevodom z zastavami skozi mesto. Toda mestni urad se ni sprijaznil s programom. Motile so ga namreč zastave, ki naj bi kalile javni red in mir.³³⁵ Dodatno je življenje v Celju »razburkal« obisk članov društva Triglav. Ko so pred

334 Baš, *Prispevki*, str. 74.

335 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 5 Ver – 2292/1898, 2328/1898.

Narodnim domom izobesili cesarske in nacionalne zastave, je občina protestirala zaradi motenja javnega reda in miru.³³⁶ Tudi slovensko celjsko Delavsko podporno društvo leta 1899 pri izletu v Levec (zaradi predvidene udeležbe sokolov) ni dobilo »zelenih luči« za sprevod skozi mesto, češ da so nacionalne razmere v Celju preostre za tako »provokacijo«.³³⁷ Podobno se je mestni urad odzval pred obiskom čeških visokošolcev v mestu avgusta 1899, ki se je sprevrgel v najhujši obračun v Celju. Zaradi napadov celjske nemške fakinaže (ta je med drugim tudi kamenjala Narodni dom in Sernečevo vilo, na kateri je razbila vse šipe) so odjeknili celo streli, ki so uresničili napoved dopisnika *Slovenskega naroda*, češ da bo tekla kri. Po neljubem dogodku je mestni urad obtožil celjske Slovence, da so krivci za panslavistične provokacije (krivi naj bi bili za posledice češkega obiska in za materialne stroške, ki jih je morala kriti občina).³³⁸ Kot po naključju pa je v naslednjih dneh v Celju zborovalo društvo Södmark, ki je moralo »obraniti« nemško nacionalno »vprašanje« na Spodnjem Štajerskem³³⁹ (proti čemur pa mestne oblasti niso imele nikakršnih zadržkov). Vse to je zgolj potrjevalo izjavo Josipa Serneca, ki je že v začetku devetdesetih let dejal, da je Celje najbolj zanikrno mesto v monarhiji, kar se nacionalnih odnosov tiče.³⁴⁰ Nacionalni radikalizaciji (ta se je kazala v vse močnejših nacionalnih izgredih) se občinske oblasti tako nikakor niso skušale izogniti, temveč so lokalno samoupravo »zlorabliale« kot mehanizem zaviranja slovenskega nacionalnega razvoja. V nacionalnih bojih je bila občinska oblast pogosto sredstvo za segregacijo občinskih prebivalcev drugih narodnosti in orodje moči za prevlado v občini (v jezikovno mešanih okrajih) z žandarmerijo in »najatimi« pretepači. Tu je politika ostala vezana

336 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 26 – 1668/1898.

337 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 5 Ver – 2228/1899.

338 Več o tem glej Studen, *Bojimo se, da bo tekla kri*, str. 1–6; prim. Cvelfar, *Z narodnim domom*, str. 13–29; Cvirn, *Politične razmere na (Spodnjem) Štajerskem*, str. 30; isti, *Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark*, str. 121–122; Studen, *Izgredi ob obisku čeških visokošolcev*, str. 339–340; prim. tudi *Slovenski gospodar*, 17. 8. 1899.

339 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 8 – 3142/1899; prim. *Deutsche Wacht*, 3. 9. 1899.

340 Cvirn, *Biser na Savinji*, str. 24.

na nacionalno homogenost in predstavljala steber nacionalne diferenciacije prebivalstva.

Nemško-slovenski odnosi na Spodnjem Štajerskem so (še posebej po Binkoštnem programu)³⁴¹ postali povsem nemogoči. Toda »ne radi tega, ker bi morda Slovenci v obče sovražili nemški narod, ampak ker nastopajo spodnještajerski Nemci v javnosti z načeli, s katerimi se slovensko ljudstvo ne bode in ne more nikdar sprijazniti«. ³⁴² Nemška stran je namreč z vsemi silami »napadala« slovenske zahteve in skušala na vsakem koraku škodovati (že dobljenim) slovenskim pridobitvam. Tako je mestna občina Celje objavila cesarjevo zahvalo ob njegovi 70-letnici zgolj v nemškem jeziku, čeprav bi morala upoštevati tudi slovenščino. Društvo Naprej je v ta namen protestiralo pri namestništvu, ki je slovenski pritožbi ugodilo. ³⁴³ Mestni urad se je na to hitro odzval in zatrdil, da bo upošteval oba jezika. ³⁴⁴ Toda takšne obljube so vse prevečkrat pokazale na dvoličnost celjske (nemške) oblasti, ki je na eni strani nastopala proti Slovincem, na drugi strani pa povsem brez krinke favorizirala nemško stran. Brežiški Nemci so npr. leta 1900 zahtevali protokol seje okrajnega zastopa zgolj v nemščini (kar jim sicer ni uspelo), njihov glavni namen pa je bil »zrušiti« (slovenski) okrajni zastop, s čimer so sprožili precej vroče krvi. ³⁴⁵ Nemški pritisk se je čutil tudi pri popisu prebivalstva leta 1900. Slovenska stran je vestno pozivala prebivalstvo pred pastmi občevalnega jezika, ³⁴⁶ nemško časopisje pa je svarilo pred »umetno« krepitvijo Slovencev in na vse kriplje pozivalo spodnještajerske Nemce (in tudi Slovence), naj se ne ozirajo

341 Po Badenijevih jezikovnih naredbah je v državnem zboru prišlo do številnih trenj glede ureditve jezikovnega vprašanja. Thunova vlada je v začetku leta 1898 spodbudila veliko jezikovno razpravo, ki pa (zaradi nemške obstrukcije) na koncu ni prinesla zelenih rezultatov. Namesto tega je prišlo do (nemškega) Binkoštnega programa, na drugi strani pa je Lavoslav Gregorčič v državnem zboru (na podlagi ideje o narodni avtonomiji) predal osnutek »jezikovnega zakona za zaščito nacionalnih manjšin« (ki pa ni bil deležen ustrezne pozornosti). Prim. Cvirn, *Želimo biti*, str. 69–78.

342 *Slovenski gospodar*, 19. 7. 1900.

343 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 18 – 2612/1900 (liegt bei 18 – 2281/1898).

344 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 18 – 2659/1900.

345 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 22b – 4208/1900.

346 *Slovenski gospodar*, 27. 12. 1900.

na agitacijo slovenske strani, temveč da naj brez sramu vpišejo nemški občevalni jezik.³⁴⁷ Še več. Celjski nemški list je »trobil«, da je od rezultatov popisa odvisna nadaljnja »usoda« spodnještajerskih Nemcev.³⁴⁸ Seveda se je dopisnik predobro zavedal središčne vloge Celja na Spodnjem Štajerskem, zato Nemci mesta ob Savinji (kjer so imeli Slovenci zaradi premetene politike in dobrega strateškega položaja največ možnosti za uspeh) nikakor niso prepuščali naključju, temveč so postopali precej preudarno in tudi pri popisu prebivalstva povečevali (navidezno) prisotnost nemštva v mestu.³⁴⁹

Kljub temu da so celjski in ptujski Nemci po prelomu stoletja podprli Nemško ljudsko stranko (leta 1901 je zmagala na državnozborskih volitvah), mariborski Nemci pa so zaradi njene premalo radikalne politike simpatizirali z Georgom Schönererjem (v Mariboru je postajal vse bolj popularen tudi Karl Hermann Wolf s svojo radikalno stranko),³⁵⁰ nemška politična razhajanja niso pomenila otoplitve nemško-slovenskih odnosov. Ravno nasprotno. Nemški pritisk na Spodnjem Štajerskem se je zgolj okrepil in dobil še večjo ostrino.³⁵¹ Okrajna glavarstva so vse pogosteje ignorirala, da se mora primer reševati v jeziku, v katerem je bil vložen.³⁵² Slovenska državnozborska poslanca Hugo Berks in Josip Žičkar sta februarja 1902 vložila interpelacijo glede rabe slovenskega jezika pri uradovanju na Spodnjem Štajerskem. Utemeljevala sta, da se (pretežno slovensko) celjsko okrajno glavarstvo ne obnaša v skladu z zakonodajo pri poslovanju s strankami (protokoli da so le v nemščini, referenti da ne obvladajo slovensko, slovenske vloge da se prevajajo v nemščino ipd.).³⁵³ Tudi občine z nemško večino so si na vse kriplje prizadevale omejiti demonstracijo slovenske nacionalne identitete. V tem kontekstu je Slovensko pevsko društvo na Ptujju septembra

347 *Marburger Zeitung*, 15. 12. 1900.

348 *Deutsche Wacht*, 30. 12. 1900.

349 *Slovenski narod*, 29. 3. 1901.

350 Nemci in Maribor, str. 55.

351 Rozman, *Politično življenje*, str. 54.

352 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 26 – 2555/1904.

353 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 26 – 10571902.

1902 izkusilo »moč« mestne (nemške) občine, ki je prepovedala nošenja zastav in simbolov pri sprevodu skozi center.³⁵⁴ Tudi v Brežicah se občina ni strinjala s predlaganim zborovanjem Slovenskega učiteljskega društva sredi leta 1903. V pritožbi na namestništvo je utemeljevala, da naj zborujejo v Krškem ali v Novem mestu, češ da je v Brežicah večinsko prebivalstvo nemško. Namestništvo je prepoved zavrnilo in za vzdrževanje reda in miru v mestu zahtevalo orožniško asistenco.³⁵⁵ Kljub temu da so slovenski poslanci v državnem zboru (leta 1904) ponovno vložili interpelacijo proti kršitvi jezikovnih pravic,³⁵⁶ je bil njihov pri-spevek precej skromen. Nemška stran je v jezikovnem »boju« (zaradi boljšega izhodišča) ponovno izšla kot »zmagovalka«.

Ne glede na to je slovenska politika v Celju z vztrajnim pritiskom dosegla, da so se slovenska društva (in sploh slovenska prisotnost v mestu) od začetka devetdesetih let znatno pomnožila, kar je celjskim Nemcem povzročalo vse več skrbi.³⁵⁷ Že celjska gimnazija je nenehno sprožala napetosti v državnem zboru kot tudi v samem mestu.³⁵⁸ Moč slovenske stranke v mestu se je lepo pokazala na državnozbornih volitvah leta 1901, ko je v mestni kuriji Ivan Dečko za zmagovalcem Josefom Pommerjem zaostal le za 83 glasov (642 proti 725 glasov).³⁵⁹ Čeprav slovenski strani ni uspelo zmagati v mestu, so celjski Nemci z vse večjim strahom spremljali slovenski nacionalni prodor. Ko je avgusta 1905 (ob hkratni nemški proslavi) v Celju najavil manifestacijo slovenstva Ljubljanski sokol, nemških Celjanov ni pustil ravnodušnih. Čeprav jih na napovedan dan (7. avgusta) ni bilo v Celje, so se na njihov prihod temeljito pripravili. Pred železniško postajo so jih čakali dodobra razburjeni nemški srboriteži, medtem pa prepevali *Wacht am Rhein* in demonstrirali svojo nemško nacionalno identiteto. Najostrejši so za nameček napa-

354 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 5 Ver – 2800/1902.

355 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 5 Ver – 1433/1903.

356 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 26 – 1147/1904.

357 Cvirn, *Celje – izginjajoči nemški otok*, str. 58–62.

358 Prim. npr. *Slovenski gospodar*, 14. 1. 1897, 27. 3. 1902, 8. 1. 1903; prim. tudi Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 261–262.

359 Melik, *Volitve*, str. 387; Cvirn, *Celje – izginjajoči nemški otok*, str. 61–62.

dli Narodni dom in razbili nekaj šip. Kljub temu da je posredovalo orožništvo in jih razgnalo, je občina na koncu stopila v njihov bran in zanikala kakršne koli manifestacije v mestu (na kar je v pritožbi na namestništvo med drugim opozarjal odvetnik Juro Hrašovec).³⁶⁰ Čeprav so bili mariborski Nemci pred slovenskim »valom«³⁶¹ bolj varni, pa je mariborski občinski odbor 5. maja 1905 sprejel določbe k predpisom o cestnem prometu. Te so vsebovale tudi omejitve glede tabel in izveskov s slovenskimi napisi, ki so štrleli na ulico »v mestno ozračje«. S tem so poskušali zožiti prostor slovenščini in prikazati Maribor bolj nemški, kot je dejansko bil.³⁶¹

Prodorni odvetnik in politik Ivan Dečko
(DEČKO Ivan, <http://www.celjskozasavski.si/osebe/de%C4%8Dko-ivan/227/>. Pristop: 20. 6. 2016)

360 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. 8 – 2309/1905, 26 – 26/1905, 26–546/1905.

361 Nemci in Maribor, str. 47.

SPLOŠNA VOLILNA PRAVICA

Medtem je na vrata trkala uvedba splošne (moške) volilne pravice. Prvi »premik« k splošni volilni pravici je sicer naredila že reforma leta 1896, s katero so dobili volilno pravico vsi nad 24 let stari moški državljani s šestmesečnim bivanjem v isti občini. S tem so se vrata parlamenta dejansko že odprla delavstvu, toda reforma še zmeraj ni zadovoljila širših množic. Socialdemokrati, ki so leta 1897 osvojili 15 poslanskih sedežev v parlamentu, so v peti kuriji videli zgolj novo stopničko na poti k splošni volilni pravici. Razširitev volilne pravice je zaradi ohromljenega državnega zbora (obstrukcija po Badenijevih jezikovnih naredbah) podpiralo vedno več skupin, saj so videle v uvedbi splošne in enake volilne pravice sredstvo za normalizacijo političnega življenja. Ministrski predsednik Ernst Koerber je leta 1900 resno razmišljal o temeljiti razširitvi volilne pravice po poti oktroia. Njegov načrt je predvidel oblikovanje »vsedržavne stranke« (gesamtstaatliche Partei), stabilne parlamentarne koalicije, ki bi si prizadevala za vsesplošno modernizacijo države. To je želel uresničiti s pomočjo volilne reforme, ki je bila mešanica splošne moške volilne pravice in novega kurijalnega sistema, kjer bi 60 % poslancev izvolili na podlagi splošne moške volilne pravice, 40 % pa v inteligenčni kuriji in v kuriji industrije.³⁶²

362 Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 241–242; več o tem glej Ableitinger, *Ernst von Koerber*.

Kljub temu da njegov predlog ni bil sprejet, so se zahteve po uvedbi splošne in enake volilne pravice nadaljevale. Mnogi so bili prepričani, da bi demokratizacija volilnega sistema prerodila ohromljeno parlamentarno življenje, drugi so naivno razmišljali, da bi bila s tem odpravljena nacionalna nasprotja v Avstriji. Volilna reforma pa je na koncu izšla iz krize med cesarjem in madžarsko opozicijo na Ogrskem. Novi ogrski ministrski predsednik baron Geza Fejervári je namreč julija 1905 predlagal uvedbo splošne volilne pravice, s katero bi omejil moč ogrskih magnatov v parlamentu. Kljub vladnim nasprotovanjem je jeseni 1905 (predvsem zaradi odločnosti socialdemokracije) zahteva po uvedbi splošne volilne pravice tudi v Cislajtaniji postala vsesplošna.³⁶³

Toda pot nikakor ni bila enostavna. Ker je bil sprejem volilne reforme vezan na kvalificirano večino v parlamentu, so se začela dolgotrajna, več kot leto dni trajajoča pogajanja med strankami. Ministrski predsednik Gautsch je bil sicer mnenja, da bi bilo v Avstriji mogoče uvesti splošno volilno pravico le, če bi se prej rešilo nacionalno vprašanje. Toda zaradi številnih demonstracij po večjih mestih monarhije (zaradi obljube ruskega carja o razširitvi volilne pravice v dumo) se je cesar odločil za razpravo v državnem zboru o morebitni volilni reformi. Ker pa demonstracije niso prenehale, je Gautsch napovedal pripravo osnutka zakona (kjer je uvedba splošne moške volilne pravice v javnosti naletela na vsesplošno odobravanje). Za uvedbo splošne in enake volilne pravice so se poleg socialdemokratov in krščanskih socialcev zavzemali zlasti Slovani (z delno izjemo Poljakov, ki so se bali povečane moči Rutencev), proti enaki volilni pravici pa so bile zlasti nemške nacionalne (liberalne) stranke, ki so se bale izgube svoje politične prevlade.³⁶⁴

Ko je vlada konec februarja 1906 predstavila predlog volilne reforme (predvideval je ukinitvev kurij in davčnega cenzusa, odstranitev nekdanjih meja med mestom in podeželjem

363 Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 242.

364 Prav tam, str. 242–244.

ter oblikovanje nacionalno homogenih volilnih okrajev v nacionalno mešanih deželah) v poslanski zbornici, z njim ni bil nihče zadovoljen. Nemci se niso strinjali s favoriziranjem Čehov in Slovencev, Čehi s favoriziranjem Nemcev, Poljaki s favoriziranjem Rusinov. Tudi Slovencem se je zdel vladni predlog nepravičen, še zlasti pri razdelitvi mandatov na Štajerskem in Koroškem. Kljub temu je večina poslancev marca 1906 glasovala za vladni predlog, novi odbor za volilno reformo pa naj bi pripravil predvsem pravičen predlog sestave volilnih okrajev. Medtem je odstopila Gautscheva vlada, nova Hohenlohe-Schillingfürstova vlada pa prav tako ni dolgo zdržala. Tako je odbor delo nadaljeval šele po imenovanju nove Beckove vlade junija 1906 (razpravljal je o številu in sestavi volilnih okrajev v posameznih deželah, se spopadal za vsak posamični mandat in sprožal številne polemike v javnosti). Konec oktobra je svoj predlog predstavil v poslanski zbornici, ki je v začetku decembra zakon tudi sprejela, cesar pa je zakon sankcioniral (po »privolitvi« gospodske zbornice) konec januarja 1907. Reforma je bila kljub določenim nedoslednostim velik korak naprej. Odpravljala je kurije in uvajala splošno moško volilno pravico, uzakonjala osebne in tajne volitve, natančno določila volilni postopek (volitve so bile na isti dan) in predvidela sankcije glede kršiteljev. Po volitvah leta 1907 se je socialna struktura poslanske zbornice bistveno spremenila, nekoliko manj pa je posegla v ustrezno zastopanost posameznih dežel in narodov, ki jo je uvedla Schmerlingova volilna geometrija (v državnem zboru so bili še zmeraj favorizirani »zgodovinski« narodi).³⁶⁵

Na Slovenskem (najbolj na Kranjskem) je že sam predlog volilne reforme sprožil ideološki boj za politično prevlado, kjer je demokratičnost igrala obrobno vlogo. Liberalci so se namreč dobro zavedali moči, ki jo je imela katoliška stran s svojo razvejano in odlično organizirano župnijsko mrežo na deželi (lokalni župnik

365 Prav tam, str. 244–246; o ustavni dobi v Avstriji prim. Rumpler, *Parlament und Regierung Cisleithaniens*, str. 667–894; Höbelt, *Parteien und Fraktionen*, str. 895–1006; prim tudi Cvirn, *Nemci in državnozborska volilna reforma*.

je imel ogromen vpliv na verno in »bogaboječe« prebivalstvo), in posledično nasprotovali splošni in enaki volilni pravici³⁶⁶ (na drugi strani so jo štajerski liberalci podpirali).³⁶⁷ Kakorkoli, po uvedbi le-te so bile posamezne dežele v državnem zboru še vedno neenakomerno zastopane. Slovenci so dobili 24 poslancev, kar je sicer ustrezalo deležu slovenskega prebivalstva v Avstriji, toda poslanski sedeži so bili (razen na Kranjskem) po deželah nesorazmerno zastopani. Ponekod so se še ohranili posebni mestni volilni okraji kot ostanek nekdanje mestne kurije. Tako je bilo na Štajerskem, kjer pa so na slovenskem ozemlju uvrstili v mestne volilne okraje le občine z nemško večino. Odprava mestnih volilnih okrajev na Kranjskem je seveda pomenila hud udarec za slovenske liberalce. Namesto treh prejšnjih mestnih poslancev so lahko računali le še na enega (ljublanskega).³⁶⁸ Kot absolutna zmagovalka je izšla Slovenska ljudska stranka,³⁶⁹ po združitvi v Vseslovensko ljudsko stranko leta 1909 pa se je še bolj utrdila.³⁷⁰

Reformne akcije za splošno volilno pravico so potekale tudi za deželne zборе, a je le-ti v skladu z reformno politiko državnega zbora nikjer niso uvedli. Z zamudo je bila uvedena zgolj splošna kurija, ki pa je bila izglasovana po dolgotrajnih pogajanjih med vlado in glavnimi strankami (nov deželnozborski volilni red, s katerim so uskladili dotedanji sistem »zastopstva interesov« z načelom splošne in enake volilne pravice, je na Goriškem stopil v veljavo leta 1907, na Kranjskem, v Istri in v Trstu pa leta 1908; v bistvu je petina volilnih upravičencev odpadla na splošno kurijo; na Koroškem, kjer so volilno reformo izvedli že leta 1902, in Štajerskem, kjer je volilni reformi leta 1904 sledila obsežnejša leta 1909 – ta je določala, da so volili poslance splošne kurije le tisti, ki v drugih kurijah niso imeli volilne pravice –, je na splošno kurijo odpadla le desetina volivcev). V pogajanjih so določali bo-

366 Več glej Perovšek, Socialni, politični in idejni značaj, str. 8; isti, *Na poti v moderno*, str. 54; prim. tudi Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma*, str. 287–335.

367 Prim. Goropešek, *Štajerski Slovenci*, str. 47–59.

368 Prim. Melik, *Demokratizacija volilnega sistema (1907)*, str. 655–662.

369 O politiki SLS glej Rahten, *Slovenska ljudska stranka*.

370 Pančur, *Nacionalni spori*, str. 37; isti, *Politično življenje po volilnih reformah*, str. 42–43.

doče razmerje moči posameznih nacionalnosti in političnih strank ter oblikovali volilne okraje in sestavo kurij. Toda nacionalno vprašanje kljub temu ni bilo rešeno. Slovenci niso nikoli dosegli večine v goriškem deželnem zboru, Hrvatom in Slovencem v Istri (kljub večinskemu prebivalstvu) ni uspelo premagati Italijanov, ne na Štajerskem in ne na Koroškem ni slovenska stran dobila ustreznega zastopstva. Privilegiji, ki jih je »izumil«³⁷¹ Schmerling, vse do konca monarhije niso ugasnili v državnem zboru, kaj šele v deželnih zborih.³⁷¹ V nasprotju z državnim zborom, ki se je v avstrijski ustavni dobi najbolj demokratiziral, so se ostala predstavniška telesa tako precej manj. Deželni zbori so do konca ostali vezani na kurije, podobno pa so tudi občine razvrščale svoje volivce glede na plačan davek. Na najnižji ravni so reforme umanjale tudi zaradi srditega nacionalnega spopada, kjer je nemška stran ostro nasprotovala vsem slovenskim zahtevam.

* * *

O prvih poskusih demokratizacije občinskih volitev (te so bile ustne in javne) na Štajerskem lahko sicer govorimo že sredi sedemdesetih let, ko je ptujsko Napredno društvo v štajerskem deželnem zboru vložilo peticijo, s katero je zahtevalo pisno in tajno glasovanje. Predlagano revizijo občinskih volilnih redov je pristojni odbor zavrnil, češ da je to vprašanje tesno povezano z občinskimi redi in se ga da reševati zgolj »v paketu«. A do preloma stoletja se to vprašanje v deželnem zboru ni načenjalo. Šele leta 1901 je postala zadeva zopet aktualna, ko je precej štajerskih občin vložilo peticijo. Deželni zbor je pristojnemu odboru naložil izdelavo novih občinskih redov in volilnih redov s pisnim in tajnim glasovanjem, toda zakonski osnutek je nastal šele leta 1904.³⁷² A zaradi nove deželnozborske splošne kurije, v kateri liberalna in nemška nacionalna večina deželnega zbora ni imela večinske volilne baze (temveč nemški konservativci), se je

³⁷¹ Gestrin, Melik, *Slovenska zgodovina*, str. 250–251.

³⁷² Marko-Stöckl, *Die Entwicklung*, str. 59–60.

le-ta bala, da bi lahko podobna situacija nastala tudi v občinskih zastopih, in skušala preprečiti sprejem reforme. (Poleg konservativcev so reformo sicer podpirali tudi slovenski in socialdemokratski poslanci.) Ne glede na to je bil zakonski osnutek (med drugim tudi pisno in tajno glasovanje) decembra 1907 vendarle sankcioniran. Največ so s tem pridobili socialdemokrati (npr. na Studencih pri Mariboru, kjer je prebivalo delavstvo Južne železnice), kljub temu pa se bojazni nemških nacionalcev in liberalcev na njihovo srečo niso uresničile.³⁷³

Uvedba splošne volilne pravice pa je marsikje spodbudila, da bi se novi volilni sistem uskladil z obstoječimi občinskimi volilnimi razredi. Leta 1909 so štirje štajerski socialdemokratski poslanci (med njimi tudi mariborski poslanec Albert Horvatek) v deželnem zboru vložili predlog revizije občinskega zakona, kjer so se na podlagi splošne in enake volilne pravice zavzeli za izdelavo novega občinskega volilnega reda. Njihov predlog je bil sicer sprejet in predan pristojnemu odboru, toda zadeva je ostala mrtva črka na papirju. Zato so leta 1912 (od leta 1910 deželni zbor zaradi nacionalnih trenj več ali manj ni zasedal) ponovno vložili praktično isti predlog, ki pa sploh ni prišel na dnevni red.³⁷⁴

Prizadevanja za demokratizacijo pa kljub temu niso prenehala. Po vzoru kranjske SLS, ki je skušala »razbiti«³⁷⁵ ljubljanski liberalni občinski odbor (leta 1910 je kranjski deželni zbor izglasoval občinsko reformo, ki je na svojevrsten način povezala splošno volilno pravico s starim sistemom volilnih razredov),³⁷⁵

373 Prav tam, str. 60–69.

374 Prav tam, str. 70–71.

375 V prvem volilnem razredu je volilo dve petini po višini davka razvrščenih davkoplačevalcev (torej premožnejši meščani), v drugem pa ostale tri petine tistih, ki so plačevali več kot 30 kron osebne dohodnine, in inteligenca. V tretjem volilnem razredu so volili preostali davkoplačevalci in vsi moški, ki niso plačevali davkov, a so vsaj tri leta redno bivali v Ljubljani. Posebnost tretjega razreda je bila ta, da so v njem volili še enkrat vsi iz prvega in drugega volilnega razreda, kar je bilo naperjeno proti socialdemokraciji. V novi volilni zakonodaji se je »znašla«³⁷⁵ tudi ženska volilna pravica, po kateri so ženske smele glasovati osebno (a na ločenem volišču). Veliko novost in popoln odmik od načela absolutne večine ter svobode glasovanja za kogarkoli pa je pomenil tudi proporcionalni sistem. Po novem volilnem redu je bilo treba pripravljati kandidatne liste in jim dati oznako stranke, politične, socialne ali druge skupine volivcev. Cvirn, Občinska volilna reforma v Ljubljani, str. 108–109.

so na podobno taktiko v letih pred vojno stavili tudi spodnještajerski Slovenci, a so v nasprotju s Kranjsko imeli izredno močnega (nemškega) nasprotnika. Potem ko je graški občinski odbor na pobudo socialdemokratskih poslancev februarja 1914 na podlagi splošne volilne pravice in proporca demokratiziral volilni sistem v štajerskem glavnem mestu, so se pri socialdemokratih, schönenerijancih in slovenskih konservativcih pojavile zahteve po uvedbi podobnega sistema v spodnještajerskih avtonomnih mestih. Za nemško stran je bilo to popolnoma nesprejemljivo, saj bi po proporcionalnem volilnem sistemu Slovenci imeli več kot petino občinskih odbornikov. Potem ko sta poslanca Ivan Benkovič in Karel Verstovšek predlog tudi uradno vložila, je celjski občinski odbor enoglasno sprejel sklep, v katerem je pozval deželni zbor, da naj ne spreminja obstoječega stanja v spodnještajerskih avtonomnih mestih. Podobne sklepe (resolucije) sta konec februarja sprejela tudi Nemški spodnještajerski narodni svet in mariborski občinski odbor, v začetku marca, ko se je v deželnem zboru pričela razprava o Benkovič-Verstovškovem predlogu, pa še ptujski občinski odbor. Na seji je celjski poslanec Eugen Negri menil, da je proporc smiseln le v večjih mestih (npr. Gradec), medtem ko da spodnještajerska avtonomna mesta tega ne želijo, ker da se bodo z uvedbo proporcionalnega volilnega sistema nacionalni boji samo še zaostriili. Njegov govor je nemška večina v deželnem zboru seveda podprla, poskus demokratizacije občinskega volilnega reda na Spodnjem Štajerskem pa je spodletel.³⁷⁶

* * *

Z volilnimi reformami se je pred prelomom stoletja precej okrepila spodnještajerska socialdemokracija in postopoma postajala upoštevanja vreden politični dejavnik. Po uvedbi splošne kurije (leta 1896) so socialdemokrati pridobili bistveno

376 Cvirn, Celjsko nemštvo in poskus demokratizacije, str. 113–116; prim. Marko-Stöckl, *Die Entwicklung*, str. 99–101.

širšo volilno bazo in že na državnozborskih volitvah leta 1897 zmagali v Mariboru (njihov kandidat kljub temu ni bil izvoljen za poslanca).³⁷⁷ Svoj največji »razcvet« pa so doživeli po uvedbi splošne volilne pravice, ki je še bolj okrepila njihovo volilno telo. Na državnozborskih volitvah leta 1907 je socialdemokrat Hans Resel v Mariboru premagal nemškega kandidata Heinricha Wastiana, na občinskih volitvah leta 1907 v Mariboru so osvojili en mandat, na deželnozborskih volitvah leta 1909 pa je bil v volilnem okraju spodnještajerskih trgov in mest izvoljen njihov kandidat Albert Horvatek.³⁷⁸

Dunajski parlament okoli leta 1900

(Državni zbor (Avstrijsko cesarstvo) - Wikipedija, prosta enciklopedija,
[https://sl.wikipedia.org/wiki/Dr%C5%BEavni_zbor_\(Avstrijsko_cesarstvo\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Dr%C5%BEavni_zbor_(Avstrijsko_cesarstvo)).
Pristop: 20. 6. 2016)

377 Rozman, *Socialistično delavsko gibanje*, str. 272–273; isti, *Delavsko gibanje na Slovenskem*, str. 123; Melik, *Volitve*, str. 396.

378 Več glej Rozman, *Socialistično delavsko gibanje*, str. 161, 276–296; isti, *Delavsko gibanje v Mariboru*, str. 416; Melik, *Volitve*, str. 398.

ZADNJI NEMŠKI POSKUSI

Volitve (in z njimi povezane volilne reforme) seveda niso bile edini dejavnik demokratične ureditve, toda prek njih se je demokracija (kljub številnim volilnim mahinacijam) najlažje manifestirala v družbi. Z njimi je prebivalstvo (sicer le tisto, ki je – do leta 1907 – zadostilo cenzusu) delegiralo poslance (ti naj bi izražali voljo ljudi) v predstavniška telesa. Če so volilne reforme (kot njihov sestavni del) nedvomno prinesle največji premik pri demokratizaciji političnega življenja in uveljavljanju nenemških narodov v monarhiji, pa še zdaleč niso prinesle dejanske demokracije in enakopravnosti. Še bolj kot za državni zbor je to veljalo za deželne zборе. Z reformami tudi ni bilo mogoče rešiti nacionalnih nasprotij, ki so postajala vse ostrejša.³⁷⁹ Kljub temu da se je politična participacija prebivalstva povečevala, so zaostrene nacionalne razmere prebivalstvo pogosto postavljale v odvisen položaj od gospodarsko močnejšega (nemškega) prebivalstva. Demokratičnost, ki je sicer vse bolj pridobivala »na teži«, je v tem kontekstu precej izostala, saj je »odvisno« prebivalstvo moralo ravnati povsem pragmatično in si velikokrat ni moglo privoščiti odločitve po lastni presoji.

Volilne reforme so tako bolj ali manj vplivale predvsem na novo razmerje političnih sil. Na Kranjskem je popolnoma

379 Prim. Pančur, *Politično življenje po volilnih reformah*, str. 40–41; Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma*, str. 287–393.

prevladala Slovenska ljudska stranka (na zadnjih državnozborskih volitvah v Avstriji leta 1911 je dobesedno »pometla« s konkurenco).³⁸⁰ Oktobra 1908 je podprla aneksijo Bosne in Hercegovine, saj jo je videla predvsem kot rešitev jugoslovanskega vprašanja v »tretjem samostojnem državnem telesu«. Januarja 1909 je Ivan Šušteršič³⁸¹ v kranjskem deželnem zboru zagovarjal misel o širšem trializmu,³⁸² ki je postala tudi uradna usmeritev katoliške stranke. Trialističnim zamislim so še naprej pritrjevali liberalci, medtem ko so socialdemokrati v tivolski resoluciji (novembra 1909) ugotavljali, da je edina alternativa dualizmu načelo narodne avtonomije, češ da morajo »jugoslovanski narodi« kot »elementi« ustvariti enoten narod. Po združitvi pravaških strank v enotno stranko se je Vseslovenska ljudska stranka povezala s Hrvaško stranko prava (zaradi bojazni, da bodo Slovenci izpuščeni iz načrtov o rešitvi jugoslovanskega vprašanja). Toda zaradi različnih interesov zveza ni mogla dejansko zaživeti, največji dosežek pa je bilo okrepljeno poslansko sodelovanje v Hrvaško-slovenskem državnozborskem klubu na Dunaju. A trialistične zamisli in jugoslovanske načrte sta porinili v ozadje balkanski vojni,³⁸³ dokončno pa prva svetovna vojna.

Na Koroškem je imelo nemško nacionalno gibanje precej lahko delo. Nemška propaganda je pritegovala k liberalizmu nagnjene kmečke posestnike, ki jih je bilo v nasprotju z drugimi slovenskimi deželami na Koroškem precej več.³⁸⁴ Tudi prihod odvetnika Janka Brejca (leta 1903) ni bistveno spremenil razmerja sil na Koroškem.³⁸⁵ Koroški Nemci so vse bolj pozivali k slogi in odločnejši obrambi pred »slovenizacijo« dežele,³⁸⁶ ki pa je nikjer ni bilo. Leta 1909 so ustanovili še Društvo nemških državnih nameščencev na Koroškem, ki naj bi varovalo njihove

380 Pančur, Nacionalni spori, str. 37; isti, Politično življenje po volilnih reformah, str. 42–43.

381 Več o njem glej Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič*; Rahten, *Ivan Sustersic*.

382 Prim. *Slovenec*, 21. 1. 1909.

383 Vodopivec, Aneksija Bosne in Hercegovine, str. 48–54; isti, Balkanske vojne in njihov vpliv, str. 54–58; isti, *Od Pohlinove slovnice*, str. 106–112.

384 Melik, *Volitve*, str. 246–248.

385 Prim. Rahten, Pomen Janka Brejca, str. 9–26.

386 *Mir*, 11. 4. 1908.

interese »proti vedno večjemu vrivanju ljudi druge narodnosti«. Glede na vse ostrejši nemški pritisk je popis prebivalstva na Koroškem leta 1910 »postregel« z mnogo manjšim številom ljudi s slovenskim občevalnim jezikom kot leta 1880 (s slabih 30 % na dobrih 18 %),³⁸⁷ Brejčev spis *Aus dem Wilajet Kärnten* pa je naletel na oster odpor nemške nacionalne ideologije.³⁸⁸

Goriška, istrska in tržaška politika je bila na prelomu stoletja zaznamovana s trenjem med Slovenci in Italijani. Italijanska bojazen pred izgubo posestnega stanja je bila podobna kot nemška na Spodnjem Štajerskem. V tem duhu so celo spremenili zakon o občinah in po letu 1908 v Istri niso več izvajali občinskih volitev.³⁸⁹ Kljub temu so volilne reforme ustvarile (vsaj delno) nacionalno homogene volilne okraje.³⁹⁰ Na Goriškem je tudi katoliški tabor leta 1907 ustanovil Slovensko ljudsko stranko, ki je nekaj časa koalicijsko sodelovala z italijanskimi liberalci.³⁹¹ V Trstu se je slovenska politika soočala z vse močnejšo nacionalno držo italijanske liberalne večine. Kljub italijanskemu pritisku se je leta 1908 krščansko-socialni del katoliškega tabora oddaljil od slogaške politike (zbrane okrog Edinosti). Zaradi italijanskega pritiska so leta 1909 na tržaških občinskih volitvah in leta 1911 na državnozborskih volitvah liberalci in klerikalci nastopili složno, čeprav je ustanovitev Slovenske ljudske stranke za Trst in Istro leta 1909 in Katoliškega političnega društva za Hrvate leta 1911 jasno nakazovala postopni konec slogaške tradicije.³⁹² Kljub temu so goriški in tržaški Slovenci zaradi protizakonitega postopanja mestnih magistratov pri popisu leta 1910 enoglasno zahtevali revizijo štetja. V Trstu jim je uspelo po ponovni »ana-

387 Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem, str. 165–196. Janko Pleterski navaja za štetje leta 1910 sicer 21 % prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom. Pleterski, Pomen koroške preteklosti, str. 30.

388 *Aus dem Wilajet Kärnten*. Brošura je predstavila katastrofalne jezikovne razmere na Koroškem, ob tem pa se zavzela za enakopravno Avstrijo in zavrnila domnevna panslavistična čustva koroških Slovencev. Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 145–155, 161–171.

389 Novak, Zwitter, *Oko Trsta*, str. 278.

390 Melik, O razvoju slovenske nacionalnopolitične zavesti, str. 220.

391 Prim. *Soča*, 14. 12. 1907, 15. 10. 1908.

392 Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 286–303.

lizi« popisnih pol povečati število Slovencev za več kot 20.000, v Gorici pa za slabih 5000 ljudi.³⁹³

V ogrskih komitatih (in v Benečiji) pa je razvojni lok tekel povsem drugače kot v »slovenskih« deželah. Beneški »Slovenci« so živeli v drugem državnem okviru in zaradi politične ločenosti zelo težko »iskali« priključek s slovenskim prebivalstvom Cislajtanije.³⁹⁴ Tudi translajtansko prekmursko (kmečko) prebivalstvo vse do prve svetovne vojne ni razvilo občutka nacionalne pripadnosti s Slovenci na drugi strani Mure, ker se tega pojma še ni zavedalo. Leta 1897 je bilo v Sóboti ustanovljeno Madžarsko prosvetno društvo za Prekmurje (VMKE), ki je jasno nakazalo intenziviran pritisk oblasti.³⁹⁵ Če so bili po ljudskem štetju leta 1890 »Slovenci« še upoštevani in vpisani v posebno rubriko, so bili po štetju leta 1910 obravnavani le še kot »drugi (drugojezična etnična skupina)«,³⁹⁶ kljub temu da se je na Ogrskem v nasprotju s Cislajtanijo popisoval tudi materinski jezik. Od začetka 20. stoletja aktualno vprašanje demokratizacije družbe in države na Ogrskem je ostalo samo na papirju, saj se je politika dvora izkazala za zelo pragmatično, ko je šlo za solidarnost med dinastijo in madžarskimi vladajočimi krogi na eni in splošno volilno pravico na drugi strani.

* * *

Na Spodnjem Štajerskem se je slovenska slogaška politika že vse od druge polovice devetdesetih let počasi krhala. Če se je v Celju krepila liberalna »meščanska« struja, so se pod vplivom politične diferenciacije na Kranjskem v Mariboru vse bolj uveljavljali katoliški politiki mlajše generacije z Antonom Korošcem na čelu in svojo aktivnost usmerjali na podeželje. Zaradi močnega nemškega pritiska sta obe politični usmeritvi še vedno

393 Prim. Soča, 25. 7. 1912; Brix, *Die Umgangssprachen in Altösterreich*, str. 166–177, 183–209.

394 Prim. Marušič, *Beneški Slovenci*, str. 108–109.

395 Prim. Jerič, *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*, str. 6–8; Kerec, Sóbota na prelomu 19. in 20. stoletja, str. 80.

396 Zwitter, *Nacionalni problemi*, str. 177–178.

delovali slogaško.³⁹⁷ K notranji cepitvi pa so ključno prispevali nemški uspehi.³⁹⁸ Dokončen razdor so prinesle nadomestne državnozbornske volitve leta 1906, ko sta se v splošni kuriji spopadla liberalec Ivan Rebek in katoliški kandidat Anton Korošec,³⁹⁹ neozirajoč se na svarila Jura Hrašovca o enotni slogaški politiki. Januarja 1907 sta bili tako oblikovani stranki obeh blokov (»celjska« Narodna stranka pod vodstvom odvetnika Vekoslava Kukovca,⁴⁰⁰ »mariborska« Slovenska kmečka zveza pod vodstvom duhovnika Antona Korošca).⁴⁰¹ Toda razpad sloge kljub vsemu ni oslabil slovenske politike (oziroma okrepil nemških pozicij), saj je bil aprila 1907 (pod vodstvom Jura Hrašovca) ustanovljen Spodnještajerski narodni svet, ki je skrbel za enotni nastop obeh blokov glede skupnih »narodnih« zadev.⁴⁰²

Spodnještajerski Nemci so bili medtem prisiljeni strniti svoje vrste.⁴⁰³ Po osvojitvi socialdemokratskega mandata na občinskih volitvah v Mariboru je v mariborski nemški politiki prišlo do poenotenja (po načelu »ločeno marširati in skupno se bojevati«).⁴⁰⁴ Spodnještajerska nemška politika je vso svojo dejavnost usmerila v štajersko Podravje in se postopoma umikala s celjskega območja,⁴⁰⁵ ki je bilo za njih praktično izgubljeno. Pri tem je delovala vse bolj enotno, bolj ali manj podpirala Nemško ljudsko stranko in se na vso moč oprijela nemških nacionalnih društev Schulverein, Südmark, prav tako pa tudi novega društva Deutscher Volksrat für Untersteiermark (ustanovljenega

397 Prim. Baš, *Prispevki*, str. 74–79.

398 Več o tem glej Goropevšek, *Razpad sloge na slovenskem Štajerskem*, str. 143–161.

399 Prim. Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 19–23; glej tudi *Slovenski gospodar*, 10., 26., 31. 5. 1906.

400 O Kukovcu glej več Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec*.

401 O Korošču glej več Bister, *Anton Korošec*.

402 Cvirn, *Celje – izginjajoči nemški otok*, str. 59.

403 Rozman, *Politično življenje Nemcev*, str. 54.

404 Nemci in Maribor, str. 55.

405 Kljub temu so celjski Nemci še zmeraj računali na celjsko okoliško občino. Leta 1910 jim je v reklamacijskem postopku uspelo razveljaviti volitve in na ponovljenih volitvah (novembra 1911) dobiti večino v 1. razredu, toda to ni imelo velikega vpliva na samo delo občinskega odbora. Slovenska stran je imela večino in na sejah preglasovala »stebre celjskega nemštva«. Prim. Cvirn, *Občinske volitve v okoliški občini*, str. 133–141.

leta 1906), ki je prevzelo koordinacijo nemške politike.⁴⁰⁶ V letih pred prvo svetovno vojno se je Schulverein spremenil v organizacijo ekstremnega nemškega nacionalizma in se ni zadovoljeval le z »obrambo« nemškega posestnega stanja na šolskem področju, pač pa je ustanavljal šole in vrtce tudi v pretežno slovenskih krajih, precej utrakvističnih šol pa spremenil v šole z nemškim učnim jezikom. Pri tem je svojo dejavnost vse bolj osredotočal na mariborsko okolico, da bi utrdil mariborski nemški jezikovni otok, Südmark pa se je od leta 1906 povsem skoncentriral na kolonizacijo obmejnega pasu v Slovenskih goricah in deloma v Dravski dolini. Vse akcije je usklajevalo društvo Deutscher Volksrat. Njegov program je vseboval nadzorstvo nad prometom z zemljišči in stavbami, spremljanje in pomoč nemške trgovine in obrti, skrb za nastavljanje nemških uradnikov in zaposlovanje ostalih nemških prosilcev, spremljanje političnega in gospodarskega dela Slovencev, podpiranje in ustanavljanje podružnic Schulvereina in Südmarke, skrb za enotno postopanje Nemcev na volitvah in pripravo na popis prebivalstva leta 1910,⁴⁰⁷ s katerim so skušali ponovno (umetno) znižati »razmerje moči« v deželi in Spodnjo Štajersko prikazati v povsem nemški luči. V ta namen se je Südmark še posebej »posvetil« Šentilju⁴⁰⁸ (ob izletih v Maribor, Celje in na Ptuj je društvo spodbujalo tudi »nemški nacionalistični turizem« na nemško-slovenski jezikovni meji),⁴⁰⁹ kjer so živeli »po zadnjem ljudstvenem štetju l. 1900 /.../ 503 Slovenci in 201 Nemeč, torej že skoro 30 %.« Slovenska politika je opozarjala na načrtne akcije nemške strani,⁴¹⁰ ki si je že leta prizadevala »osvojiti« kraje med Mariborom in Šentiljem, s čimer bi ustvarila sklenjeno ozemlje do največje spodnještajerske nemške »trdnjave«. Še več. Padec Šentilja v nemške roke je predstavljal veliko nevarnost, saj bi se nemško-slovenska jezi-

406 Rozman, *Politično življenje Nemcev*, str. 54.

407 Prim. Cvirn, *Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark*, str. 122–123; Vovko, *Nemška šolska organizacija Deutscher Schulverein*, str. 340–341.

408 Prim. *Slovenski gospodar*, 21. 8. 1908; več glej Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 295–314.

409 Schmid, *Kampf um das Deutschtum*, str. 172–173.

410 Prim. *Slovenski gospodar*, 21. 8. 1908; več o tem glej Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 295–314.

kovna meja premaknila na jug (proti Mariboru).⁴¹¹ Zmaga nemške strani na občinskih volitvah v začetku leta 1910⁴¹² je prav zaradi tega povzročala nemalo skrbi,⁴¹³ saj je bil pred vrati nov popis prebivalstva. (V Šentilju so kljub obilni agitaciji nemške strani našteji skoraj 900 oseb s slovenskim občevalnim jezikom in dobrih 200 z nemškim,⁴¹⁴ kar je nekoliko pokvarilo nemške načrte).

Slovenski
BRANIK.

Vestnik naših pokrajin.

Izhaja desetkrat na leto in veje 2 K 40 v. Naročnina in reklamacije naj se pošiljajo pod naslovom: Upravništvo „Slovenskega Branika“ v Ljubljani, Tržaška cesta 33. Dopolne sprejeme uredništvo „Slovenskega Branika“ v Ljubljani. Št. 3. p. 4.

Leto I. V Ljubljani dne 1. maj. travna 1908. Št. 3.

Nemški zmaj.

Nemški minister rojak Peschka je imel na sbođu nemškega narodnega društva v Gradcu govor, iz katerega je nazvidno, česa imamo zlasti mi Slovenci pričakovati od Nemcev in od naše nad vse „pravilne“ vlade. Peschka je govoril o narodnostnem boju, ki se bje na severu in na jugu naše monarhije. Dejal je, da hočejo sudetski Slovani, t. j. Čehi, pregnati Nemce iz njihove podedovane vladi, Jugoslovani pa hočejo zabiti klin med Nemce in Jadransko morje in s tem preprečiti dostop do jadranske obali. Vsi ed tega ne more biti nikakega govora o kakih narodnostni spravi med Nemci in Slovani, ampak trajati mora boj, boj na nož, dokler eden ne zmaga, drugi pa ne pogine. Boj se mora vršiti na čeli črli, s podvojeno silo, da se odvrne preteča slovanska nevarnost. Treba je složnega nastopa in delovanja vseh Nemcev, treba je združiti vse sile v ta namen. Zlasti naj podpirajo z vsemi močmi „obrambni“ društvi: „Südmark“ in „Schulverein“, ki sta si slavili za nalogo obrambo nemških interesov in ki sta v tem ožiru že mnogo storili.

Končno je izrekel minister upanje, da v tem velikem boju zmagajo gotovo Nemci, ki so kulturno tako visokostojnej narod, poleg tega stoji pa še za njimi 60 milijonov sorojakov onkraj avstrijskih mejnikov s tisoletno kulturo.

Že v drugič se letos čuje: pogin avstrijskim Slovanom! iz ust moča, zastopnika vlade in svetovalca krojne in ni dvoma, da

Mesečnik Slovenski Branik je izhajal v Ljubljani med letoma 1908 in 1914.

(Slovenski Branik : Free Download & Streaming : Internet Archive, <https://ia902608.us.archive.org/4/items/slovenskibranik00unkngoog/slovenskibranik00unkngoog.pdf>. Pristop: 20. 6. 2016)

Na popis so se spodnještajerski Slovenci in Nemci sicer dobro pripravili. Celjsko društvo Naprej je (po češkem vzoru)⁴¹⁵ že konec leta 1910 v Celju izvedlo nekakšno »privatno« štetje, kjer je upoštevalo slovenski občevalni jezik podnajemnikov in slu-

411 Slovenski Branik, 1. 4. 1908.

412 Straža, 31. 1. 1910.

413 Slovenski branik, 1. 3. 1910.

414 Spezialortsrepertorium von Steiermark, 1917, str. 105.

415 Slovenski branik, 1. 6. 1909.

žinčadi pri nemških družinah ter ugotovilo drugačno strukturo prebivalstva, kot so jo predstavljale uradne statistike.⁴¹⁶ Prav zaradi tega je slovenska stran še pred popisom ponovno opozarjala na mahinacije nemške strani in štetju namenila vso pozornost. Slovensko časopisje je poudarjalo, da naj ljudje pri popisu vpišejo slovenski jezik,⁴¹⁷ nemško časopisje pa je obtoževalo slovensko stran, češ da si prizadeva za statistično pomnožitev slovenskega prebivalstva in da je k temu naperjena vsa politična aktivnost (slovenizacija dežele in s tem množitev prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom, delovanje slovenskih duhovnikov, ki da favorizirajo slovensko prebivalstvo itd.).⁴¹⁸ Slovenska politika je bila tako »kriva« za neumorno agitacijo za slovenski občevalni jezik, ko je opozarjala slovensko prebivalstvo, da je občevalni jezik pravzaprav materni jezik.⁴¹⁹ Pred popisom je tudi slovenski državnozborski poslanec Fran Roblek na Dunaju navajal, da je poštna direkcija v Gradcu naročila tajno štetje, nekakšno »generalko«, da bi z njo prestrašila slovenske uradnike, da ne bi pri uradnem štetju navedli v rubriko občevalni jezik slovenščine (v Mariboru naj bi to izpeljal predstavnik Društva nemških poštnih uradnikov).⁴²⁰ Toda to ni kaj dosti zaleglo. Štetje je ponovno postreglo s številnimi nepravilnostmi in mahinacijami. »*Nemci po svojih političnih in napadalnih društvih ter po svojih ‚Volksrath‘ niti posebno tajno niso delali priprav. Povsod so vrinili svoje pristaše za števne komisarje. Taki agitaciji se osrednja vlada ni prav nič upirala, a deželne vlade, ki so v službi raznih ‚Volksratov‘, so te priprave natihoma še podpirale.*«⁴²¹ Po popisu je *Marburger Zeitung* v Mariboru »naštel« (po uradni

416 Do drugačnih rezultatov sta prišla tudi Robert Pfaundler in Janko Mačkovšek, ki sta z analizo pramateriala popisa prebivalstva (1900) ugotovila, da je imela večina mariborskega, celjskega in ptujskega prebivalstva domovinsko pravico v občinah slovenskih političnih okrajev. Cvirn, Studen, Etnična (nacionalna) struktura mest, str. 117–121; prim. Brix, Številčna navzočnost nemštva, str. 297–307; *Slovenski branik*, 1. 11. 1910; *Marburger Zeitung*, 15., 18. 3. 1911.

417 *Slovenski gospodar*, 22. 12. 1910.

418 *Marburger Zeitung*, 29. 12. 1910.

419 *Marburger Zeitung*, 3. 1. 1911; *Deutsche Wacht*, 31. 12. 1910.

420 Brix, *Die Umgangssprachen in Altösterreich*, str. 159.

421 *Slovenski branik*, 1. 1. 1911; prim. Brix, *Die Umgangssprachen an Altösterreich*, str. 159–160.

statistiki) 3340 Slovencev, medtem ko je slovensko časopisje trdilo, da se je pri ljudskem štetju »*vpisalo okoli 12.000 Slovencev*«. Uradna statistika je (zaradi nemškega pritiska na (predvsem) slovensko delovno silo) beležila manjše število Slovencev v Mariboru kot pred desetimi leti, slovenska stran pa kljub temu optimistično menila, da »*naj nas je na papirju kolikor hoče, mi vemo, da nas je od leta do leta več, da napredujemo, Nemci pa gredo nazaj*«. ⁴²²

Proti nemško prijaznemu postopanju števnihi organov in revizorjev je slovenska stran hitro po štetju odgovorila s številnimi pritožbami. Štajerski državnozborni poslanec Karel Verstovšek je mesec dni kasneje vložil interpelacijo v poslanski zbornici, kjer je obtoževal nemško stran načrtno agitacije v jezikovno mešanih okrajih, nemške hišne gospodarje pa načrtnega vpisovanja nemškega občevalnega jezika za svoje stranke. Rezultate popisa je na koncu svojega izvajanja označil kot nične (»*null und nichtig*«), še sploh po tem, ko je navedel, da so na Ptujju nemškonacionalni visokošolci nadzorovali potek štetja. Med pritožbami se je znašla tudi bolnišnica v Slovenj Gradcu, namestništvo v Gradcu pa je moralo revidirati rubriko občevalni jezik in triintridesetim osebam popraviti občevalni jezik iz nemščine v slovenščino. ⁴²³ Tudi v Westnovi tovarni emajlirane posode v Celju so slovenski delavci pri popisu prebivalstva leta 1910 občutili pritisk delodajalca, ki jim je zagrozil z odpustitvijo, če bodo v popisne pole navedli slovenščino kot občevalni jezik. ⁴²⁴ Še najbolj pa se je nemška premoč občutila pri popisu prebivalstva v Šoštanjju. Ta je sicer še leta 1880 nosil slovensko lice, a je ob spremembi lokalnih (občinskih) oblasti leta 1890 hitro spremenil svoje barve. Pri štetju leta 1900 je slovenska stran ponovno pokazala slovenski značaj trga (zaradi zmage na občinskih volitvah). Toda že naslednje štetje je jasno pokazalo, da

⁴²² *Slovenski gospodar*, 16. 2. 1911.

⁴²³ Cvirn, Studen, Etnična (nacionalna) struktura mest, str. 121; Brix, *Die Umgangssprachen in Altösterreich*, str. 161–164.

⁴²⁴ Za nacionalno strukturo delavcev v Westnovi tovarni prim. Cvirn, Urbanizacija ter njeni vplivi, str. 300–302.

je statistična slika v popisih prebivalstva v jezikovno mešanih območjih marsikje odvisna od trenutne (nemške) prevlade. Zaradi slovenske večine skoraj vseh spodnještajerskih trgov se je gospodarsko močnejše nemštvo trdno oklepalo občevalnega jezika in tako (navidezno) množilo število Nemcev na Spodnjem Štajerskem. Če je bilo Nemcev v Šoštanju leta 1900 dobrih 15 %, so števeni komisarji našeli pri štetju leta 1910, ko je po propadu slovenske usnjarne Ivana Vošnjaka občinsko politiko vodil Hans Woschnagg, kar 70 % Nemcev.⁴²⁵

Vsi ti poskusi spodnještajerskega nemštva so kazali na dejstvo, da so bili Nemci v resnici precej prestrašeni in da so se oklepali vsake »bilke«, s katero bi lahko ustavili (po njihovem) »slovenizacijo« dežele. Toda avstrijska volilna geometrija je vse do propada dvojne monarhije favorizirala nemštvo, v okvirih novih nacionalnih ideologij pa še toliko bolj. Tudi uvedba splošne volilne pravice leta 1907 ni drastično izboljšala slovenskega položaja v deželi, čeprav se je ta vsaj približal realnemu nacionalnemu stanju. Ne glede na to pa sta obe izoblikovani nacionalni ideologiji na Spodnjem Štajerskem v letih pred prvo svetovno vojno svoj spopad praktično že pripeljali v »slepo ulico« (vrhunec tega »boja« oziroma politike totalne nacionalne razmejitve so bili vsekakor septembrski dogodki leta 1908⁴²⁶ in posledični bojkot nemških obrtnikov in trgovcev). Slovenski napadi na nemške in nemški napadi na slovenske nacionalne postojanke so postali nekaj vsakdanjega,⁴²⁷ gesli »Svoji k svojim« in »Hie Deutsche – hie Slowenen« pa sta (posebej v mestih) povsem »okupirali« javno (in v precejšnji meri tudi zasebno) življenje.⁴²⁸ Nemška stran je za septembrske dogodke seveda obtožila Slovence, ki naj bi povzročali ekscese v Mariboru, Celju in na Ptuj. Toda mariborski odvetnik Fran Rosina je v poročilu na

425 Hansu Woschnaggu je nemška Südmarka ob smrti leta 1911 spisala nekrolog in se mu v njem zahvalila za ponemčenje Šoštanja. Več o tem glej Cvirn, Studen, Etnična (nacionalna) struktura mest, str. 116.

426 Glej Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 84-96; prim. Septembrski dogodki 1908; *Slovenski gospodar*, 17., 24. 9., 1. 10. 1908.

427 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. E91 – 1622/1908.

428 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. E91 – 1663/1908.

namestništvo pokazal drugačno sliko. Devetnajstega septembra je nemška fakinaža razbila okna na Narodnem domu, uničila napisne table na njegovi odvetniški pisarni in na Spodnještajerski ljudski posojilnici, skušala odnesti tablo odvetnika Radoslava Pipuša ter razbila okna na župnišču, knezoškofijski palači in na deškem semenišču. Predvsem je v poročilu obtožil mestno stražo, ki da je bila v neposredni bližini, izgredev pa da ni preprečila.⁴²⁹ Mariborsko nemštvo je postajalo vse bolj predrzno, nemški pobalini pa so ob krepitvi jugoslovanskih idej napadali slovenske dijake in ob neki priložnosti je »počenjanje trajalo cele tri četrt ure. In med vsem tem časom ni bilo v celi Tegetthofovi in Gospodski ulici ni jednega stražnika in tudi nobene druge osebe, ki bi skrbela za varnost.«⁴³⁰

Kot zadnji »poskus ustavitve« (sicer že končanega) slovenskega nacionalnega procesa je spodnještajersko nemštvo v letih pred vojno uporabilo še preverjeno metodo štajercijanstva (podobno so storili že konec šestdesetih in na začetku osemdesetih let 19. stoletja). S časopisom *Štajerc*, ki je bil glasilo t. i. stranke Štajerc-Partei (od januarja 1907 formalno organizirana kot Napredna zveza), so poskušali pod krinko gospodarskih koristi mobilizirati slovensko prebivalstvo za nemštvo. Časopis, pisan v slovenščini, je pod idejnim vodstvom ptujskega župana Josefa Orniga od leta 1900 do leta 1918 izhajal na Ptujju, z idejo štajercijanstva pa poudarjal slogo med meščani (Nemci) in kmeti (Slovenci). Nastopal je proti slovenski politiki in jugoslovanskim težnjam ter odvrčal kmete od slovenskih (narodnih) strank.⁴³¹ Toda njihovi napor niso obrodili sadov. Nacionalni proces je bil na nemški in slovenski strani na prelomu stoletja bolj ali manj zaključen, prebivalstvo pa opredeljeno po nacionalnem ključu. Politično življenje je bilo tako ali tako že nekaj časa povsem nacionalno definirano, politika totalne nacionalne razmejitve pa je do skrajnosti zaostрила mednacionalne odnose v deželi.

429 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. E91 – 1695/1908.

430 *Straža*, 22. 3. 1909.

431 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 255–257; isti, *Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark*, str. 124; za Ptuj prim. tudi Moll, *Kaj pomeni nacionalni boj*, str. 65–76.

Natis 12.000, opredeljena številka 4 h.

Obvestilo in izpolnjevanje v Ptuju
in drugih mestih.

Štajerc
Natis 12.000, opredeljena številka 4 h.

Obvestilo in izpolnjevanje v Ptuju
in drugih mestih.

Štajerc.

Prejemnik štampilca nalga in Ptuju na
vseh mestih 1. in 2. razreda 5. 188.
Pri odjemalstvu na 10 štampilc pri
vseh mestih.

Čena za štampilca na
1. razred 10. 2. razred 5. 188.
3. razred 3. 4. razred 1. 5. 6.
7. razred 8. 8. razred 1. 2. 3. 4.
Pri naročnem štampilcu postane stal-
ni član.

Štev. 1.	V Ptuju v nedeljo dan 1. julija 1900.	I. letnik.
----------	---------------------------------------	------------

Ljubi kmeti!

In lastne volje so Ti je drugi kmeti znano, kako Te je naš ljubi Bog v zadnjih letih pri Tvojih predelkih in dohodkih prikrajšal. Tu je toda vse polno, tvoj pa povoznja veliko škoda povzročila oglah, razsahla letina sledila je drugi, v vinogradih pa je največje župelo, golico in vsega drugega pokolenička namo grozdje so se nič svoj malo. Pa vender smeni se Ti na vse ljudstvo vsakega stana živat prikrajši in sicer kolikor moglo po najnižji ceni, sicer pa morati da veliko takih plačevati kakor v preteklih letih. Naš pregovor pravi: „Ohi, ki ti slabi, se sence guber samoliti in kobacica njegove stradiči“ a za kmeti nima nobenega pomenu. — Od Tebe se in silitera, da pristo delati in vse svoje predelke na sega prebiti, in svojih stvari prikrajši, hodiš le tudiko krapavico, nabudi, da namoreš izdelo plačati. Truditi in namočiti se moreš od manega župa do pomnega vedera in pri vsem tem morati še akore lakoto trpeti, med tem ko si drugi svoje točke napeljujejo.

Velika žalost je za Tebe nič ne briga, če se ne le in boden spraviš, prijaje se Ti k večera k Tvojim dolgovam svoj redni, drugi stavevi, ki do havišajo plačo od države, to so gospodje, kterim tudi si mar na to, kako se Tebi godi. Gospod župnik Ti pa pri kmetiji tudi namorejo pomagati, kar oni so študirali in se sate odobeli, da Te v krtianem an-

nke podležajo in Tvojo deilo prebitajo. — dostikrat so pa namo veliki evoni in imajo le dolžnosti svojega sveteja stana za izpolnjevanje.

Vendar, je se pa nekdo, ki se za Tebe briga in se sam pri Tvojih trgovih, kajti, če Ti smeni denarja, namore od mene nič kupiti, in tako pristo tudi jaz na nit. Že darno Te obdajajo, ker sem videl, da se Ti kvergovarino smula in truditi, k temu se Te pa namoreti kvergovarji na hodka imajo in Ti le v tolike vse mislede v Tvoj pred obdajajo, da Te bolj pogubijo in se v svoje svetoje sprejeto. (Sedeli sem se torej v približini v Tvoj v mozi svoji osodi, da Ti namore potrebno svetovati, kako da pristo do Tvoje pravice in da jako bolko kome t. j. darilo, ki Te, namore hodi, in sam odloži, „Štajerc“, in daj, ki Ti ga dajna prekrat v vso stvar, ima namo. Taki vse v Tvojih predelkih poznati in Tebi se na Tvoj pred in biser svetovati. Če se Ti bo kje kratica zgodila, če pri nekaterih svetovalnikih ne boš odšel, če Ti bo našel kake svetovalnik, tako vse sines kapiti ali če se Ti bodo poveliki darilo odlozili, ali se namorejo na svetovalstvo „Štajerc“, ono Ti bo svetoval pravo pot pokazalo, kje in kako da Tvoje pravice najdeš, one so bo tudi izpolnjejo in svetovalna le na Tvoje pravice in Tvoje potrebne potrebovajo. —

Tvoj trgovec.

Taki vinški ministri nabujajo se in dan dan v nekaterih krajih, tako s. pr. na Spodnje-Istovškiemu Polno-Moravskemu in v pomorskih krajih na s. hodiemo Ogrodnem. Ti vejo prav dobro na vanki kajenje vina v svoji vasi in vianke trgovce volijo v hane, k prodajalom. Takaj v grotinjo doliho metekterjev, razlozila sta njuno, da sta odlozila od viankega volietotera S. . . in Danaja, da njuno gospod na njima prido in da morata onarja popriv vse o ceni vina in kajenje. Gospod je le naš pota in ga proti večera prikrajšajo. On bo sam, na veliko vina nakupi, onarja hodieta le vino pokazati.

Metekterji so bili popolnoma zadovoljni. Zakaj ne? Izgubili sta prav namigljivo in sta se pa tem in- di obiskali. Metekterji bili so jako vasi na oja, kajti

Ptujski nemški list Štajerc je izhajal med letoma 1900 in 1918. (Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-8WA CLSTW/?query=%27keywords%3d%C5%A1tajerc%27&pageSize=25&fyear=1900&sortDir=ASC&sort=date>. Pristop: 20. 6. 2016)

Dolgoletni ptujski župan Josef Ornig (1894–1918) (ORNIG Josef, <http://www.spodnjepodravci.si/osebe/ornig-josef/186/>. Pristop: 20. 6. 2016)

EPILOG

Po letu 1910 se je Nemška ljudska stranka združila v Nemško nacionalno zvezo, spodnještajerski Nemci pa so vse sile usmerili v enoten politični nastop.⁴³² Po spodnještajerskih mestih in trgih so se vrstile vse pogostejše nacionalne provokacije, ki pa so bile le še odmev že končanega nacionalnega procesa. Sredi leta 1911 so v Celju (gotovo ne po naključju) sočasno zborovali nemška Südmarka in slovenski telovadci. Slednji naj bi (po poročanju mestnih oblasti) z množičnim sprevodom skozi mesto (200 Slovencev) kalili javni red in mir, medtem ko arogantnega postopanja nemške strani sploh niso omenjale.⁴³³ Mariborska nemška fakinaža se je aprila 1912 z nič kaj miroljubnimi nameni zbrala tudi pred hišo državnozborskega poslanca Karla Verstovška, kjer se je »divjanje pričelo na dano znamenje s strelom. Prej mirni in že v spanju snivajoči Kokoschineggov drevored je po strelu takoj oživel in pred hišo gospoda poslanca se je zbrala velika demonstracijska tolpa.«⁴³⁴ Novo grožnjo mednacionalnega nemira je za brežiške lokalne oblasti predstavljala napovedana sokolska proslava avgusta 1912, ko je okrajno glavarstvo skušalo preprečiti izgrede in zaprosilo za orožniško asistenco. Zavedalo se je, da bo na nedavno nemško schulvereinsko provokacijo v Sevnici slovenska stran skušala odgovoriti z nemiri.⁴³⁵ Tudi na Ptujju je slovenska proslava septembra 1913 zbujala skrb mestne občine (zaradi nemško-slovenskih izgrediv).⁴³⁶ Nov »val« nemirov je prinesla sokolska prireditev v Brežicah junija 1914, ko je slovenska stran kljub prepovedi namestništva (zaradi strahu pred nemiri in izgredi) izpeljala slovenski praznik. Brežiški (nemški) uradniki so se trudili, da bi zadevo kljub vsemu vsaj delno onemogočili, ko so pred morebitno sokolsko »povodnjijo« zaprli mestni most.⁴³⁷ Pred sokolsko proslavo v Šoštanju (v hotelu Austria) julija 1914 je deželna žandarmerija

432 Rozman, Politično življenje, str. 54.

433 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. E91 – 1691/1911.

434 *Stráža*, 10. 4. 1912.

435 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. E91 – 1436/1912.

436 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. E91 – 1828/1913.

437 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. E91 – 1341/1914.

nameravala za preprečitev nemirov poslati orožnike, namestništvo pa je namesto tega »priporočalo« prepoved proslave.⁴³⁸ Pred začetkom prve svetovne vojne so nacionalne manifestacije dosegle vrelišče, toda na nacionalno strukturo prebivalstva več niso imele vpliva.

Mednacionalnemu spopadu niso prizanesla niti turbulentna vojna leta. Slovenski spodnještajerski (in tudi koroški) intelektualci (predvsem duhovniki) so bili po začetku vojne (tudi ob izdatni »pomoči« spodnještajerskega nemštva) obtoženi, češ da s srbofilskimi izjavami izdajajo domovino na eni strani, na drugi strani pa da povzročajo splošni nemir.⁴³⁹ Spodnještajerski Nemci, ki jih je v letih pred vojno močno razvnelo jugoslovansko vprašanje (še posebej po aneksiji Bosne in Hercegovine in ob balkanskih vojnah),⁴⁴⁰ so želeli vojno vsekakor izkoristiti za utrditev nemškega gospostva v Cislajtaniiji.⁴⁴¹ A razplet dogodkov je šel v drugo smer. Slovenska politika sicer vse do zadnjih mesecev vojne ni resno razmišljala o »odhodu« iz Avstrije,⁴⁴² toda po krfski deklaraciji poti nazaj ni bilo več (tik pred koncem vojne je cesarju Karlu to povedal predsednik Jugoslovanskega kluba na Dunaju Anton Korošec: »*Majestät, es ist zu spät*«).⁴⁴³ Ob koncu vojne je nemška stran tako s strahom spremljala slovensko (in jugoslovansko) politiko, ki je med drugim ugotavljala, da je »*današnji Maribor svojemu naravnemu slovenskemu okolišu odtujen*« (Vekoslav Kukovec), in se zavzela za to, da mora Maribor postati slovensko mesto.⁴⁴⁴ Ko je mariborski občinski odbor 30. oktobra 1918, dan po nastanku Države SHS,⁴⁴⁵ razglasil Maribor z okolico za sestavni del avstrijske države, je Rudolf Maister 1. novembra zvečer prevzel vojaško poveljstvo

438 StLA, fond Statthalt. Präs., fasc. E91 – 1602/1914.

439 Prim. Moll, *Kein Burgfrieden*; Moll, Čuček, Duhovniki za rešetkami; Pleterski, Politično preganjanje.

440 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 315-334.

441 Prim. Nemci in Maribor, str. 56.

442 Prim. Cvirn, *Obesiti za pete*, str. 13.

443 Prim. Bister, *Majestät*.

444 *Slovenski narod*, 26. 9. 1918, 3. 10. 1918.

445 Več o tem glej Perovšek, *Slovenska osamosvojitev*.

v mestu (in na celotnem Spodnjem Štajerskem), v noči na 23. november razorožil nemško varnostno stražo (Schutzwehr),⁴⁴⁶ konec meseca pa s svojimi borci zasedel črto Dravska dolina–Špilje–Radgona. To demarkacijsko črto mu je uspelo zadržati do konca bojev sredi februarja 1919, ko je bila med štajersko deželno vlado v Gradcu in Narodno vlado v Ljubljani podpisana Mariborska pogodba, ki je začasno nemško-jugoslovansko mejo določila na doseženi demarkacijski liniji.⁴⁴⁷

Dokončna meja med Avstrijo in Kraljevino SHS se je reševala na saintgermainski mirovni konferenci leta 1919. Vprašljiv je bil večji del Spodnje Štajerske, problem pa je predstavljal predvsem Maribor, ki so ga na konferenci zahtevali tako Nemci kot Slovenci. Nemška stran je konec januarja 1919 priredila velike demonstracije, pri katerih je sodelovalo celotno spodnještajersko nemštvo. V poudarjanju nemškega Maribora in prepričevanju antantnih sil je na Glavnem trgu prišlo do obračunavanja in strelav Maistrove vojske na demonstrante, dogodek pa je ameriško misijo, ki jo je zanimala etnična sestava mesta, skoraj prepričal, da naj Maribor pripade novi avstrijski državi. V pripravah na mirovno konferenco se je nemška stran trudila dokazati pravilnost svojih terjatev (zahtevala je plebiscit v Mariboru in na obeh bregovih Dravske doline, v Murski kotlini (v Apaški kotlini in v radgonskem kotu) in v severnih Slovenskih goricah), na drugi strani pa je bila aktivna tudi slovenska (jugoslovanska) stran, saj je njihove zahteve 11. avgusta v obsežni noti (sestavila sta jo Ivan Žolger in Lambert Ehrlich) zavrnila.⁴⁴⁸ O »mariborskem vprašanju« je Fran Kovačič, ki je bil kot član jugoslovanske delegacije pristojen za štajersko mejo, napisal dve študiji, s katerima je na konferenci dokazoval, da Maribor nikakor ni »pranemško« mesto.⁴⁴⁹ Italijani so na konferenci sprva podpi-

446 Prim. Jenuš, *Ko je Maribor*, str. 94–108.

447 Nemci in Maribor, str. 59, 65.

448 Prim. Perovšek, *V zaželjeni deželi*, str. 107.

449 Kovačič, *Maribor in bodoča državna meja*, str. 32; isti, Mariborsko vprašanje, str. 14–27. Poleg njega so bili dejavni tudi drugi (Gregor Žerjav, Ivan Žolger, Anton Melik, Fran Ramovš). Prim. Cvirn, *Nemško (avstrijsko) in slovensko zgodovinopisje*, str. 31.

novembra 1918 zapustili novo državo. Sledili so jim najvišji državni uradniki, kmalu pa še drugi javni uslužbenci, ki so po odslovitvi iz službe in izgubi službenih stanovanj čez noč ostali brez eksistence. Drug za drugim so padali tudi nemški ulični napisi in izveski nad trgovinami, gostilnami, obrtnimi delavnicami, zdravniškimi ordinacijami, odvetniškimi in notarskimi pisarnami in drugimi lokali. Ljubljansko poveljstvo je spodnještajersko orožništvo nemudoma »okrepilo« s slovenskimi kadri. Konec leta 1918 so bili razpuščeni še nemški mestni odbori, odpuščanje javnih uslužbencev ter nemško usmerjenih profesorjev in učiteljev pa se je po mariborskih nemških demonstracijah še okrepilo. V vsega nekaj mesecih, do februarja 1919, je bila sodna, upravna in šolska oblast na Spodnjem Štajerskem povsem poslovenjena. Z intenziviranjem bojov za severno mejo na Koroškem (pozno spomladi 1919) se je pritisk na nemško prebivalstvo stopnjeval (pogoste so bile tudi denunciacije »državnih sovražnikov« oblastem), a izseljevanje v Avstrijo še ni dobilo večjih razsežnosti. Izseljevanje se je okrepilo po sklenitvi mirovne pogodbe septembra 1919 (kljub obvezi Kraljevine SHS, da bo ščitila interese manjšin), dodatno pa po koroškem plebiscitu oktobra 1920. Uspešnost reasimilacijske politike so potrdili rezultati ljudskega štetja leta 1921, ko se je število nemško govorečega prebivalstva na Spodnjem Štajerskem (v primerjavi z letom 1910) zmanjšalo za več kot trikrat (s slabih 73.000 na slabih 22.000).⁴⁵¹

Načrtna represivna politika novih oblasti se je odražala na več ravneh. Poverjeništvu za uk in bogočastje je že novembra 1918 določilo slovenščino kot izključni šolski jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah, »drugorodnim narodnostim« pa je bila (ob zadostnem številu otrok) priznana pravica do javnih manjšinskih šol (z državnim jezikom kot obveznim predmetom) ter ustanavljanje zasebnih manjšinskih šol s pravico javnosti (poverjeništvu je sočasno uvedlo slovenščino tudi kot učni in

451 Nemci in Maribor, str. 59-62; prim. Cvirn, Nemci na Slovenskem, str. 62-70; Studen, Izjava enega, str. 131-141; Jenuš, *Ko je Maribor*, 114-155.

uradni jezik na vseh dotedanjih utrakvističnih srednjih šolah in učiteljiščih). Zaradi takšnega postopanja je bila pravica manjšin v praksi močno omejena, nemški učni jezik pa je ostal le na šolah, kjer so bili »izključno otroci pristne nemške narodnosti« v zadostnem številu (40 na razred). Instrument ugotavljanja »narodne pristnosti« otrok je bila (od junija 1921) t. i. imenska analiza, ki med »pristne« ni štela otrok iz mešanih zakonov ali otrok s slovensko zvenečim priimkom. Zaradi takšnega postopanja (in zaradi pritiskov na starše) je bilo v slovenskem delu Kraljevine SHS do leta 1922 ukinjenih ali sloveniziranih 11 dvorazrednih, 5 trirazrednih, 12 štirirazrednih in 23 petrazrednih nemških šol, na Spodnjem Štajerskem pa ukinjenih še 19 utrakvističnih šol ter nekaj zasebnih nemških šol in vrtcev.⁴⁵² Nosilci oblasti so poskusili z različnimi administrativnimi ukrepi oslabiti tudi ekonomsko moč nemškega prebivalstva (ukaz o sekvestru nad premoženjem sovražnih državljanov iz konca leta 1918, s čimer so do leta 1923 nacionalizirali del nemškega premoženja), junija 1919 pa so razpustili še enote društev Schulverein in Südmark, katerim so sledile številne podružnice drugih nemških društev. Zaradi neugodnega izida plebiscita in domnevno slabega položaja slovenske manjšine na Koroškem je bila nemška manjšina na Slovenskem vse do konca leta 1921 povsem brez političnih pravic, saj ji nove oblasti niso dovolile, da bi se politično organizirala.⁴⁵³

452 Prim. Jenuš, *Ko je Maribor*, str. 156-183.

453 Nemci in Maribor, str. 62-68; prim. Cvirn, *Nemci na Slovenskem*, str. 70-81.

POVZETEK

SVOJI K SVOJIM

Obdobje na prelomu 18. in 19. stoletja nacionalne identitete ni poznalo. Identiteta prebivalstva je bila še globoko v 19. stoletje največ deželna, med kmečkim prebivalstvom pa celo povsem lokalno obarvana. Spodnještajerski Slovan je sicer vedel, da ni Nемеc, toda občutka povezanosti s koroškimi ali kranjskimi Slovani ni čutil. Na drugi strani je bil spodnještajerski meščan (ne glede na izvor) v prvi vrsti Štajerc in lokalpatriot in je (brez kakršnekoli nacionalne identitete) govoril po vsakdanji potrebi nemško in slovensko.

Tradicionalna deželna pripadnost (in občutek pripadnosti določenemu jeziku) sta že relativno zgodaj spodbudila znanstveno-raziskovalno vneto intelektualcev, da se deželni »domači« jeziki (in prebivalstvo, ki jih je govorilo) klasificirajo in postavijo na nove (znanstvene) temelje (sprva na Kranjskem). Ne glede na problem standardizacije jezika so številna dela, ki so temeljila na »najnovejših znanstvenih dognanjih«, hitro pripeljala do ugotovitve sorodnosti kranjskega slovanskega dialekta s koroškim in štajerskim. Perspektiva se je iz (južno)slovanskega okvira počasi ožila na slovanske dialekte v Notranji Avstriji.

Te ugotovitve so imele velik vpliv na potek »jezikovnega« gibanja v predmarčnem obdobju, kljub temu pa niso bistveno spreminjale identitete širših slojev. Za uspešno kulturno posredovanje nadregionalne »slovenske« ideje je bilo bolj pomembno naraščanje elementarne pismenosti (predvsem nedeljske »ponavljalne« šole). Toda napredek šolstva in pismenosti sam po sebi ni krepil zavesti o narodni skupnosti, saj so bili učbeniki nenetni in napisani v več različnih pisavah in tudi jezikovnih variantah. Pogledi na kulturno združevanje notranjeavstrijskih dežel so prišli do polnega izraza ob standardizaciji »slovenskega« knjižnega jezika. A pozivi piscev, da je treba preseči jezikovno razdrobljenost in se končno poenotiti o knjižnem standardu in enotni pisavi, vse do konca predmarčnega obdobja niso prinesli uspeha. Literarna produkcija je še naprej izhajala v različnih pisavah in regionalnih jezikovnih značilnostih, ki niso bile splošno razumljive. Pri večini intelektualcev je bila še vedno močno iz-

ražena deželna in (na drugi strani) širša (južno)slovanska identiteta. Najpomembnejši korak k preseganju jezikovnega partikularizma in h krepitvi naddeželne identitete pa so gotovo storile Bleiweisove Novice, saj so hitro dobile »vseslovensko« podobo in kot središčna točka »narodne« komunikacije pred revolucijo oblikovale vse elemente modernega nacionalnega mišljenja na »narodni« zgodovini.

Medtem je politična demokratizacija (ustava in parlament) leta 1848 zajela tudi avstrijsko cesarstvo, revolucija pa je prinesla prve zametke nacionalnega čustvovanja. A sredi maja 1848 (v Mariboru in Celju) ustanovljeno Društvo za posredovanje med slovansko in nemško narodnostjo je odločno nasprotovalo tako programu zedinjene Slovenije kot velikonemškimi težnjami na škodo Avstrije. Tisti, ki so opozarjali na nevarnost razpada Avstrije in se zavzemali za program zedinjene Slovenije, so bili razglašeni za prenapeteže in celo rusofile. Meščanstvo se je večinoma opredelilo za Frankfurt, med podporniki frankfurtskih volitev pa so bili tudi mnogi pripadniki »slovenskih vrst«, ki se jim je zdela pripadnost notranjeavstrijskih dežel k Nemčiji že iz tradicije nekaj povsem razumljivega.

Del »slovenske« elite pa je ubiral drugačno taktiko. Potem ko se je celovski stolni kaplan Matija Majar Ziljski zavzel za posebno samoupravno notranjeavstrijsko enoto z lastnim predstavništvom, se je tudi spodnještajerskim »slovenskim« krogom zazdelo, da bi se ta ideja lahko realizirala v praksi. Slovenska inteligenca, delujoča v Gradcu, je sredi aprila ustanovila društvo Slovenija, ki je usmerjalo spodnještajersko slovensko politiko (medtem je tudi dunajska Slovenija zahtevala, »da se politiško razkropljeni narod Slovincov na Kranjskim, Štajerskim, Primorskim in Koroškim, kakor jeden narod v eno kraljestvo z imenom Slovenija zedini«). Kmalu se je (predvsem na podeželju) pojavilo tudi protifrankfurtsko razpoloženje, na drugi strani pa je tudi podpisovanje peticij za zedinjeno Slovenijo imelo slab uspeh, saj je zajelo le del izobraženstva in študentov, med kmečkim prebivalstvom pa zanj ni bilo pravega posluha. Tudi na dežel-

nozborski ravni je bil deželni patriotizem še zmeraj močnejši od nastajajoče moderne nacionalne zavesti.

Eno pomembnejših pridobitev marčne revolucije so vsekakor predstavljale moderne občine (najnižja stopnja lokalne samouprave). A čeprav so dobile ogromne pristojnosti, se je kmalu pokazalo, da je bila le-ta povsem nerealno zastavljena. Obseg občinskih nalog je bil namreč v nesorazmerju z materialnimi zmožnostmi občin. V času neoabsolutizma jih niso ukinili, ponovno pa so zaživele po obnovi ustavnega življenja, ko se je Avstrija znova oprijela parlamentarnega državnega ustroja. Občinski odbori so predstavljali t. i. »šolo demokracije«, saj so se morali odborniki naučiti delovati v korist skupnosti. Na osnovi davčnega in inteligenčnega cenusa temelječa »ljudska predstavništva« so vplivala tudi na oblikovanje deželnih in državnih predstavništev (deželni zbori, po letu 1873 državni zbor). Občine so bile vseskozi pomemben sestavni del političnega sistema; bile so institucije, ki so bile usmerjene k reševanju problemov, bolj pragmatične in manj ideološke, kot je bilo značilno za deželne zборе in državni zbor. Znotraj (širše) lokalne samouprave pa so bili na Štajerskem (še na Češkem in v Galiciji) vzpostavljeni še okrajni zastopi. V njihovo pristojnost so načelno spadale vse občine okraja (z izjemo tistih z lastnim statutom, ki so bile v lastnih (občinskih) zadevah podrejene neposredno deželnemu zboru, v zadevah prenesenega delokroga (s strani države) pa namestništvu). Iz ostalih zadev okrajnega zastopa pa statutarne občine vseeno niso bile izvzete.

Kljub temu da je bil avstrijski parlamentarizem vezan na omejeni volilni sistem, ki je zagotavljal politično participacijo po izobrazbi in po plačanem davku, je bila avstrijska demokracija povsem sodobna »ustanova«. Z društvenim in zborovalnim pravom, liberalizacijo tiska, volilnimi reformami in s širjenjem volilne pravice je v politično življenje monarhije vstopal vedno večji del prebivalstva. Vzporedno s tem je tekel tudi proces nacionalizacije prebivalstva, ki je (še do nedavnega) živelo v »harmoničnem sožitju«. Toda nacionalizem in demokratizacija, v

drugi polovici 19. stoletja med seboj tesno povezana in prepletena procesa, sta se »prijemala« le počasi.

Po obnovi ustavnega življenja se je tudi na Spodnjem Štajerskem razmahnilo živahno politično življenje (ob nemški stranki se je postopoma oblikovala slovenska (narodna) stranka). Znotraj obeh nacionalno-političnih polov je bila sprva dejavna zgolj peščica ljudi. Na podeželju se mobilizacija prebivalstva (seveda s strani »elite«) za eno ali drugo stran še niti ni dobro pričela. Politika še ni poznala moderne politične »infrastrukture« (oziroma klasičnega strankarstva), politiki so delovali po načelu pripadnosti določenim političnim vizijam. Oblikovanje političnih taborov je sprožilo tudi nacionalno diferenciacijo. Nacionalizem (sprva prisoten v ozkih intelektualnih krogih) se je postopoma, toda vztrajno širil med prebivalstvom in ga ločeval po novem nacionalnem ključu. Nemštvo (ustavoverci) se je definiralo kot sistem napredka in svobode, slovenstvo pa je postajalo sinonim za nazadnjaštvo, klerikalizem in ultramontanizem. V tem kontekstu se je velika večina spodnještajerskih meščanov opredelila za nemštvo in ne za slovenstvo. Velika zavzetost predvsem na (večinoma slovensko govorečem) podeželju pa se je slovenski strani kmalu obrestovala, saj jim je tam uspelo (skorajda brez težav) postaviti temelje mobilizacije (oziroma procesa (slovenskega) nacionalnega oblikovanja) prebivalstva.

Medtem je leta 1867 sprejeta decembrska ustava uvajala moderne demokratične trende in dokončno omogočila normalno parlamentarno politično delovanje. Prišlo je do okrepitve modernizacijskih procesov. Dokončna sprememba družbenega sistema v predstavniki parlamentarizem in ostala (moderna) infrastruktura (izgradnja železniškega omrežja, (skromna) kapitalistična proizvodnja, razvoj trgovine, svoboda tiska, zborovalno in društveno pravo, še posebej pa obvezno osnovno šolstvo po letu 1869) so bile »novosti«, ki so v ustavni dobi postale gibalo nacionalnega razvoja in pospešile proces nacionalnega oblikovanja (tudi) na Spodnjem Štajerskem. A ne glede na začetni nacionalni spopad je treba poudariti, da nacionalna koe-

ksistenca v vsakdanjem življenju konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 19. stoletja še vedno ni bila docela porušena.

Kljub složnemu nastopanju na taborih se je razdor v slovenskih vrstah poglobljajal zaradi različne politične taktike, še bolj kot to pa zaradi svetovnonazorskih trenj. Okrepljeni konservativni duh se je kazal z ustanavljanjem katoliških političnih in tiskovnih društev. Spodnještajerska liberalna stran se je na deželnozborskih volitvah leta 1870 sicer podredila zahtevam katoliškega tabora, ki je v zameno za sodelovanje v narodni politiki zahteval obrambo pravic katoliške Cerkve. Konservativna struja se je opazno okrepila v Mariboru. Idejnopolitični razkol je kulminiral na državnozborskih volitvah leta 1873 in deželnozborskih volitvah leta 1874, ko je konservativna struja gradila značaj sloge na cerkveno-političnih stališčih, medtem ko so se liberalci posvečali zgolj vprašanjem narodne politike. Toda sredi sedemdesetih let so se strasti umirile, zaradi hudega nemško-liberalnega pritiska pa se je bila štajerska slovenska stran prisiljena vrniti na pota slogaške politike.

S Taaffejevo vlado je nastopil ugoden čas za prodor nacionalne ideologije v vse pore javnega (in zasebnega) življenja. Prednacionalno »sožitje« je seveda postalo preteklost, nacionalna mobilizacija prebivalstva pa je pospešeno ubirala svojo pot. Na Spodnjem Štajerskem so nova razmerja moči v državnem zboru povzročila hitro zaostrovanje nacionalnih odnosov med Nemci in Slovenci. Jezikovno vprašanje je hitro prišlo v ospredje slovenske politike. Nemci so odločno nasprotovali (po njihovem) »slovenizaciji« srednjih šol in javnih zavodov. Toda pri tem niso bili več deležni vladne pomoči iz Auersperg-Lasserjevih časov. Slovenska politika je prav zaradi tega počasi, toda vztrajno napredovala. Svoje sile so Slovenci skoncentrirali zlasti pred Celjem, kjer se je po prihodu odvetnika Josipa Serneca konec sedemdesetih let slovenska stran opazno krepila.

Ob vse močnejši slovenski stranki je postajala vse ostrejša tudi nemška nacionalna agitacija, ki je prihajala (predvsem) iz Maribora in Celja. Toda če so bili mariborski Nemci ob razde-

ljenosti v tri stranke v nacionalni politiki neorganizirani, je bolj enotno celjsko nemštvo ob krejitvi slovenstva poseglo po radikalnejših metodah (geslo »Proč od Dunaja«, ker da od njega ne morejo ničesar pričakovati, so podprli tudi mariborski Nemci). Ponovno so se oprijeli ideologije štajercijanstva, ki je s poudarjanjem sloge med nemškim in slovenskim elementom (ter posledično regionalne zavesti) poskušalo ustaviti napredujoče slovensko nacionalno gibanje. Prave politične manifestacije so si »privoščili« ob odkritjih spomenika Jožefu II. v spodnještajerskih mestih in trgih (jeseni 1882 in spomladi 1883). Tudi obisk cesarja Franca Jožefa (sredi leta 1883) so skušali izkoristiti v svojo prid in si prizadevali prikazati Spodnjo Štajersko kot popolnoma nemško deželo. A kljub temu je Slovenskemu političnemu društvu, ustanovljenemu leta 1882 v Mariboru, uspelo ustaviti poskuse spodnještajerskih Nemcev, da bi se trajneje zasidrali na slovenskem podeželju. Sredi osemdesetih let se je bilo prebivalstvo (predvsem) v mešanih okrajih (ne glede na socialni položaj in družbeni status) prisiljeno nacionalno opredeliti. Center spodnještajerske politike se je oblikoval v Celju, kjer so (zaradi dobrega položaja) Slovenci skoncentrirali svoje moči, zaradi tega pa je v ospredje vedno bolj prihajalo tudi celjsko nemštvo.

Slovenska stran je poleg »napadov« na okrajne zastope začela načrtno nastopati na občinskih volitvah (v občinah, ki so imele sicer večinsko slovensko prebivalstvo, a nemške občinske svete). V središču »napadov« se je znašla strateško pomembna celjska okoliška občina, ki je kot nekakšen obroč oklepala »nemško« Celje. Kljub pritisku nemške strani je kot zmagovalka izšla slovenska stran, saj je dobila volitve v odločilnem drugem razredu, posledično pa večino v občinskem zastopu. Slovenska stranka je skušala prodreti tudi v samo mesto, kar pa ji ni uspelo. Zato se je skoncentrirala na institucije v neposredni bližini mesta ob Savinji, kljub temu pa ji je uspelo konec julija 1889 v Celju odpreti Južnoštajersko hranilnico, ki je predstavljala prelomnico na poti h gospodarski emancipaciji Slovencev. Po sokolskem društvu, ki je leta 1890 postalo eno izmed središč družabnega in

narodnega življenja v mestu, so celjski Slovenci dobili še koncesijo za Zvezno tiskarno, ki je maja 1891 pričela izdajati slovenski časopis Domovina. Vse to je še bolj zaostriło nacionalne odnose v mestu, na drugi strani pa sprožilo homogenizacijo (nemške in slovenske) nacionalne politike na Spodnjem Štajerskem. Zaradi silovite nemške »obrambe« so Slovenci nastopali vseskozi slogaško, strankarski boji so bili potisnjeni v ozadje. Od devetdesetih let naprej je bil glavni cilj občine načrtno in vsestransko zaviranje slovenskega napredka v mestu. Vsa paleta zaviralnih ukrepov celjske mestne občine je prišla najbolj do izraza ob gradnji celjskega Narodnega doma (1891–97).

V devetdesetih letih je na Slovenskem nacionalizem dokončno definiral prebivalstvo po nacionalnem (na Kranjskem tudi po ideološkem) ključu. Slovensko opredeljeno prebivalstvo je bolj ali manj »osvojilo« idejo povezanosti z enako mislečim prebivalstvom ostalih »slovenskih« dežel. Nacionalna (slovenska) mobilizacija prebivalstva je bila tako več kot uspešna, medtem ko je nemška stran ostala »ujeta« za mestne oziroma nekatere trške »zidove« (seveda se je tudi sama nemško-nacionalno opredelila). Nacionalni odnosi so se na Spodnjem Štajerskem povsem zaostriili. Ustanovitev slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji leta 1895, otvoritev Narodnega doma v Celju ali obisk čeških visokošolcev v mestu avgusta 1899 – vse to je povzročalo velike nemške manifestacije. Nemško-slovenska nasprotja so odslej obstajala na vsakem koraku, Slovenci pa so celjskim Nemcem povzročali vse več skrbi (moč slovenske stranke se je lepo pokazala na državnozborskih volitvah leta 1901, ko je v mestni kuriji (le-ta je bila sicer vseskozi v nemških rokah) Ivan Dečko za zmagovalcem Josefom Pommerjem zaostal le za 83 glasov).

Po uvedbi splošne volilne pravice leta 1907 so bile posamezne dežele v državnem zboru še vedno neenakomerno zastopane. Slovenci so dobili 24 poslancev, kar je sicer ustrezalo deležu slovenskega prebivalstva v Avstriji, vendar pa poslanski sedeži niso bili enakomerno porazdeljeni po deželah (razen na Kranjskem so bili povsod drugod nesorazmerno zastopani). Na drugi strani

deželni zbori v skladu z reformno politiko državnega zbora splošne volilne pravice nikjer niso uvedli. Z zamudo je bila uvedena zgolj splošna kurija. Na občinski ravni pa so skušali marsikje uskladiti novi volilni sistem z obstoječimi občinskimi volilnimi razredi, toda ti poskusi so se končali neuspešno.

Medtem se je spodnještajerska slovenska slogaška politika že vse od druge polovice devetdesetih let počasi krhala. Če se je v Celju krepila liberalna »meščanska« struja, pa so se pod vplivom politične diferenciacije na Kranjskem v Mariboru vse bolj uveljavljali katoliški politiki mlajše generacije in svojo aktivnost usmerjali na podeželje. Dokončen razdor so prinesle nadomestne državnozbornske volitve leta 1906, ko sta se v splošni kuriji spopadla liberalec Ivan Rebek in katoliški kandidat Anton Korošec, ne da bi se ozirala na svarila Jura Hrašovca o enotni slogaški politiki. Januarja 1907 sta bili tako oblikovani stranki obeh blokov (»celjska« Narodna stranka pod vodstvom odvetnika Vekoslava Kukovca, »mariborska« Slovenska kmečka zveza pod vodstvom duhovnika Antona Korošca).

Nemška politika je po prelomu stoletja vso svojo dejavnost usmerila v štajersko Podravje in se postopoma umikala s celjskega območja, ki je bilo zanjo praktično izgubljeno. Pri tem je delovala vse bolj enotno, bolj ali manj podpirala Nemško ljudsko stranko in se na vso moč oprijela nemških nacionalnih društev. Pred prvo svetovno vojno je Südmark svoje kolonizacijsko delo usmeril zlasti na Šentilj v Slovenskih goricah z okolico. Slovenska politika je opozarjala na načrtne akcije nemške strani, ki si je že leta prizadevala priključiti kraje med Mariborom in Šentiljem ter ustvariti neke vrste »nemški most« do največje spodnještajerske nemške »trdnjave«.

Kot zadnji »poskus ustavitve« (sicer že končanega) slovenskega nacionalnega procesa je spodnještajersko nemštvo v letih pred vojno uporabilo še preverjeno metodo štajercijanstva (podobno so storili že konec šestdesetih in na začetku osemdesetih let 19. stoletja). S časopisom Štajerc, ki je bil glasilo t. i. stranke Štajerc-Partei (od januarja 1907 formalno organizirana kot

Napredna zveza), so poskušali pod krinko gospodarskih koristi mobilizirati slovensko prebivalstvo za nemštvo. Časopis, pisan v slovenščini, je pod idejnim vodstvom ptujskega župana Josefa Orniga od leta 1900 do leta 1918 izhajal na Ptuju.

Spodnještajerski Nemci so želeli vojno izkoristiti za utrditev nemškega gospostva v Cislajtaciji, toda razplet dogodkov je šel v drugo smer. Ko je mariborski občinski odbor 30. oktobra 1918, dan po nastanku Države SHS, razglasil Maribor z okolico kot sestavni del avstrijske države, je Rudolf Maister 1. novembra zvečer prevzel vojaško poveljstvo v mestu (in na celotnem Spodnjem Štajerskem), v noči na 23. november razorožil nemško varnostno stražo (Schutzwehr), konec meseca pa s svojimi borci zasedel črto Dravska dolina–Špilje–Radgona. To demarkacijsko črto mu je uspelo zadržati do konca bojov sredi februarja 1919, ko je bila med štajersko deželno vlado v Gradcu in Narodno vlado v Ljubljani podpisana Mariborska pogodba, ki je začasno nemško-jugoslovansko mejo določila na doseženi demarkacijski liniji. Dokončna meja med Avstrijo in Kraljevino SHS se je reševala na saintgermainski mirovni konferenci leta 1919. Tam je bilo določeno, da Maribor (in ostala Spodnja Štajerska) brez plebiscita pripade Kraljevini SHS, mirovna pogodba pa je kot mejo med novonastalima državama upoštevala Maistrovo razmejitev iz konca leta 1918.

Po razpadu monarhije se je spodnještajersko nemštvo znašlo na udaru novih oblasti. Mnogi Nemci, ki so bili aktivno vključeni v narodnopolitično konfrontacijo, so že na začetku novembra 1918 zapustili novo državo. Sledili so jim najvišji državni uradniki, kmalu pa še drugi javni uslužbenci, ki so po odslovitvi iz službe in izgubi službenih stanovanj čez noč ostali brez eksistence. Drug za drugim so padali tudi nemški ulični napisi in izveski nad trgovinami, gostilnami, obrtnimi delavnicami, zdravniškimi ordinacijami, odvetniškimi in notarskimi pisarnami in drugimi lokali. V vsega nekaj mesecih, do februarja 1919, je bila sodna, upravna in šolska oblast na Spodnjem Štajerskem povsem poslovenjena.

SUMMARY

EACH TO THEIR OWN

At the turn of the 19th century the concept of national identity was still unknown. For a long time after the beginning of the 19th century the identity of the population remained tied to provinces at the most, while among the peasant population it was even completely local. The Slavs from Lower Styria may have been aware that they were not German, but they did not feel any connections with the Carinthian or Carniolan Slavs. On the other hand the Lower Styrian bourgeoisie were (regardless of their origins) primarily Styrian and local patriotic, and they spoke both German and Slovenian, according to their everyday needs and without any national identity.

Relatively early the traditional provincial adherence (and the feeling of adherence to a certain language) encouraged the scientific and research zeal of intellectuals to classify the provincial, »native« languages (and the populations that spoke them) and to establish new (scientific) foundations (initially in Carniola). Regardless of the problem of the standardisation of languages, many works, which were based on the »newest scientific findings«, quickly led to the establishment of similarities between Carniolan, Carinthian and Styrian Slovenian dialects. From the (South) Slavic framework the perspective gradually focused on the Slavic dialects of Inner Austria.

These findings had a significant influence on the development of the »linguistic« movement in the pre-March period, but they nevertheless did not alter the identity of the wider strata significantly. The successful cultural transmission of the transregional »Slovenian« idea depended more on the increase in elementary literacy (especially due to the Sunday »refresher« schools). However, the progress of education and literacy in itself did not strengthen the awareness about the national community, as the textbooks were very diverse, written in various alphabets as well as language variants. The outlooks on the cultural integration of the Inner-Austrian provinces came to full fruition when the »Slovenian« literary language was standardised. However, the appeals of the authors that linguistic disparity should

be overcome and that an agreement on the literary standards and single alphabet should finally be reached remained unsuccessful until the very end of the pre-March period. The literary production still involved various alphabets and regional linguistic characteristics that were not generally comprehensible. Most intellectuals still exhibited a strong provincial and, on the other hand, a wider (South) Slavic identity. The most important step towards overcoming the linguistic particularities and strengthening the trans-provincial identity was definitely Bleiweis's *Novice* (News) publication, which soon attained an »all-Slovenian« image. As the central point of the »national« communication before the revolution this publication shaped all the elements of the modern national attitude towards the »national« history.

Meanwhile, in 1848 political democratisation (Constitution and Parliament) also engulfed the Austrian Empire, and the revolution resulted in the first elements of the national sentiment as well. However, the *Društvo za posredovanje med slovansko in nemško narodnostjo* society (Society for the Intermediation between the Slovenian and German Nations) was as resolutely opposed to the United Slovenia programme as it was against the Greater German aspirations to the detriment of Austria. Those who emphasised the danger of the dissolution of Austria and argued for the United Slovenia programme were seen as radicals or even Russophiles. Most of the bourgeoisie supported Frankfurt, and many adherents of the »Slovenian ranks« were also among the supporters of the Frankfurt elections, as they saw the adherence of the Inner-Austrian provinces to Germany as something completely understandable already on the basis of tradition.

Meanwhile, a part of the »Slovenian« elite opted for different tactics. After the Klagenfurt cathedral curate Matija Majar Ziljski argued for a distinct Inner Austrian self-management unit with its own representation, the Lower Styrian »Slovenian« circles also started to believe that this idea could be realised in practice. The Slovenian intelligentsia, operating in Graz, estab-

lished the Slovenija (Slovenia) society in the middle of April in order to steer the Lower Styrian Slovenian politics (at the same time the Vienna Slovenia started demanding that »...the politically-fragmented nation of Slovenians in Carniola, Styria, Slovenian Littoral and Carinthia should be unified within a single kingdom named Slovenia«). Soon the anti-Frankfurt sentiments started emerging (especially in the rural regions). On the other hand the signing of the petitions for United Slovenia was unsuccessful, as it only included a part of the intelligentsia and students, while the peasant population did not think much of it. Even at the Provincial Assembly level, provincial patriotism was still stronger than the nascent modern national awareness.

Modern municipalities (the most basic level of the local self-management) by all means represented one of the more important acquisitions of the March Revolution. However, regardless of the fact that municipalities acquired enormous powers, it soon turned out that this was completely unrealistic. As it was, the scope of the municipal tasks was completely disproportionate to the material capabilities of the municipalities. During the neo-absolutist period they were not abolished, and they started operating again after the restoration of the constitutional life, when Austria once again resorted to the parliamentary state system. The municipal committees represented the so-called »school of democracy«, as the members of the committees had to learn how to act in favour of the community. The »people's representations«, based on the tax and intelligentsia census, also influenced the formation of the provincial and state representations (Provincial Assemblies, after 1873 the National Assembly). Throughout this time municipalities were an important integral part of the political system. They were institutions focused on problemsolving, more pragmatic than ideological, which was characteristic of the Provincial Assemblies and the National Assembly. Within the (wider) local self-management, in Styria (as well as in the Czech lands and Galicia), district representations were also established. In principle all the municipalities

within a district were under their jurisdiction, with the exception of those who had their own statute and answered, with regard to their own (municipal) matters, directly to the Provincial Assembly, while in the matters of the delegated sphere of work (on the part of the state) they answered to the provincial representation. The statutory municipalities were nevertheless not excluded from the other matters of the district representation.

Despite the fact that Austrian parliamentarism depended on a limited electoral system, which ensured the political participation on the basis of education and taxes paid, the Austrian democracy was a completely modern »institution«. With the legislation on societies and assemblies, liberalisation of the press, electoral reforms and expansion of the voting rights, an increasingly larger percentage of the population joined the political life of the Monarchy. Simultaneously with these processes, the process of the nationalisation of the population, which had (until recently) »coexisted harmoniously«, also took place. However, nationalism and democratisation – the closely connected and intertwined processes that took place in the second half of the 19th century – were slow to »gain ground«.

After the restoration of the constitutional life a diverse political life also developed in Lower Styria (a Slovenian national party gradually formed apart from the German one). Initially merely a handful of people were active on either side of the national and political spectrum. In the rural areas the mobilisation of the population (by the »elite«, of course) for either of the two sides had not even begun properly. The politics did not yet possess the modern political »infrastructure« (or classic political parties) and the politicians operated according to the principle of the adherence to certain political visions. The formation of political camps also gave rise to national differentiation. Nationalism (initially present in limited intellectual circles) gradually but persistently spread among the population, separating it in accordance with the new national category. Germans (supporters of the Constitution) defined themselves as a system of prog-

ress and freedom, while Slovenians became synonymous of reactionism, clericalism and ultramontanism. In this context the vast majority of Lower Styrian bourgeoisie identified with the Germans, not Slovenians. However, the zeal present especially in the (mostly Slovenian-speaking) rural regions soon paid off for the Slovenian side, as there it succeeded (almost without any difficulties) to set the foundations for the mobilisation (or the process of the Slovenian national formation) of the population.

Meanwhile the December Constitution, adopted in 1867, introduced modern democratic trends and finally allowed for normal parliamentary political activities. The modernisation processes strengthened. The final change of the social system to representative parliamentarism and the rest of the (modern) infrastructure – construction of the railroad network, (modest) capitalist production, development of trade, freedom of press, legislation governing the associations and societies, and especially the obligatory primary education after 1869 – were the »novelties« that became the driving force of the national development in the constitutional period and encouraged the process of national formation (also) in Lower Styria. However, regardless of the national conflict that was initiated we have to underline that the national coexistence in the everyday life was nevertheless not completely in ruins at the end of the 1860s and in the beginning of the 1870s.

Despite the harmonious appearance at camps the division of the Slovenian ranks deepened due to the differences in the political tactics, but even more so due to conflicts of the world views. The strengthened conservative spirit manifested itself in the establishment of Catholic political and publication societies. At the 1870 Provincial Assembly elections the Lower Styrian liberal side subordinated itself to the demands of the Catholic camp, which, in exchange for the cooperation in the national politics, demanded that the rights of the Catholic Church be defended. In Maribor the conservative wing became notably stronger. The ideological-political rift culminated at the 1873

National Assembly elections and at the 1874 Provincial Assembly elections, when the conservative wing built the unification character on the ecclesiastical-political viewpoints while the liberals focused merely on the issues of the national politics. However, in the middle of the 1870s the passions were appeased as the Styrian-Slovenian side was forced to return to the unification political line due to the severe German liberal pressure.

Taaffe's government brought about favourable conditions for the breakthrough of the national ideology into every aspect of the public (and private) life. Of course, the pre-national »harmony« became a thing of the past, while the national mobilisation of the population grew increasingly stronger. In Lower Styria the new balances of power in the National Assembly resulted in the rapidly increasing national tensions between Germans and Slovenians. The issue of language quickly ended up at the forefront of the Slovenian politics. The Germans resolutely opposed what was, according to them, the »Slovenisation« of secondary schools and public institutions. However, in their efforts they no longer received the government assistance that they had enjoyed in the times of Auersperg-Lasser. Precisely for this reason the Slovenian politics advanced slowly but tenaciously. The Slovenians concentrated their forces especially in the city of Celje, where the Slovenian side became notably stronger after the arrival of the lawyer Josip Sernek at the end of the 1870s.

The increasingly stronger Slovenian party was accompanied by the increasingly severe German national agitation, stemming (mostly) from Maribor and Celje. However, if the national politics of the Maribor Germans was disorganised in light of their division into three parties, the more unified Celje Germans responded to the increasingly resolute Slovenianism by resorting to the more radical methods (the motto »away from Vienna«, implying that they could not expect anything from Vienna, was supported by the Maribor Germans as well). Once again they resorted to the ideology of Styrianism, trying to put

a stop to the advancing Slovenian national movement by emphasising the harmony between the German and Slovenian elements (and, consequently, the regional awareness). On the occasion of the unveiling of the monument dedicated to Joseph II they organised full-blown political manifestations in the Lower Styrian cities and towns (in the autumn of 1882 and spring of 1883). They also tried to take advantage of the Emperor Franz Joseph's visit (in the middle of 1883) and attempted to make Lower Styria look as a completely German province. Nevertheless, the Slovenian Political Society, established in Maribor in 1882, managed to put a stop to the attempts of the Lower Styrian Germans to gain any permanent foothold in the Slovenian rural regions. In the middle of the 1880s the population was forced to identify itself in terms of nationality, especially in the nationally-mixed districts (regardless of social position and status). The centre of the Lower Styrian politics established itself in Celje, where Slovenians consolidated their powers (due to their favourable position there), and therefore the Celje Germans kept coming to the forefront more and more.

Apart from »invading« the district representations, the Slovenian side started appearing methodically at municipal elections (in the municipalities where the majority of the population was Slovenian, while the municipal councils were controlled by Germans). The strategically important municipality surrounding the city of Celje, which enclosed the »German« Celje like a sort of a ring, became the focus of these »invasions«. In spite of the pressure from the German side, the Slovenian side was victorious: it won the elections in the decisive second class and consequently the majority in the municipal representation. The Slovenian side attempted to take over the city itself, yet failed to do so. Therefore it focused on the institutions in the immediate surroundings of this city by the river Savinja, and at the end of July 1889 it managed to establish the Južnoštajerska hranilnica (South Styrian Savings Bank), which represented a turning point on the path towards the Slovenian economic emancipa-

tion. After the Sokol society, which became one of the centres of the social and national life in the city in 1890, the Celje Slovenians also received the permit to found the Zvezna tiskarna (Federal Printing House), which started to publish the Slovenian newspaper *Domovina* (Homeland) in May 1891. All of this even worsened the national relations in the city, but on the other hand it gave rise to the homogenisation (of the German and Slovenian) national politics in Lower Styria. Due to the forceful German »defence«, Slovenians put up a united front, while the conflicts between the parties were pushed into the background. Since the 1890s the main goal of the Celje municipality was to obstruct the Slovenian progress in the city methodically and in every aspect. The whole range of the restrictive measures of the municipality became most apparent during the construction of the *Narodni dom* (National Centre) in Celje (1891-97).

In the 1890s nationalism in Slovenia finally defined the population according to the national (and in Carniola also according to the ideological) category. The part of the population that identified itself as Slovenian more or less »adopted« the idea that it is connected with the similarly-thinking populations of the other »Slovenian« provinces. The (Slovenian) national mobilisation of the population was thus more than successful, while the German side remained »captive« within the »walls« of the cities and certain towns (naturally, it had also identified itself nationally as German). The relations between the nations in Lower Styria became extremely tense. The establishment of the Slovenian programmes at the Celje general secondary school in 1895, the opening of the National Centre in Celje and the visit of the Czech college students in Celje in August 1899 resulted in massive German protests. Thereafter the German-Slovenian oppositions were evident at every turn. Slovenians became the source of the ever increasing concern among the Celje Germans. The power of the Slovenian party became apparent at the 1901 National Assembly elections, when in the urban curia Ivan Dečko was only 83 votes behind the victor, Josef Pommer.

After the introduction of universal suffrage in 1907, the individual provinces were still disproportionately represented in the National Assembly. Slovenians obtained 24 seats, which corresponded to the percentage of the Slovenian population in Austria. However, the seats were not evenly distributed among the provinces (with the exception of Carniola, all other provinces were disproportionately represented). On the other hand, the Provincial Assemblies failed to introduce the universal suffrage in accordance with the reform politics of the National Assembly. Only the general curia was introduced, after some delay. However, many attempts were made to bring the new electoral system in line with the existing municipal electoral groups at the municipal level, but they were unsuccessful.

Meanwhile, ever since the second half of the 1890s the Lower Styrian Slovenian unification politics was gradually crumbling. While in Celje the liberal »bourgeois« wing was gaining strength, in Maribor the younger generation of Catholic politicians, headed by Anton Korošec, asserted themselves under the influence of the political differentiation in Carniola and focused their activities on the rural areas. The final separation took place at the time of the National Assembly by-elections of 1906, when the liberal Ivan Rebek and the Catholic candidate Anton Korošec opposed each other in the general curia with no regard to Juro Hrašovec's warnings about the joint unification policy. In January 1907 the parties of both blocs were thus formed (the »Celje« National Party led by the lawyer Vekoslav Kokovec and the »Maribor« Slovenian Peasant Union led by the priest Anton Korošec).

After the turn of the 20th century the German politics focused all of its activities on the Styrian basin of the river Drava and gradually retreated from the Celje area, which had practically been lost to it. Its actions were increasingly coordinated: it more or less supported the German People's Party and clung to the German national associations as hard as it could. Before World War I, Südmark focused its colonisation activities espe-

cially on Šentilj in the Slovenske gorice region and its surroundings. The Slovenian politics kept bringing the attention to the premeditated actions of the German side, which had strived to absorb the villages between Maribor and Šentilj for years in order to create a kind of a »German bridge« towards the largest Lower Styrian German »fortress«.

In the final »attempt at stopping« (what was otherwise the already completed) Slovenian national process, in the years before the war the Lower Styrian Germans resorted to the already proven method of Styrianism (they had used similar methods at the end of the 1860 and at the beginning of the 1880s). With the newspaper Štajerc (Styrian), a gazette of the so-called Štajerc-Partei (Styrian Party, after January 1907 formally organised as the Napredna zveza or Progressive Association), they wanted to mobilise the Slovenian population for the German cause under the guise of economic benefits. The newspaper, written in Slovenian, was published in Ptuj between 1900 and 1918 under the leadership of Josef Ornig, the Mayor of Ptuj.

The Lower Syrian Germans wanted to take advantage of the war and strengthen the German domination in Cisleithania, but the actual events took a different turn. When on 30 October 1918, a day after the establishment of the State of SHS, the Maribor municipal committee declared that Maribor and its surroundings were an integral part of the Austrian state, on the evening of 1 November Rudolf Maister took over the military command of the city (and the whole of Lower Styria). During the night between 22 and 23 November he disarmed the German Security Guard (Schutzwehr), and towards the end of the month he and his fighters occupied the line between the Drava river valley – Špilje – Radgona. Maister managed to hold this demarcation line until the end of the battle in the middle of February 1919, when the Syrian Provincial Government in Graz and the National Government in Ljubljana signed the Maribor Treaty, which set out the temporary German-Yugoslav border at the occupied demarcation line. The final border between Aus-

tria and the Kingdom of SHS was resolved at the Paris Peace Conference in 1919. The resulting Treaty of St. Germain set out that Maribor (and the rest of Lower Styria) was to be annexed to the Kingdom of SHS without any referendums, and Maister's delimitation from the end of 1918 was taken into account as the border between the newly-created states.

After the dissolution of the Monarchy, the Lower Styrian Germans felt the pressure of the new authorities. Many Germans who had been actively involved in the national-political confrontation had already left the new state at the beginning of November 1918. They were followed by the highest state officials and soon thereafter also by the other public servants who had lost their jobs and their employer-provided apartments overnight. The German street signs and signboards over shops, taverns, workshops, medical facilities, legal and notary offices as well as other businesses started disappearing one after another. In just a few months – until February 1919 – the judicial, administrative and education authority in Lower Styria was completely Slovenianised.

**VIRI IN
LITERATURA**

Arhivski viri

StLA – Steiermärkisches Landes Archiv
fond StatthPräs.

ZAC – Zgodovinski arhiv Celje
fond Občina Celje okolica

Periodični tisk

Celjske slovenske novine, 1848.

Cillier Zeitung, 1882.

Deutsche Wacht, 1883, 1884, 1886, 1888, 1889, 1900, 1910.

Domovina, 1891.

Edinost, 1890, 1897.

Kmetijske in rokodelske novice, 1848.

Ljubljanski zvon, 1893, št. 2, str. 122.

Marburger Zeitung, 1883, 1886, 1888, 1889, 1900, 1910, 1911.

Mir, 1882, 1890, 1892, 1908.

Slovenec, 1866.

Slovenec, 1890, 1895, 1909.

Slovenski Branik, 1908, 1909, 1910, 1911.

Slovenski gospodar, 1867, 1879, 1880, 1883, 1885, 1886, 1887, 1888,
1889, 1897, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1906, 1908, 1911.

Slovenski narod, 1870, 1881, 1889, 1890, 1893, 1894, 1895, 1897, 1901,
1905.

Soča, 1879, 1897, 1907, 1908, 1912.

Südsteirische Post, 1882, 1883, 1884, 1885, 1887, 1889, 1890, 1893,
1889, 1883, 1888.

Slovenski pravnik, 1892.

Straža, 1912, 1910.

Tagespost, 1882, 1883.

Literatura

- Ableitinger, Alfred. *Ernest von Koerber und das Verfassungsproblem im Jahre 1900. Österreichische Nationalitäten- und Innenpolitik zwischen Konstitutionalismus, Parlamentarismus und oktroyiertem allgemeinem Wahlrecht*. Wien: Böhlau, 1973.
- Almasy, Karin. *Wie aus Marburgern ‚Slowenen‘ und ‚Deutsche‘ wurden. Ein Beispiel zur beginnenden nationalen Differenzierung in Zentraleuropa zwischen 1848 und 1861*. Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark – Pavelhaus, 2014.
- Anderson, Benedict. *Zamišljene skupnosti*. Ljubljana: SH – zavod za založniško dejavnost, 1998.
- Anderson, Margaret Lavinia. *Lehrjahre der Demokratie. Wahlen und politische Kultur im Deutschen Kaiserreich*. Stuttgart: F. Steiner, 2009.
- Apih, Josip. *Slovenci in 1848. leto*. Ljubljana: Slovenska matica, 1888.
- Aplinc, Miran. *Vošnjaki – industrialci iz Šoštanja*. Šoštanj: zavod za kulturo, 2005.
- Aus dem Wilajet Kärnten* (ur. Janko Brejc). Celovec: Slov. katoliško-politič. in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem, 1913.
- Baš, Franjo. *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije*. Maribor: Obzorja, 1989.
- Bergant, Zvonko. *Kranjska med dvema Ivanoma: idejno-politično so-očenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje*. Ljubljana: Inštitut za globalne politične študije, 2004.
- Binder, Iris M. *Der Kärntner Landtag. V: Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band VII/2*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1719–1737.
- Bister, Feliks J. *Anton Korošec, državnozbornski poslanec na Dunaju: življenje in delo: 1872–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1992.
- Bister, Feliks J. »Majestät, es ist zu spät.« *Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918*. Wien, Köln 1995.
- Breuilly, John. *Nationalism and the State*. Manchester: University Press, 1993.
- Brix, Emil. *Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation*. Wien, Köln, Graz: Hermann Böhlau Nachf., 1982.
- Brix, Emil. Številčna navzočnost nemštva v južnoslovanskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918. V: *Zgodovinski časopis*, 1987, št. 2, str. 297–308.

- Cvelfar, Bojan. »Z narodnim domom se je celjskemu nemštvu razbila jedna čeljust...« Nacionalni izgredi v Celju na prelomu stoletja. V: *Celjski zbornik*. Celje: Osrednja knjižnica, 1997, str. 7–44.
- Cvelfar, Bojan. Gospodarska podoba Celja pred prvo svetovno vojno. V: *Od Maribora do Trsta* (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 127–144.
- Cvelfar, Bojan. Naj pokaže Celje svojo nemško kov! (Odkritje spomenika cesarju Jožefu II. leta 1882 v Celju). *Kronika*, 1997, št. 1–2, str. 78–82.
- Cvirn, Janez, Studen, Andrej. Etnična (nacionalna) struktura mest na Spodnjem Štajerskem (1880–1910). V: *Prvi i drugi međunarodni seminar Zajednice Nijemaca u Hrvatskoj* (ur. Nives Rittig Beljak). Varaždin: Varteks, Zagreb: Zajednica Nijemaca u Hrvatskoj, 2002, str. 221–241.
- Cvirn, Janez. »Le delavnost, stanovitnost in pogumnost so nam potrebne.« Štefan Kočever in Celje (1851–1883). V: *Štefan Kočever – rodoljub slovenski* (ur. Janez Cvirn). Celje: Zgodovinsko društvo, 2006, str. 81–96.
- Cvirn, Janez. »Naj se vrne cenzura, ljubša bi nam bila.« Avstrijsko tiskovno pravo in slovensko časopisje (1848–1914). V: *Cenzurirano. Zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes* (ur. Mateja Režek). Ljubljana: Nova revija, 2010, str. 13–44.
- Cvirn, Janez. *Biser na Savinji*. Nazarje: EPSI, 1993.
- Cvirn, Janez. *Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1988.
- Cvirn, Janez. Celje – izginjajoči nemški otok na Spodnjem Štajerskem. V: *Od Maribora do Trsta* (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 57–65.
- Cvirn, Janez. Celjsko gimnazijsko vprašanje (1893–1895). *Kronika*, 1997, št. 1–2, str. 102–111.
- Cvirn, Janez. Celjsko nemštvo in poskus demokratizacije občinskega volilnega sistema na Spodnjem Štajerskem 1914. *Zgodovinski časopis*, 1990, št. 1, str. 113–117.
- Cvirn, Janez. Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark. Zwischen Kooperation und Konfrontation. V: *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum* (hg. von Harald Heppner). München: R. Oldenbourg, 2002, str. 111–125.
- Cvirn, Janez. Deželna in narodna zavest na (spodnjem) Štajerskem. V: *Avstrija, Jugoslavija, Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas* (ur. Dušan Nečak). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1997, str. 74–84.

- Cvirn, Janez. Deželnozborska volilna reforma na Štajerskem. *Studia historica Slovenica*, 2001, št. 2, str. 345–353.
- Cvirn, Janez. *Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)*. Celje: Zgodovinsko društvo; Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.
- Cvirn, Janez. Gospodarska politika celjske občine 1890–1914. *Zgodovinski časopis*, 1990, št. 3, str. 435–450.
- Cvirn, Janez. Jezikovna politika celjske občine na prelomu stoletja. *Zgodovinski časopis*, 1990, št. 2, str. 199–214.
- Cvirn, Janez. Josip Sernek, rodoljub z dežele (spremna študija). V: *Josip Sernek, Spomini* (ur. Janez Cvirn). Celje: 2003, str. 91–161.
- Cvirn, Janez. *Kri v luft! Čreve na plot! Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja*. Celje: Novi tednik – Radio Celje, 1990.
- Cvirn, Janez. Med nacionalizmom in nacionalno koeksistenco. *Zgodovinski časopis*, 2009, št. 1–2, str. 228–238.
- Cvirn, Janez. Narodnopolitične razmere v Mariboru v času marčne revolucije in neoabsolutizma. *Studia historica Slovenica*, 2003, št. 2–3, str. 265–281.
- Cvirn, Janez. Nemci in državnozborska volilna reforma. *Kronika*, 1996, št. 2–3, str. 44–71.
- Cvirn, Janez. Nemci na Slovenskem (1848–1941). V: *»Nemci« na Slovenskem 1941–1955* (ur. Dušan Nečak). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998, str. 53–98.
- Cvirn, Janez. Nemško (avstrijsko) in slovensko zgodovinopisje o Nemcih na Slovenskem (1848–1941). V: *»Nemci« na Slovenskem 1941–1955* (ur. Dušan Nečak). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998, str. 23–52.
- Cvirn, Janez. Nemško-slovenska razmerja v predmarčni dobi. V: *Pomlad narodov/Völkerfrühling* (ur. Andreas Moritsch). Klagenfurt/Celovec – Ljubljana – Wien: Mohorjeva založba, 1999, str. 81–96.
- Cvirn, Janez. Občinska volilna reforma v Ljubljani. V: *Slovenska kronika XX. stoletja – 1900–1941* (ur. Marjan Drnovšek et. al.). Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 108–109.
- Cvirn, Janez. Občinske volitve v okoliški občini Celje 1910–1911. V: *Celjski zbornik*. Celje: Osrednja knjižnica, 1992, str. 133–141.
- Cvirn, Janez. Obesiti za pete in scvreti nad ognjem. Slovenci in habsburška monarhija. *Zgodovina za vse*, 1995, št. 2, str. 9–15.
- Cvirn, Janez. Politične razmere na (Spodnjem) Štajerskem na prelomu stoletja. V: *Josip Ipavec in njegov čas* (ur. Igor Grdina). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2000, str. 23–36.

- Cvirn, Janez. Politične razmere na Štajerskem v času vlade grofa Taaffeja (1879–1893). *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2002, št. 1, str. 7–12.
- Cvirn, Janez. Slovenska politika na Štajerskem ob koncu 60-ih let 19. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 1993, št. 4, str. 523–529.
- Cvirn, Janez. Štajerski provizorični deželni zbor 1848 in narodno vprašanje. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2011, št. 1, str. 86–102.
- Cvirn, Janez. *Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Obzorja, 1997.
- Cvirn, Janez. Urbanizacija ter njeni vplivi na socialno in nacionalno strukturo Celja (1867–1914). V: *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci*. Rogaška Slatina, Maribor: Univerza, 1993.
- Cvirn, Janez. Volilne mahinacije v nacionalnih bojih na Štajerskem. *Zgodovinski časopis*, 1989, št. 3, str. 412–416.
- Cvirn, Janez. »Želimo biti enakopravni in enakovredni državljani«. Gregorčev predlog jezikovnega zakona za zaščito nacionalnih manjšin iz leta 1899. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2009, št. 1, str. 61–78.
- Černigoj, Meta. Boj za dvojezične napise v Istri v letu 1894. *Zgodovina za vse*, 2007, št. 2, str. 69–88.
- Čuček, Filip. Politična dejavnost Ivana Dečka do začetka devetdesetih let 19. stoletja. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2012, št. 1, str. 21–38.
- Čuček, Filip. Razmišljanja o demokraciji v avstrijski ustavni dobi in njeni recepciji na Slovenskem. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2014, št. 2, str. 7–29.
- Čuček, Filip. Recepcija Palackýjeve ideje Srednje Evrope in federalizacije Avstrije na Slovenskem. V: *Češi a Slovinci v moderní době : politika, společnost, hospodářství, kultura = Slovenci in Čehi v dobi moderne : politika, družba, gospodarstvo, kultura* (ur. Jure Gašparič, Eduard Kubu et. al.). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; Praha: Nová tiskárna Pelhřimov, 2010.
- Čuček, Filip. Slovenski »napad« na okrajne zastope v Taaffejevi dobi. *Zgodovinski časopis*, 2008, št. 1–2, str. 45–61.
- Čuček, Filip. *Uspeli spodnještajerskih Slovencev v Taaffejevi dobi. Gospodarske, socialne, kulturne in politične razmere na Spodnjem Štajerskem v času Taaffejeve vlade*. Celje: Zgodovinsko društvo, 2008.
- Čuček, Filip. Vprašanja nacionalnih odnosov, demokratizacije in politične pluralizacije na Slovenskem v avstrijski ustavni dobi. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2012, št. 1, str. 31–46.

- Darovec, Darko. *Kratka zgodovina Istre*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, 2009.
- Deak, John. *Forging a Multinational State: State Making in Imperial Austria from the Enlightenment to the First World War*. Stanford: Stanford University Press, 2015.
- Domej, Teodor. Slovenci v 19. stoletju v luči svojih lastnih oznak. V: *Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU* (ur. Bogo Grafenauer et al.). Ljubljana: 1995, str. 83–93.
- Erjavec, Fran. *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928.
- Fujs, Metka. Narodnopolitična razmerja med Slovenci in Madžari v Prekmurju v dobi dualizma. *Zgodovinski časopis*, 2001, št. 3–4, str. 455–463.
- Fujs, Metka. Prekmurci v dvajsetem stoletju. V: *Prekmurje na obrobju ali v stičišču evropskih komunikacij* (ur. Janez Balažič, Metka Fujs). Murska Sobota: 2001, str. 65–75.
- Fujs, Metka. Slovenska zavest in Slovenci v Prekmurju. V: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti* (ur. Stane Granda, Barbara Šatej). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 77–85.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. New York: Cornell University Press, 1983.
- Gestrin, Ferdo, Melik, Vasilij. *Slovenska zgodovina. Od konca osemnajstega stoletja do 1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Gluth, Oskar. Bezirksverbände. V: *Österreichisches Staatswörterbuch. Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes, Erster Band* (hg. Ernst und Josef Ulbrich et. al.). Wien: A. Hölder, 1905, str. 501–513.
- Golec, Boris. Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem. V: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine: zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: 2004, str. 15–30.
- Gombač, Boris M. Trst in Slovenstvo. V: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti* (ur. Stane Granda, Barbara Šatej). Ljubljana: 1998, str. 90–103.
- Goropevšek, Branko. Južnoštajerska hranilnica. V: *Slovenska kronika XIX. stoletja – 1884–1899* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: 2003, str. 122–124.
- Goropevšek, Branko. Razpad sloge na slovenskem Štajerskem. V: *Celjski zbornik*. Celje: Osrednja knjižnica, 1993, str. 143–161.

- Goropevšek, Branko. Stoletje celjskega Narodnega doma. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2002, št. 1, str. 59–74.
- Goropevšek, Branko. *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!* Celje: Zgodovinsko društvo, 2005.
- Grafenauer, Bogo. Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes. V: *Koroški zbornik*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946, str. 165–196.
- Grafenauer, Božo. *Lokalna samouprava na Slovenskem. Teritorialno-organizacijske strukture*. Maribor: Pravna fakulteta, 2000.
- Granda, Stane. Graška Slovenija v letu 1848/49. *Zgodovinski časopis*, 1974, št. 1–2, str. 45–84.
- Granda, Stane. Podpisovanje peticij za zedinjeno Slovenijo 1848 – manipulacija ali zavestno politično dejanje?. V: *Historični seminar* (ur. Oto Luthar). Ljubljana: 1994, str. 239–255.
- Granda, Stane. *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo*. Ljubljana: Nova revija, 1999.
- Hammer-Purgstall, Joseph. *Zeichnungen auf einer Reise über Triest nach Venedig, und von da zurück durch Tyrol und Salzburg*. Berlin: J. D. Lander, 1800.
- Höbelt, Lothar. Parteien und Fraktionen im cisleithanischen Reichsrat. V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band VII/1*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 895–1006.
- Hobsbawm, Eric. *Izmišljanje tradicije*. Beograd: Biblioteka XX vek: Knjižara Krug; Čigoja štampa, 2002.
- Hobsbawm, Eric. *Nacije in nacionalizem po letu 1780*. Ljubljana: Založba / *cf, 2007.
- Hösler, Joachim. »...In der Wiege der Slowenzität«: zu den Anfängen der nationalen Differenzierung in Krain vom Ende des 18. bis Mitte des 19. Jahrhunderts. V: *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum* (hg. von Harald Heppner). München: R. Oldenbourg, 2002, str. 72–95.
- Hösler, Joachim. *Von Krain zu Slowenien: die Anfänge der nationalen Differenzierungsprozesse in Krain und der Untersteiermark von der Aufklärung bis zur Revolution: 1768 bis 1848*. München: R. Oldenbourg, 2006.
- Hroch, Miroslav. *Das Europa der Nationen. Die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005.

- Ilešič, Fran. Poročilo o slovenskih deželah iz l. 1818. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XIV, str. 90–98.
- Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Janez Cvirn et. al.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.
- Jenks, William A. *The Austrian Electoral Reform of 1907*. New York: Columbia University Press, 1950.
- Jenuš, Gregor. *Ko je Maribor postal slovenski. Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2011.
- Jerič, Ivan. *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju* (ur. Alojz Benkovič). Murska Sobota: Stopinje, 2001.
- Judson, Pieter M. *Guardians of the Nation. Activists on the language frontiers of imperial Austria*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 2006.
- Judson, Pieter. *Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1918*. Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1996.
- Kamusella, Tomasz. *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*. Basingstoke: Palgrave, 2009.
- Kerec, Darja. Prekmurska zavest in slovenstvo. V: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 91–96.
- Kerec, Darja. Sóbota na prelomu 19. in 20. stoletja. V: *Borec*, 2004, št. 617–620, str. 71–171.
- Kermavner, Dušan: *Prvi taktični razhod slovenskih politikov v Taaffe-Winklerjevi dobi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1963.
- King, Jeremy. *Budweisers into Czech and Germans*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2002.
- Klabouch, Jiří. *Die Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848–1918*. München; Wien: Oldenbourg : Verlag für Geschichte und Politik, 1968.
- Kosi, Jernej. *Kako je nastal slovenski narod. Začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Sophia, 2013.
- Kovačič, Fran. *Maribor in bodoča državna meja*. Maribor: Narodni svet, 1918.
- Kovačič, Fran. Mariborsko vprašanje. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1920, št. 1, str. 14–27.

- Kramar, Janez. *Marezige. Trdnjava slovenstva v Istri 1861–1930*. Koper: Lipa, 1982.
- Kramar, Janez. *Narodna prebujala istrskih Slovencev*. Koper: Lipa; Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1991.
- Kreil, Joseph. Ein vaterländisch Gemüthe. V: *Traumreisen und Grenzermessungen. Reisende aus fünf Jahrhunderten über Slowenien* (hg. von Klaus Detlef Olof und Miloš Okuka). Klagenfurt/Celovec: Drava, 1995, str. 83–94.
- Krones, Franz. *Moritz von Kaiserfeld: Sein Leben und Wirken als Beitrag zur Staatsgeschichte Österreich in den Jahren 1848 bis 1884*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1888.
- Lončar, Dragotin: Adolf Fischhof. V: *Veda*, 1912, str. 33.
- Lukan, Walter. *Iz »črnožolte kletke narodov« v »zlato svobodo«? Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2014.
- Lutz, Heinrich. *Zwischen Habsburg und Preussen. Deutschland 1815–1866*. Berlin: Siedler 1985.
- Malli, Rüdiger. Die politische Richtungen bei den Slowenen der Untersteiermark von der Dezemberverfassung bis zum Ersten Weltkrieg. V: *Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848 bis 1918* (hg. von Adam Wandruszka, Richard G. Plaschka, Anna M. Drabek). Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1978, str. 75–85.
- Marko-Stöckl, Edith. Der steiermärkische Landtag. V: *Die Habsburgermonarchie, Band VII/2*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1683–1718.
- Marko-Stöckl, Edith. *Die Entwicklung des Gemeinde-, Bezirksvertretungs- und Landtagswahlrechts in der Steiermark von 1861–1914*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Philosophischen Fakultät der Universität Graz. Graz: 1985.
- Martens, Georg Matthias. *Reise nach Venedig. Erster Theil*. Ulm: Stettin, 1824.
- Marušič, Branko. Beneški Slovenci in Slovenija. V: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti* (ur. Stane Granda, Barbara Šatej). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 104–110.
- Marušič, Branko. *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2005.
- Matić, Dragan. *Nemci v Ljubljani 1861–1918*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002.
- Mayrhofer, Ernst. *Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst in*

den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, Zweiter Band. Wien: Manz, 1896.

- Melik, Vasilij. Demokratizacija volilnega sistema (1907) in njeni učinki. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor 2002, str. 655–662.
- Melik, Vasilij. Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem. *Zgodovinski časopis*, 1948–49, št. 2–3, str. 69–134.
- Melik, Vasilij. Josip Vošnjak in njegovi spomini. V: *Josip Vošnjak. Spomini* (zbral in uredil Vasilij Melik). Ljubljana: 1982, str. 641–677.
- Melik, Vasilij. Miklošičev čas. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor 2002, str. 174–184.
- Melik, Vasilij. O razvoju slovenske nacionalnopolitične zavesti 1861–1918. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor 2002, str. 208–221.
- Melik, Vasilij. Pomen Kreka za slovensko zgodovino. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor 2002, str. 629–636.
- Melik, Vasilij. Problemi in dosežki slovenskega narodnega boja v šestdesetih in sedemdesetih letih v 19. stoletju. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor 2002, str. 239–244.
- Melik, Vasilij. Problemi slovenske družbe 1897–1914. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor 2002, str. 600–607.
- Melik, Vasilij. Razcep med staroslovenci in mladoslovenci. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor 2002, str. 470–484.
- Melik, Vasilij. Slovenska politika ob začetku dualizma. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor 2002, str. 296–297.
- Melik, Vasilij. Slovenska politika v drugi polovici sedemdesetih let 19. stoletja. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor 2002, str. 485–493.
- Melik, Vasilij. Slovenska politika v Taaffejevi dobi. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor 2002, str. 521–531.
- Melik, Vasilij. Tržaške opredelitve. V: *Zahodno sosedstvo. Slovenski zgodovinarji o slovensko-italijanskih razmerjih do konca prve svetovne vojne* (ur. Branko Marušič). Ljubljana: 1996, str. 183–188.

- Melik, Vasilij. *Volitve na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Milanović, Božo. *Hrvatski narodni preporod u Istri – knjiga prva (1797–1882)*. Pazin: Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1967.
- Mischler, Ernst. Bezirkshaushalt. V: *Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, Zweiter Band*. Wien: Alfred Hölder, 1896, str. 514–517.
- Moll, Martin, Čuček, Filip. *Duhovniki za rešetkami. Poročila škofu o poletu 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2006.
- Moll, Martin. Kaj pomeni nacionalni boj? Primer iz Spodnje Štajerske okoli leta 1900. *Zgodovina za vse*, 2005, št. 1, str. 65–76.
- Moll, Martin. *Kein Burgfrieden. Der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900–1918*. Innsbruck, Wien, Bozen: StudienVerlag, 2007.
- Moritsch, Andreas. Nacionalne ideologije na Koroškem. V: *Koroški Slovenci 1900–2000*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, 2000/2001, str. 9–24.
- Moritsch, Andreas. Politična zgodovina Celovca v drugi polovici 19. stoletja. V: *Od Maribora do Trsta* (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 35–41.
- Murko, Anton Johann. *Theoretisch-practische windische Grammatik der Slowenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande*. Grätz: Verlag der Franz Ferstl'schen Buchhandlung: Johann Lorenz Greiner, 1832.
- Nemci in Maribor: stoletje preobratov 1846–1946* (ur. Jerneja Ferlež). Katalog k razstavi. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2012.
- Novak, Viktor, Zwitter, Fran. *Oko Trsta*. Beograd: državni izdavački zavod Jugoslavije, 1945.
- Orožen, Janko. *Zgodovina Celja in okolice. II. del*. Celje: 1974.
- Pančur, Andrej. Delovanje slovenskih strank. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije* (ur. Jasna Fischer). 1. Ljubljana: 2005, str. 38–39.
- Pančur, Andrej. Doba slogaštva. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije* (ur. Jasna Fischer). 1. Ljubljana: 2005, str. 30–31.
- Pančur, Andrej. Nastanek političnih strank. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega pri-*

- znanja Republike Slovenije (ur. Jasna Fischer). 1. Ljubljana: 2005, str. 31–36.
- Pančur, Andrej. Politično življenje po volilnih reformah. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije* (ur. Jasna Fischer). 1. Ljubljana: 2005, str. 39–43.
- Pančur, Andrej. Uveljavitev slovenskega narodnega gibanja. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije* (ur. Jasna Fischer). 1. Ljubljana: 2005, str. 28–29.
- Perching, Bernhard. »Wir sind Kärntner und damit hat sich>s ...«. *Deutschnationalismus und politische Kultur in Kärnten*. Klagenfurt/Celovec: Drava, 1989.
- Perovšek, Jurij. *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan, 1998.
- Perovšek, Jurij. Socialni, politični in idejni značaj slovenskega liberalizma v letih 1894–1918. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1992, št. 1–2, str. 3–14.
- Perovšek, Jurij. »V zaželjeni deželi«. *Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Pirjevec, Jože. Socialni in nacionalni problemi v Trstu 1860–1914. V: *Od Maribora do Trsta* (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 19–25.
- Pleterski, Janko. *Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1998.
- Pleterski, Janko. *Narodna in politična zavest na Koroškem. Narodna zavest in politična orientacija prebivalstva slovenske Koroške v letih 1848–1914*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Pleterski, Janko. *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980.
- Polaschek, Martin F. *Die Bezirksvertretungen in der Steiermark zwischen 1918 und 1938*. Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 1997.
- Polec, Janko. Uvedba občin na Kranjskem l. 1848/1850. *Zgodovinski časopis*, 1952/53, str. 686–732.
- Popovič, Janez Sigismund Valentin. *Untersuchungen vom Meere*. Frankfurt, Leipzig: 1750.
- Potočnik, Dragan. Mariborski Nemci v letih 1918–1941. *Kronika*, 1999, št. 1–2, str. 143–151.

- Primic, Janez Nepomuk. *Prava pót k' dobrimu stanu, ali Ena beséda ob pravim zhasi*. Graz: Aloisij Tush, 1812.
- Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918* (ur. Jože Žontar). Graz, Klagenfurt, Ljubljana, Gorizia, Trieste: Steiermärkisches Landesarchiv, 1988.
- Rahten, Andrej. *Ivan Sustersic – der ungekrönte Herzog von Krain. Die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012.
- Rahten, Andrej. Pomen Janka Brejca in drugih pravnikov za koroške Slovence. V: *Eliten und Nationwerdung/Elite in narodovanje* (ur. Tina Bahovec). Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, 2003, str. 9–28.
- Rahten, Andrej. *Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, 2002.
- Rahten, Andrej. *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*. Celje: Cenesa, Založba Panevropa, 2001.
- Rajšp, Vincenc. Duhovnika Jožef Rogač in Božidar Raič v slovenskem narodnopolitičnem gibanju v šestdesetih letih 19. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2008, št. 1–2, str. 37–44.
- Rogač, Jožef. *Narodnost in Slovenstvo*. Ljubljana: J: Blaznik, 1860.
- Rozman, Franc, Stiplovšek, Miroslav. *Prve rudarske stavke na Slovenskem (1883–1923)*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1983.
- Rozman, Franc. Delavsko gibanje na Slovenskem v Taaffejevi dobi. *Zgodovinski časopis*, 1973, št. 1–2, str. 119–125.
- Rozman, Franc. Delavsko gibanje v Mariboru pred prvo svetovno vojno. *Zgodovinski časopis*, 1979, št. 3, str. 407–420.
- Rozman, Franc. Politično življenje Nemcev v Mariboru. V: *Od Maribora do Trsta* (ur. Darko Friš, Franc Rozman). Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 51–56.
- Rozman, Franc. *Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Borec, 1979.
- Rozman, Franc. Socialistično gibanje na slovenskem Štajerskem do leta 1889. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1973, št. 1–2, str. 53–103.
- Rozman, Franc. Socialna struktura naročnikov »Novic« v letu 1845. *Zgodovinski časopis*, št. 1–2, str. 81–89.

- Rumpler, Helmut. Im Vorfeld des allgemeinen Wahlrechtes. Die Wahlreformdebatten im Cisleithanischen Reichsrat 1891–1893. V: *Melikov zbornik. Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (ur. Vincenc Rajšp et. al.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 711–730.
- Rumpler, Helmut: Parlament und Regierung Cisleithaniens 1867 bis 1914. V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band VII/1*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 667–894.
- Sartori, Franz. *Neueste Reise durch Oesterreich ob und unter der Ens, Salzburg, Berchtesgaden, Kärnthen und Steyermark, in statistischer, geographischer, naturhistorischer, ökonomischer, geschichtlicher und pittoresker Hinsicht. Zweyter Band*. Wien: Anton Doll, 1811.
- Schmid, Julia. *Kampf um das Deutschtum. Radikaler Nationalismus in Österreich und dem Deutschen Reich 1890–1914*. Frankfurt, New York: Campus Verlag, 2009.
- Schmidlechner, Karin Maria. *Die steirischen Arbeiter im 19. Jahrhundert*. Wien: Europaverlag, 1983.
- Schmitz, Georg. Organe und Arbeitsweise, Strukturen und Leistungen der Landesvertretungen. V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band VII/2*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2002, str. 1353–1544.
- Septembrski dogodki 1908* (ur. Bojan Terbuc). Ptuj: Zgodovinsko društvo, 1998.
- Seume, Johann Gottfried. *Spaziergang nach Syrakuz im Jahre 1802* (hg. von Albert Meier). München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1994.
- Sked, Alan. *Der Fall des Hauses Habsburg: der unzeitige Tod eines Kaiserreichs*. Berlin: Siedler 1993.
- Special-Orts-Repertorium von Steiermark (hg. von der K. K. statistischen Central-commission)*. Wien: A. Hölder, 1883.
- Special-Orts-Repertorium von Steiermark (hg. von der K. K. statistischen Central-commission)*. Wien: A. Hölder, 1893.
- Spezialortsrepertorium von Steiermark (hg. von der K. K. Statistischen Zentralkommission)*. Wien: Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1917.
- Stariha, Gorazd. Nove občine in novi župani. V: *Slovenska kronika XIX. stoletja – 1800–1860* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Nova revija, 2001, str. 363–365.
- Stariha, Gorazd. Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave. V: *Melikov zbornik. Slovenci v zgodovini*

- in njihovi srednjeevropski sosedje* (ur. Vincenc Rajšp et. al.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 2001, str. 511–528.
- Stavbar, Vlasta. Narodni dom v Mariboru. V: *Celjski zbornik*. Celje: Osrednja knjižnica, 1997, str. 95–114.
- Stavbar, Vlasta. *Politik Vekoslav Kukovec. Politično delovanje do leta 1918*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014.
- Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Steierm. Landtages*. Graz: Der steiermärkische Landtag, 1889.
- Stergar, Nataša. Narodnostno vprašanje v predmarčnih letnikih Bleiweisovih novic. *Kronika*, št. 3, 1977, str. 184–189.
- Stergar, Rok. Dolžnost svoj jezik spoštovati. V: *Slovenska kronika XIX. stoletja – 1800–1860* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Nova revija, 2001, str. 229–230.
- Stergar, Rok. National indifference in the heyday of nationalist mobilisation?: Ljubljana military veterans and the language of command. *Austrian History Yearbook*, 2012, let. 43, str. 45–58.
- Studen, Andrej. »Bojimo se, da bo tekla kri!« Ekscesi ob obisku čeških visokošolcev v Celju leta 1899. *Zgodovina za vse*, 1995, št. 2, str. 1–8.
- Studen, Andrej. Človek mora delati za svojo srečo! V: *Pomisli na jutri. O zgodovini (samo) odgovornosti* (ur. Andrej Studen). Ljubljana: 2012, str. 9–36.
- Studen, Andrej. Izgredi ob obisku čeških visokošolcev v Celju. V: *Slovenska kronika XIX. stoletja – 1884–1899* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: 2003, str. 339–340.
- Studen, Andrej. »Izjava enega zanesljivega Slovenca zadostuje«. Denunciacije pronemških elementov po razpadu habsburške monarhije v dokumentih okrajnega sodišča Slovenske Konjice. *Prispěvki za novejšo zgodovino*, 2009, št. 1, str. 129–142.
- Studen, Andrej. Liberalcem so kmetje španska vas. Težave podeželskih občin in problem javne varnosti na Spodnjem Štajerskem v sedemdesetih letih 19. stoletja. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2006, št. 1, str. 36–64.
- Studen, Andrej. Maribor na poti v moderno mesto. V: *Mesto in gospodarstvo: mariborsko gospodarstvo v 20. stoletju* (ur. Željko Oset et. al.). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 2010, str. 35–56.
- Studen, Andrej. Z vzgojo do največje možne sreče ljudstva: nekaj podarkov iz zgodovine »razsvetljevanja ljudstva« na Slovenskem v 18. in v prvi polovici 19. stoletja. *Prispěvki za novejšo zgodovino*, 2014, št. 1, str. 9–21.

- Suette, Hugo. *Der nationale Kampf in der Südsteiermark 1867 bis 1897*. München: M. Schick, 1936.
- Suppan, Arnold. Die Untersteiermark, Krain und das Küstenland zwischen Maria Theresia und Franz Joseph (1740–1918). V: *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Zwischen Adria und Karawanken* (hg. von Arnold Suppan). Berlin: Siedler, 1998, str. 264–348.
- Sutter, Berthold. Moritz von Kaiserfeld: Parlamentarier und Landeshauptmann. V: *Zeitschrift des Historisches Vereines für Steiermark*, 1986, str. 255–278.
- Šedivý, Jan. Prvi izpiti iz slovenščine na mariborski gimnaziji. V: *Jezik in slovstvo*, 1964, št. 6, str. 200–202.
- Štefan Kočevar – rodoljub slovenski (ur. Janez Cvirn), Celje: Zgodovinsko društvo, 2006.
- Štih, Peter, Simoniti, Vasko, Vodopivec, Peter. *Slovenska zgodovina. Družba-politika-kultura* (elektronski vir). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Slstory, 2008.
- Šuligoj, Ljubica. Ptujška čitalnica in njen Narodni dom. V: *Celjski zbornik*. Celje: Osrednja knjižnica, 1997, str. 115–134.
- Šumrada, Janez. Janez Nepomuk Primic in ustanovitev stolice za slovenski jezik na liceju v Gradcu 1811. *Slavistična revija*, 2002, št. 1, str. 51–58.
- Till, Josef. Kirche und Geistlichkeit als Faktoren der »Nationalisierung« der Kärntner Slowenen. V: *Eliten und Nationwerdung/ Elite in narodovanje* (ur. Tina Bahovec). Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, 2003, str. 143–218.
- Troger, Gerhild. *Der steirische Landtag. Sein politisches, kulturelles und soziales Wirken in den Jahren 1890–1900: Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades*. Graz, 1968.
- Tuma, Henrik. *Iz mojega življenja* (ur. Branko Marušič). Ljubljana: Tuma, 1997.
- Uratnik, Manfred. *Wahlrechtsreform, Kultur- und Sozialpolitik im Steiermärkischen Landtag (1893–1890). Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades*. Graz, 1966.
- Urbanitsch, Peter. Die Wahlen in die Bezirksvertretungen der Untersteiermark. Rechtliche und Nationalitätenpolitische Aspekte im Späten 19. Jahrhundert. V: *Archivistika – zgodovina – pravo. Vilfanov spominski zbornik*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2007, str. 307–320.
- Vilfan, Sergij. *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Vodopivec, Peter. Aneksija Bosne in Hercegovine leta 1908 in jugoslovanska misel pri Slovencih. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od*

- programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije* (ur. Jasna Fischer). 1. Ljubljana: 2005, str. 48–54.
- Vodopivec, Peter. Balkanske vojne in njihov vpliv na jugoslovansko gibanje. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije* (ur. Jasna Fischer). 1. Ljubljana: 2005, str. 54–58.
- Vodopivec, Peter. Jugoslovanska ideja in jugoslovansko gibanje. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije* (ur. Jasna Fischer). 1. Ljubljana: 2005, str. 43–58.
- Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2010.
- Vörös, Károly. Die Munizipalverwaltung in Ungarn im Zeitalter des Dualismus. V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band VII/2*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 2345–2382.
- Vošnjak, Josip. *Spomini* (ur. Vasilij Melik). Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Vovko, Andrej. Delovanje društva Südmark na Slovenskem Štajerskem do leta 1914 v luči pisanja Slovenskega branika. V: *Zbornik Janka Pleterskega* (ur. Oto Luthar, Jurij Perovšek). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003, str. 229–251.
- Vovko, Andrej. Nemška šolska organizacija Deutscher Schulverein. V: *Slovenska kronika XIX. stoletja – 1861–1883* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Nova revija, 2001, str. 340–341.
- Vrbnjak, Viktor. Prvi slovenski tabor v Ljutomeru V: *Svet med Muro in Dravo. Ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968*. Maribor: Obzorja, 1968, str. 382–473.
- Zajc, Marko. Kje se hrvaško neha in slovensko začne. Slovensko-hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- Zakonik in ukazni list za vojvodstvo Štajersko / Landesgesetz- und Verordnungsblatt für das Herzogthum Steiermark*. Graz: 1864, 1866.
- Zorn, Tone. Andrej Einspieler in slovensko politično gibanje na Koroškem v 60. letih 19. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 1969, št. 1–2, str. 31–51.
- Zwitter, Fran. K vprašanju razvoja Slovencev v Prekmurju med 1860 in 1918. V: *Prekmurški Slovenci v zgodovini* (ur. Bogo Grafenauer). Murska Sobota: 1961, str. 109–113.
- Zwitter, Fran. *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana: Slovenska matica, 1962.

Spletni viri

The National Archives | Exhibitions | Citizenship | Struggle for democracy, http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/struggle_democracy/getting_vote.htm; pridobljeno 10. 4. 2014.

Globočnik plemeniti Sorodolski, Anton (1825–1912) – Slovenska biografija, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi202295/>; pridobljeno 21. 1. 2014.

Pfeifer, Josip (1835–1906) – Slovenska biografija, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi422318/>; pridobljeno 10. 2. 2014.

IMENSKO KAZALO

A

Ableitinger, Alfred 118, 171
Almasy, Karin 39, 171
Anderson, Benedict 24, 171
Anderson, Margaret Lavinia 46, 171
Apih, Josip 31, 33, 171
Aplinc, Miran 92, 171
Auersperg, Adolf 58, 59, 66, 71, 152, 163

B

Bach, Alexander 38
Badeni, Kasimir 105, 107, 110, 114, 118
Bahovec, Tina 182, 185
Balažic, Janez 175
Balkovec, Bojan 175, 177
Baš, Franjo 50, 55, 57, 58, 63, 71, 79, 85, 112, 130, 171
Beck, Max Wladimir 120
Belcredi, Richard 49
Benkovič, Alojz 177
Benkovič, Ivan 124
Bergant, Zvonko 108, 121, 126, 171
Berks, Hugo 115
Binder, Iris. M. 51, 171
Bismarck, Otto 46, 111
Bister, Feliks J. 130, 141, 171
Bleiweis, Janez 23, 28, 47, 49, 159, 184
Brejc, Janko 127, 128, 171
Breuilly, John 7, 24, 171
Brix, Emil 107, 129, 133, 134, 171

C

Caf, Oroslov 23
Coronini, Alfred 109

Cvelfar, Bojan 73, 87, 113, 172
Cvirn, Janez 7, 9, 13, 15, 24, 27, 29, 34-36, 38, 39, 43, 47-50, 54, 55, 57, 58, 63, 66, 67, 71-74, 79, 80, 83, 85-88, 96, 98, 99, 101-103, 105-108, 110, 113, 114, 116, 118-120, 123, 124, 130, 131, 133-136, 141, 142, 144, 145, 172-174, 183-186

Č

Černigoj, Meta 109, 174
Čuček, Filip 49, 73, 81, 88, 98, 102, 141, 174, 180

D

Dajnko, Peter 21
Darovec, Darko 69, 175
De Pretis, Sisinio 68
Deak, John 7, 175
Dečko, Ivan 78, 80, 92, 93, 116, 117, 165, 174
Dobrovský, Josef 17
Domej, Teodor 47, 175
Dominkuš, Ferdinand 49, 55-57, 63
Drabek, Anna M. 178
Drnovšek, Marjan 173
Dumreicher, Armand 81

E

Ehrlich, Lambert 142
Einspieler, Andrej 47, 49, 186
Erjavec, Fran 67, 128, 175

F

Fejérvári, Géza 119
Ferdinand I. 27
Ferlež, Jerneja 180
Fischer, Jasna 180, 181, 186

Fischhof, Adolf 49, 178
Foregger, Mathias 33, 34
Franc I. 26
Franc Jožef 30, 38, 73, 112, 164, 185
Franklin, Benjamin 19
Friš, Darko 172, 180-182
Fujs, Metka 52, 70, 175

G

Gabršček, Andrej 69
Gašparič, Jure 174
Gaj, Ljudevit 23
Gautsch, Paul 85, 119, 120
Gellner, Ernest 7, 24, 175
Gestrin, Ferdo 95, 122, 175
Glantschnigg, Eduard 73, 99
Glaser, Katarina 111
Glinšek, Matevž 88
Globočnik, Anton 92, 187
Gluth, Oskar 62, 175
Gödel-Lannoy, Hermann 96
Golec, Boris 14, 175
Gombač, Boris M. 109, 175
Goričar, Karel 101, 102
Goropevšek, Branko 78, 89, 97,
99, 102, 121, 130, 135, 175, 176
Grafenauer, Bogo 128, 175, 176, 186
Grafenauer, Božo 36, 60, 176
Granda, Stane 32, 33, 165, 166, 168
Grdina, Igor 173
Gregorčič, Anton 69, 109
Gregorec, Lavoslav 78, 111, 112,
114, 174

H

Hammer-Purgstall, Joseph, 12, 176
Heppner, Harald 172, 176
Hermann, Mihael 58
Höbelt, Lothar 120, 176

Hobsbawm, Eric 7, 24, 176
Hohenlohe-Schillingfürst, Konrad
120
Hohenwart, Karl 50, 51
Horvatek, Albert 123, 125
Hösler, Joachim 16, 24, 34, 176
Hrašovec, Juro 117, 130, 155, 166
Hribar, Dragotin 99, 101
Hroch, Miroslav 7, 24, 176

I

Ilešič, Fran 13, 177

J

Japelj, Jurij 17
Jenks, William A. 105, 177
Jenuš, Gregor 142-145, 177
Jerič, Ivan 129, 177
Jožef II. 6, 36, 73, 102, 153, 164, 172
Judson, Pieter M. 7, 86, 177
Jurčič, Josip 50

K

Kaiserfeld, Moritz 95, 96, 178, 185
Kallina, Franz 59
Kamusella, Tomasz 7, 177
Kerec, Darja 52, 129, 177
Kermavner, Dušan 51, 177
King, Jeremy 7, 177
Klabouch, Jiří 36, 37, 61, 91, 177
Kočevar, Štefan 23, 33, 49, 57,
172, 185
Koerber, Ernest 118, 171
Kolowrat, Franz Anton 26
Kopitar, Jernej 17, 21, 23
Korošec, Anton 129, 130, 141,
155, 171
Kosi, Jernej 17, 19, 21, 22-25, 33,
177

Kovačič, Fran 142, 177
Kozler, Peter 52
Kramar, Janez 51, 70, 178
Kreft, Jakob 34
Kreil, Joseph 12, 13, 179
Krek, Janez E. 106, 179
Krempl, Anton 21
Krones, Franz 95, 178
Kubu, Edvard 174
Kukovec, Vekoslav 101, 130, 141,
166, 184
Kumerdej, Blaž 17

L

Laginja, Matko 69
Lasser, Josef 58, 66, 71, 152, 163
Levstik, Fran 49
Linhart, Anton Tomaž 17
Lončar, Dragotin 49, 178
Lukan, Walter 178
Luthar, Oto 176, 186
Lutz, Heinrich 27, 178

M

Mahnič, Anton 67, 69
Maister, Rudolf 141-143, 156, 167,
168
Majar, Matija 29, 32, 38, 149, 159
Malli, Rüdiger 71, 77, 178
Marija Terezija 6, 185
Marko-Stöckl, Edith 37, 60, 62,
77, 80, 89, 96, 97, 122, 124, 178
Martens, Georg Matthias 13, 178
Marušič, Branko 47, 50-52, 69,
110, 129, 178, 179, 185
Matić, Dragan 47, 57, 178
Matjašič, Jurij 23
Mayrhofer, Ernst 62, 178
Meier, Albert 183

Melik, Anton 142
Melik, Vasilij 9, 23, 31, 42, 43, 47,
48, 50, 51, 55, 58, 59, 68, 70, 71,
95, 106, 107, 109, 116, 121, 122,
125, 127, 128, 175, 179, 180, 183,
186
Metternich, Klemens W. 26, 27
Miklošič, Fran 23, 179
Milanović, Božo 51, 180
Mischler, Ernst 62, 180
Missia, Jakob 109
Moll, Martin 103, 136, 141, 180
Moritsch, Andreas 52, 68, 173, 180
Murko, Anton Johann 21, 22, 180
Muršec, Jožef 32, 33, 38
Musi, Peter 21

N

Neckermann, Josef 89, 90
Nečak, Dušan 172, 173
Novak, Viktor 108, 128, 180

O

Ogradi, Franc 110
Okuka, Miloš 178
Olof, Klaus Detlef 178
Ornig, Josef 136, 137, 156, 167
Orožen, Janko 83, 180
Oset, Željko 184

P

Palacký, František 49, 174
Pančur, Andrej 50, 51, 68, 99,
107, 108, 121, 126, 127, 180, 181
Perchinig, Bernhard 51, 181
Perovšek, Jurij 121, 141, 142, 181,
186
Pfeifer, Josip 93, 187
Pillersdorf, Franz 29

Pinterič, Johann 111
Pipuš, Radoslav 136
Pirjevec, Jože 108, 109, 181
Plaschka, Richard G. 178
Pleterski, Janko 47, 68, 108, 127,
128, 141, 181, 186
Podgornik, Fran 69
Pohlin, Marko 17, 24, 51, 68, 108,
127, 186
Polaschek, Martin F. 62, 181
Polec, Janko 36, 37, 181
Pommer, Josef 111, 116, 154, 165
Popovič, Janez S. Valentin 15, 16,
181
Povh, A. 35
Premzl, Primož 180
Prešeren, France 21
Primic, Janez Nepomuk 18, 19,
182, 185
Puff, Gustav 15

R

Rahten, Andrej 121, 127, 128, 182
Raič, Božidar 49, 54, 182
Raisp, Ferdinand 33
Rajšp, Vincenc 54, 182-184
Ramovš, Fran 142
Razlag, Radoslav 55
Rebek, Ivan 130, 155, 166
Resel, Hans 125
Režek, Mateja 172
Rittig Beljak, Nives 172
Roblek, Fran 133
Rogač, Jožef 54, 182
Rosina, Fran 135
Rozman, Franc 23, 103, 104, 110,
111, 115, 125, 130, 131, 140, 172,
180-182
Rumpler, Helmut 105, 120, 183

S

Sartori, Franz 14, 183
Schlözer, August Ludwig 17
Schmerling, Anton 42, 120, 122
Schmid, Julia 110, 131, 183
Schmidlechner, Karin Maria 103,
183
Schmigoz, Leopold 18
Schmitz, Georg 62, 183
Schönerer, Georg 79, 99, 110,
115, 124
Schwarzenberg, Felix 37
Seidl, Konrad 56
Sellenko, Georg 18
Sernec, Janko 49, 54, 55
Sernec, Josip 15, 71, 72, 74, 78-
80, 87-90, 99, 113, 152, 163, 173
Seume, Johann Gottfried 12, 183
Simoniti, Vasko 18, 21, 38, 185
Sked, Alan 27, 183
Slomšek, Anton Martin 21, 38
Spinčič, Vjekoslav 109
Stariha, Gorazd 37, 92, 185
Stavbar, Vlasta 102, 130, 184
Stergar, Rok 23, 38, 86, 184
Stergar, Nataša 184
Stibenegg, Josef 88
Stiplovšek Miroslav 104, 182
Studen, Andrej 17-19, 36, 37, 39,
58, 92, 98, 113, 133-135, 144, 172,
184
Suette, Hugo 73, 80, 91, 185
Suppan, Arnold 99, 185
Sutter, Berthold 95, 185

Š

Šatej, Barbara 175, 178
Šedivý, Jan 18, 185
Štih, Peter 18, 21, 38, 175, 177, 185

Šuc, Josip 58
Šuligoj, Ljubica 102, 185
Šumrada, Janez 18, 185
Šušteršič, Ivan 127, 181, 182

T

Taaffe, Eduard 59, 66-70, 75, 83,
91, 95, 105, 152, 163, 174, 177,
179, 182

Tavčar, Ivan 171

Terbuc, Bojan 183

Till, Josef 68, 185

Toman, Lovro 53

Tonkli, Josip 50, 69

Troger, Gerhild. 96, 185

Trstenjak, Davorin 23

Tuma, Henrik. 110, 185

Tush, Aloisij 182

U

Ulbrich, Ernst 175

Ulbrich, Josef 175

Uratnik, Manfred 96, 185

Urbanitsch, Peter 62, 80, 185

V

Verstovšek, Karel 124, 134, 140

Vidic, Marko 177

Vilfan, Sergij 62, 177

Vodnik, Valentin 17, 19

Vodopivec, Peter 17, 18, 21, 24,
38, 51, 68, 108, 127, 185, 186

Vörös, Károly 47, 186

Vošnjak, Ivan 135

Vošnjak, Josip 15, 48-50, 55, 58,
63, 71, 91, 92, 171, 179, 186

Vošnjak, Mihael 77, 79, 91, 171

Vovko, Andrej 73, 86, 131, 186

Vraz, Stanko 22, 23

Vrbnjak, Viktor 64, 65, 179, 186

W

Wandruszka, Adam 178

Wastian, Heinrich 125

Westen, Adolf 134

Windisch-Graetz, Alfred 105

Winkler, Andrej 67, 177

Wolf, Karl Hermann 111, 115

Woschnagg, Franz 91, 92

Woschnagg, Hans 92, 135

Wurmbrand, Gundacker 95

Z

Zajc, Marko 50, 186

Zois, Žiga 17

Zorn, Tone 47, 186

Zwitter, Fran 47, 108, 128, 129,
180, 186

Ž

Žerjav, Gregor 142

Žičkar, Josip 115

Žolger, Ivan 142

Žontar, Jože 62, 182

BESEDA O AVTORJU

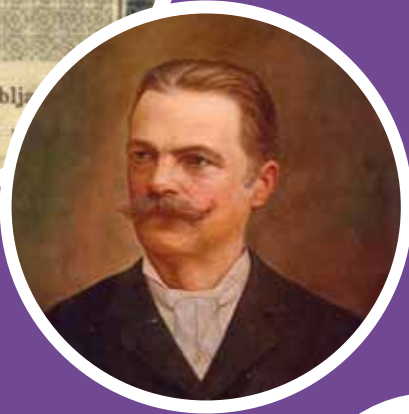
Filip Čuček (rojen leta 1977) sodi med mlajše slovenske zgodovinarje. Leta 2002 je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani diplomiral in nato vpisal podiplomski študij novejše zgodovine (oboje pod mentorstvom dr. Janeza Cvirna). Svoje delo je usmeril v raziskovanje slovenske politične zgodovine druge polovice 19. stoletja. Leta 2007 je uspešno obranil doktorsko disertacijo z naslovom *Gospodarske, socialne, kulturne in politične razmere na Spodnjem Štajerskem v času Taaffejeve vlade (1879-1893)*, predelana naloga pa je novembra 2008 izšla pod naslovom *Uspehi spodnještajerskih Slovencev v Taaffejevi dobi*. Od leta 2008 je zaposlen na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani (znanstveni sodelavec). Predvsem se posveča slovenski zgodovini 19. stoletja, to pa umešča v širši avstrijski in deloma srednjeevropski kontekst. Dosežke redno objavlja v znanstvenih in strokovnih publikacijah doma in v tujini, s svojimi besedili pa sodeluje na domačih in mednarodnih znanstvenih simpozijih.

V ZBIRKI ŽE IZŠLO

1. Jurij Perovšek. *Na poti v moderno : poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja*. Ljubljana 2005.
2. Bojan Godeša. *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*. Ljubljana 2006.
3. Aleš Gabrič. *Šolska reforma 1953–1963*. Ljubljana 2006.
4. Damijan Guštin. *Za zapahi : prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941–1945*. Ljubljana 2006.
5. Peter Vodopivec. *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana 2006.
6. Mojca Šorn. *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*. Ljubljana 2007.
7. Vida Deželak-Barič. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana 2007.
8. Žarko Lazarevič, Aleksander Lorenčič (ur.). *Podobe modernizacije : poglavja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju*. Ljubljana 2009.
9. Jurij Perovšek. »V zaželjeni deželi« : slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana 2009.
10. Žarko Lazarevič. *Plasti prostora in časa : iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana 2009.
11. Ervin Dolenc. *Med kulturo in politiko : kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnjima vojnama*. Ljubljana 2010.
12. Jurij Hadalin. *Boj za Albanijo : propad jugoslovanske širitve na Balkan*. Ljubljana 2011.
13. Maja Gombač. »Modni péle mêle« slovenske družbe med svetovnimi vojnama. Ljubljana 2011.

14. Eva Mally. *Slovenski odpor : Osvobodilna fronta slovenskega naroda od 1941 do 1945*. Ljubljana 2011.
15. Aleksander Lorenčič. *Prelom s starim in začetek novega : tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990-2004)*. Ljubljana 2012.
16. Jurij Perovšek. *Samoodločba in federacija : slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920–1941*. Ljubljana 2012.
17. Jure Gašparič. *Državni zbor 1992–2012 : o slovenskem parlamentarizmu*. Ljubljana 2012.
18. Peter Vodopivec. *Francoski inštitut v Ljubljani 1921–1947 / L'institut français de Ljubljana 1921–1947*. Ljubljana 2013.
19. Jože Princič. *Pot do slovenske narodnogospodarske suverenosti 1945–1991*. Ljubljana 2013.
20. Jurij Perovšek. *O demokraciji in jugoslovanstvu : slovenski liberalizem v kraljevini SHS/Jugoslaviji*. Ljubljana 2012.
21. Vlasta Stavbar. *Politik Vekoslav Kukovec : politično delovanje do leta 1918*. Ljubljana 2014.
22. Alenka Kačičnik Gabrič. *To smemo že tako dolgo : kmečke služnosti in njihova odprava*. Ljubljana 2014.
23. Andrej Studen. *Neprilagojeni in nevarni : podoba in status Ciganov v preteklosti*. Ljubljana 2015.
24. Meta Remec. *Podrgni, očedi, živali otrebi : higiena in snaga v dobi meščanstva*. Ljubljana 2015.
25. Žarko Lazarević. *Spremembe in razmišljanja : gospodarsko-zgodovinske refleksije*. Ljubljana 2015.
26. Žiga Koncilija. *Politično sodstvo : sodni procesi na Slovenskem v dveh Jugoslavijah*. Ljubljana 2015.
27. Marjetka Rangus. *Parlamentarne prakse socialistične Jugoslavije : v iskanju ravnotežja med skupščinskim sistemom in parlamentarizmom*. Ljubljana 2016.
28. Meta Remec. *Bakh, tobak in Venera : grehi in skušnjave v dolgem 19. stoletju*. Ljubljana 2016.

Več o publikacijah Inštituta za novejšo zgodovino na: <http://www.inz.si/razpoznavanja.php>

Cena: 17,00 EUR

9178961613867391

Inštitut za novejšo zgodovino